

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU

Uuden edellä

Mielenterveyskuntoutujien itsestääntuntemus - Viidakkokujan asukkaiden kokemuksia

Pynnönen, Saara

Tuukkanen, Iina

2011 Tikkurila

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

Mielenterveyskuntoutujien itsemääräämisoikeus - Viidakkokujan asukkaiden kokemuksia

Saara Pynnönen,
Iina Tuukkanen
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2011

Saara Pynnönen ja Iina Tuukkanen

Mielenterveyskuntoutujien itsemääräämisoikeus - Viidakkokujan asukkaiden kokemuksia

Vuosi 2011 Sivumäärä 80

Vantaan Asolaan avattiin keväällä 2010 vantaalaisille mielenterveyskuntoutujille tarkoitettu Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. Yksikkö on osa Vantaan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (Paavo) ja se on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteinen hanke. Laajemmin Viidakkokujan perustaminen liittyy sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliseen kehittämissuohjelmaan (Kaste), jonka tarkoituksena on muun muassa vähentää syrjäytymistä ja edistää osallisuutta. Yksiköstä tuli toive, että opinnäytetyömme käsitteisi mielenterveyskuntoutujien itsemääräämisoikeutta Viidakkokujan asukkaiden näkökulmasta.

Mielenterveyskuntoutuja tulisi nähdä subjektina ja hänen asiantuntijuuttaan arvostaa kuntoutuksessa. Myös kuntoutujan sosiaalinen verkosto pitäisi huomioida. Siitä huolimatta mielenterveyskuntoutujien kanssa tehtävä työ on edelleen usein asiantuntijalähtöistä eikä kuntoutujaa itseään kuunnella tarpeeksi. Opinnäytetyön tavoitteena olikin selvittää, miten haastattelemamme asukkaat kokevat itsemääräämisoikeuden toteutuvan Viidakkokujalla. Sen lisäksi halusimme tietää, millaisiin asioihin he tarvitsevat tukea ja millaista tarvittu tuki on.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellään mielenterveyskuntoutujien syrjäytymistä ja asunnottomuutta sekä tähän liittyviä hankkeita. Kerromme myös Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön toiminnasta ja yleisesti tuetusta asumisesta sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta. Näiden lisäksi työssä tarkastellaan tuen ja kontrollin suhdetta itsemääräämisoikeuteen.

Opinnäytetyömme on laadullinen tutkielma ja aineisto on kerätty haastatteluiden avulla. Haastattelumenetelmänä käytimme teemahaastattelua. Haastattelimme opinnäytetyötä varten yhteensä kahdeksaa (n=8) Viidakkokujan asukasta, joista miehiä oli viisi ja naisia kolme. Haastattelut litteroitiin ja teemoiteltiin analyysiä varten. Opinnäytetyömme johtopäätöksissä esittelemme päätelmiämme haastatteluista saaduista tuloksista ja tuemme näitä havaintoja työmme teoreettisen viitekehyksen avulla.

Haastatteluista saatujen tulosten perustella voidaan todeta, että haastattelemamme asukkaat kokevat itsemääräämisoikeuden toteutuvan Viidakkokujalla hyvin. Tukea tarvitaan yksilökohtaisesti arjenhallinnan lisäämiseksi sekä käytännön apua esimerkiksi muuttoon liittyvissä asioissa. Myös yksinkertaisesti keskustelun ja läsnäolon tarve tuli esiin. Työntekijöiltä saatu tuki on ohjausta, neuvontaa ja läsnäolemista. Nämä ovat juuri asioita, joihin Viidakkokuja pyrkii toiminnallaan. Haasteltavat asukkaat kokivat sen sijaan, että vaikeita asioita asumisessa ovat sosiaalisten verkostojen ylläpitäminen ja yksinäisyyden tunne. Näitä asioita voisi erityisesti huomioida yksikön kehittämistoiminnassa.

Avainsanat: mielenterveyskuntoutuja, itsemääräämisoikeus, subjektius, tuettu asuminen, sosiaalinen kuntoutus, osallisuus

Saara Pynnönen and Iina Tuukkanen

Self-Determination among Mental Health rehabilitators - Experiences of residents of Viidakkokuja

Year	2011	Pages	80

Subsidized housing unit of Viidakkokuja was opened in Asola, Vantaa in spring 2010. Viidakkokuja is intended for Mental Health rehabilitators in Vantaa. It is part of the reduction program of long-term homelessness (Paavo) in Vantaa. Foundation of Viidakkokuja is also associated with national development program (Kaste) of social and health care. The purpose of the Kaste-program is to reduce social exclusion and to promote inclusion. Employees at Viidakkokuja were hoping that our thesis would deal with self-determination among mental health rehabilitators in their unit.

Mental health rehabilitators should always be seen as subjects and their expertise should be valued during rehabilitation. The social network of the rehabilitator should also be taken into account. Nevertheless it is quite common that the rehabilitator is not listened to enough in mental health rehabilitation. The aim of this thesis was to find out how the rehabilitators we interviewed experience the realization of self-determination in Viidakkokuja. We also wanted to find out in what kind of things they need support with and the nature of the support.

The theoretical frame of reference of our thesis includes social exclusion and homelessness of the mental health rehabilitators and projects related to these phenomena. We also present some basic facts about the subsidized housing unit of Viidakkokuja and its values. Subsidized housing is also part of the theoretical frame of reference from social rehabilitation's point of view.

This Bachelor's thesis is a qualitative research and the material was gathered with theme interviews. We interviewed eight residents of which five were men and three women. These interviews were then transcribed and divided into themes for the analysis. In the conclusion part of our thesis we present our thoughts of the interviews' results.

The results revealed that the residents that we interviewed feel that self-determination is well realized in Viidakkokuja. Support is needed to cope with everyday life and practical help is also needed. Simply listening to residents and being there for them was important to the residents. The support from the employees can be seen as guidance, counseling and presence. These are intentions that Viidakkokuja tries to get at.

Keywords: Mental Health rehabilitator, self-determination, subjectivity, subsidized housing, social rehabilitation, inclusion

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Opinnäytetyön yhteiskunnallinen tausta ja hankekytkökset	8
2.1	Mielenterveyskuntoutujien syrjäytyminen ja asunnottomuus	8
2.2	Kaste-ohjelma	10
2.3	Paavo - hanke	10
2.4	Asunto ensin - periaate	11
2.5	Nimi oversa - hanke	12
3	Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö	13
3.1	Asiakkuus Viidakkokujalla	13
3.2	Yksikön työtavat ja toimintaa ohjaavat arvot	14
3.3	Yksikön mahdollisuudet itsenäiseen elämään siirtymisessä	15
4	Tuettu asuminen ja asukkaan itsemääräämisoikeus.....	15
4.1	Tuetun asumisen sijoittuminen asumispalveluissa	16
4.2	Kuntoutusmuodot tuetussa asumisessa	17
4.3	Kuntoutusprosessi ja kuntoutuksen suunnitelmallisuus tuetussa asumisessa	17
4.4	Sosiaaliset verkostot ja moniammatillinen yhteistyö kuntoutuksessa	19
4.5	Asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallisuus	20
4.6	Toimintakyvyn ylläpito ja lisääminen	22
4.7	Oma asiantuntijuus ja voimavarakeskeinen työote	22
4.8	Elämänhallinnan tukeminen	24
5	Kokonaisvaltainen tuki ja kontrolli mielenterveyskuntoutuksessa.....	25
5.1	Tuen ja kontrollin näyttäytyminen mielenterveyskuntoutuksessa	25
5.2	Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen.....	26
6	Tutkimusasetelma	28
6.1	Tutkimusongelma	28
6.2	Kohderyhmä.....	28
6.3	Toteutus	29
6.3.1	Laadullinen tutkimus työmenetelmänä	30
6.3.2	Aineiston keruu teemahaastattelulla	30
6.3.3	Aineiston analyysi	33
6.3.4	Opinnäytetyön julkaisu	35
7	Tulokset	35
7.1	Haastateltavien entiset asumismuodot	35
7.2	Omista asioista päättäminen ja arjen vapaus	37
7.3	Haastateltavien näkemyksiä itsemääräämisoikeudesta	39
7.4	Haastateltavien tuen tarve ja annettu tuki Viidakkokujalla	40
7.5	Haastateltavien kokema turvallisuuden tunne	42
7.6	Asumiseen liittyvät rajoitteet suhteessa itsemääräämisoikeuteen	43

7.7	Sosiaaliset verkostot kuntoutumisen tukena	45
7.8	Arjen mielekkyys ja elämänhallinta	47
7.9	Haastateltavien tulevaisuuden suunnitelmia ja tavoitteita	48
8	Johtopäätökset.....	51
8.1	Entisen ja nykyisen asumisen vertailua suhteessa itsemääräämisoikeuden toteutumiseen	51
8.2	Tuen tarve ja rajojen merkitys elämänhallinnassa	52
8.3	Sosiaalisen verkoston ja ryhmätoiminnan merkitys asukkaan kuntoutumisessa	54
8.4	Tulevaisuusvisiona itsenäinen asuminen ja kuntoutumisprosessin tavoitteiden saavuttaminen.....	55
8.5	Sukupolvien välisten erojen vertailua	56
8.6	Yhteenvedoa johtopäätöksistä.....	57
9	Pohdinta.....	58
9.1	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys	58
9.2	Oman toimintamme reflektointia	62
9.3	Opinnäytetyön hyödyllisyys ja jatkotutkimusehdotuksia	63
	Lähteet	65
	Liitteet.....	68
	Liite 1 Teemahaastattelun runko	68
	Liite 2 Asukassäännöt	69
	Liite 3 Kriisiasunnon säännöt	71
	Liite 4 Kuntoutussuunnitelma	72
	Liite 5 Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveystoimi/perhepalvelut tutkimuslupapäätös.....	78

1 Johdanto

Monella mielenterveyskuntoutujalla saattaa olla kielteisiä kokemuksia liittyen itsemääräämisoikeuteen. Tilanteet, joissa kuntoutuja voi itsenäisesti tehdä päätöksiä koskien omaa elämäänsä voivat olla harvassa tai kuntoutuja ei välttämättä ole täysin tietoinen oikeuksistaan. Usein unohdetaan, että ihminen on loppujen lopuksi oman elämänsä paras asiantuntija. Se ei tarkoita sitä, etteikö hän tarvitsisi tukea ja jossain määrin myös kontrollia. Työntekijän haasteena onkin punnita, missä suhteessa näitä käytetään. Kuntoutujat saattavat tarvita omasta tilanteestaan riippuen enemmän tai vähemmän tukea, mutta olennaisinta on, että asiakas nähdään oman elämänsä subjektina.

Vantaan Asolaan avattiin huhtikuussa 2010 mielenterveyskuntoutujille tarkoitettu Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. Yksikön perustaminen on osa Vantaan pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (Paavo) ja se on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteinen hanke. Viidakkokujan yksikkö kuuluu Vantaan kaupungin perhepalveluiden aikuissosiaalityön piiriin. Laajemmin Viidakkokujan perustaminen liittyy sosiaali- ja terveydenhuollon kansalliseen kehittämishjelmaan (Kaste), jonka tarkoituksena on muun muassa syrjäytymisen vähentäminen ja osallisuuden edistäminen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010). Mielenterveyskuntoutuksen yhtenä tavoitteena voidaan pitää kuntoutujan elämänhallinnan ja toimintakyvyn lisäämistä tai palauttamista. Tuetussa asumisessa tähdätään lisäksi kuntoutujan tulevaisuuteen, jossa itsenäinen asuminen on usein tavoitteena. Tuetussa asumisessa kuntoutuja oppii arjenhallinnan keinoja, joita itsenäisessä asumisessa tarvitaan. Osalle tuettu asuminen voidaan nähdä väliaikaisena asumismuotona, josta seuraava askel on omaan asuntoon muuttaminen, osa kuntoutujista puolestaan jää pysyvästi asumaan tuetun asumisen yksikköön.

Viidakkokujan tuetun asumisen yksiköstä tuli toive, että opinnäytetyömme käsittelee yksikön asukkaiden käsityksiä itsemääräämisoikeudesta. Koska asumisyksikön toiminta on käynnistynyt vasta noin vuosi sitten, on sillä erinomainen mahdollisuus muokata ja kehittää toimintatapojaan niin, että asukkaiden itsemääräämisoikeus toteutuu mahdollisimman hyvin. Opinnäytetyömme kautta Viidakkokujan asukkaat saavat äänensä kuuluviin ja pystyvät näin vaikuttamaan omaan elämäänsä. Tutkimusmenetelmänä työssämme käytämme kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, koska tarkoituksenamme on selvittää asukkaiden kokemuksia ja mielipiteitä. Olemme haastatelleet opinnäytetyötä varten asumisyksikön asukkaita teemahaastattelun avulla ja kysyneet heidän mielipiteitään siitä, mitä itsemääräämisoikeus heidän mielestään tarkoittaa ja pitää sisällään. Mistä asioista asukkaat siis haluavat ja saavat itse päättää ja missä asioissa he tarvitsevat mahdollisesti lisää tukea.

Aihe kiinnosti meitä, koska meillä molemmilla on työkokemusta vammaistyön puolelta, jossa itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset ovat arkipäivää. Mielenterveyskuntoutujat asia-

kasryhmänä sen sijaan oli meille melko vieras, mutta se ehkä auttoi meitä kohtaamaan haastateltavat asukkaat avoimin mielin ilman aikaisempien kokemusten synnyttämiä ennakkokäsityksiä. Oli mielenkiintoista ja innostavaa päästä toteuttamaan opinnäytetyötä yksikköön, joka on aloittanut toimintansa vasta viime keväällä. Opinnäytetyömme tuo esiin tietoa, jota Viidakkokujan yksikkö voi hyödyntää kehittäessään toimintaansa yhä asiakaslähtöisemmäksi.

Opinnäytetyömme teoreettisessa viitekehyksessä käsittelemme muun muassa aiheemme yhteiskunnallista taustaa ja siihen liittyviä hankkeita sekä esittelemme Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön toimintaa. Lisäksi käsittelemme tuettua asumista sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta, asiakkaan osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta sekä tuen ja kontrollin näyttäytymistä mielenterveystyössä.

2 Opinnäytetyön yhteiskunnallinen tausta ja hankeytyköt

Sosiaalialalla on tärkeää toimia asiakastyössä eettisten periaatteiden mukaisesti. Niihin kuuluu muun muassa asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja osallisuuden edistäminen. Mielenterveyskuntoutujien kohdalla on muistettava, että oikeus päättää omaan elämään liittyvistä asioista on sama kuin muillakin ihmisillä. Edellytykset toimia itsemääräävästi ja olla oman elämänsä subjekti ja asiantuntija, voivat olla kuitenkin heikommat. Syrjäytymiseen ja asunnottomuuteen liittyvät ilmiöt ovat yleisiä mielenterveyskuntoutujien kohdalla ja elämänhallinnan keinot voivat olla vähäisiä.

Syrjäytymisen ja asunnottomuuden ehkäisemiseksi on käynnistetty erilaisia hankkeita ja ohjelmia, jotka voivat osaltaan vaikuttaa mielenterveyskuntoutujien asemaan yhteiskunnassa. Kaste-ohjelma (2008-2011) on sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma. Ohjelman avulla pyritään muun muassa kansalaisten osallisuuden lisäämiseen sekä syrjäytymisen vähentämiseen. Mielenterveyskuntoutujien asunnottomuuden ja syrjäytymisen ehkäisemiseen ja vähentämiseen tähtääviä hankkeita ovat muun muassa Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma (2008-2011) sekä Nimi ovesa - hanke (2010-2012).

2.1 Mielenterveyskuntoutujien syrjäytyminen ja asunnottomuus

Mielenterveyskuntoutujien yhtenä suurimmista ongelmista voidaan nähdä yksinäisyys. Yksinäisyydellä on merkittävä vaikutus yksilön hyvinvoinnin kokemukseen. Ilman sosiaalisia suhteita elämänote alkaa vähitellen kadota ja syrjäytymisprosessi käynnistyy. (Toivio & Nordling 2009: 281.) Syrjäytymisellä voidaan tarkoittaa eräänlaista yhteiskunnan reunoille joutumista ja ajautumista marginaaliasemaan. Siihen liittyy yleensä yksilön vieraantuminen arkipäivän asioista ja vähäiset valintamahdollisuudet. Syrjäytymiseen saattaa vaikuttaa yksilön oma toiminta ja luonteenpiirteet, kuten passiivisuus, avuttomuus ja poikkeavuus, jolloin myös sosiaalis-

ta suhteista saatetaan vetäytyä. Kuitenkin myös yhteiskunnalla ja muilla ihmisillä on vaikutusta yksilön syrjäytymiseen, eikä sitä voida missään nimessä liittää vain yksilön ominaisuuksien aiheuttamaksi. Yhteiskunta ja muut ihmiset tuottavat puhetta syrjäytymisestä sekä osoittavat torjuntaa poikkeavia kohtaan. (Helne 2002: ix, 7; Toivio ym. 2009: 282.) Yksilö ei siis välttämättä itse koe itseään niin sanotuksi syrjäytyneeksi, mutta muiden ihmisten suhtautuminen saattaa aiheuttaa syrjäytymisprosessin käynnistymisen.

Syrjäytyminen on ennen kaikkea prosessi, jossa yksilö ajautuu vähitellen tavoiteltujen ja normaaleina pidettyjen osallisuuksien ulkopuolelle, kuten palkkatyön ja sosiaalisten suhteiden. Huono-osaisuuden voidaan nähdä myös silloin kasautuvan huomattavasti yhden yksilön kohdalla. (Juhila 2006: 54.) Juuri mielenterveyskuntoutujien syrjäytymisriski on keskimääräistä suurempi (Toivio ym. 2009: 282), joten keinoja syrjäytymisen ehkäisemiseen tulisi kehittää jatkuvasti.

Mielenterveysongelmista kärsiville asunnottomuus on myös suuri ongelma. Asunnottomalla tarkoitetaan esimerkiksi ulkona, yömajoissa, tuttavien luona tai laitoksessa asuvaa henkilöä, jolla ei ole omaa asuntoa (Tilastokeskus 2005). Pitkäaikaisasunnoton on puolestaan henkilö, jonka asunnottomuus on pitkittynyt tai on vaarassa pitkittyä yli vuoden mittaiseksi muun muassa sosiaalisten ja terveydellisten syiden vuoksi tai asunnottomuus on toistunut jatkuvasti viimeisen kolmen vuoden aikana (ARA 2011: 3). Psykiatrisen sairaalan osastoilla ja laitoksissa potilaat saattavat odottaa kohtuuttoman kauan pääsemistä asumispalveluiden piiriin. Osa mielenterveysongelmista kärsivistä asuu myös kadulla vailla minkäänlaista asumispaikkaa. Erityisen haastavaa asumisyksikön löytäminen on henkilölle, jolta puuttuu oma tuntemus sairaudestaan ja jonka asuminen on haitallista hänelle itselleen tai naapureille. Lisäksi päihdeongelmaisen mielenterveyskuntoutujan asuttaminen on osoittautunut erityisen haasteelliseksi. (Nimi ovesa - hankkeen verkostotapaamisen muistio 2010.) Asunnottomuuden vähentämiseen on pyritty muun muassa Paavo-hankkeen avulla, jonka yhtenä osa-alueena on asuntojen ja tukiasuntojen rakennuttaminen pitkäaikaisasunnottomille (Fredriksson & Kaakinen 2010a: 1). Suuri osa tukiasunnoista ei silti sovellu päihitteitä käyttävälle mielenterveyskuntoutujalle.

Asunnottomuuden lisäksi myös mielenterveyskuntoutujien asumisessa on huomattavan suuria ongelmia. Paine selviytyä omin voimin ja näyttää muille, että pystyy siihen, voi muodostua raskaaksi. Arjen toiminnoissa selviytymiseen saatetaan kuitenkin tarvita runsaasti tukea ja ohjausta. Ulkona liikkuminen saattaa tuntua myös monelle mielenterveysongelmaiselle ahdistavalta ja pelottavalta, jolloin on vaarana, että kuntoutuja ikään kuin syrjäytyy omaan kotiinsa, eikä poistu kotoaan kuin pakottavan tarpeen edessä. Haasteita asumiseen tuottaa myös palvelujärjestelmän pirstaleisuus ja vaikeaselkoisuus, jolloin on hyvin mahdollista, että kuntoutuja jää vaille niitä palveluja ja etuuksia, joihin hän olisi oikeutettu. (Nimi ovesa - hankkeen verkostotapaamisen muistio 2010.)

2.2 Kaste-ohjelma

Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön perustaminen on laajemmin osa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallista kehittämisohjelmaa (Kaste). Vuosia 2008-2011 koskevan Kaste-ohjelman tarkoituksena on ollut määritellä lähivuosien sosiaali- ja terveyshuollon kehittämissuhteet ja keinot niiden saavuttamiseen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010.)

Kehittämisohjelman päätavoitteena on kuntalaisten osallisuuden lisääminen ja syrjäytymisen vähentäminen, terveyden ja hyvinvoinnin lisääminen sekä palveluiden laadun, vaikuttavuuden ja saatavuuden parantaminen sekä alueellisten erojen kaventaminen. Tavoitteisiin pyritään ongelmien ennaltaehkäisyllä ja varhaisella puuttumisella, varmistamalla alan henkilöstön ammattitaito ja riittävyys sekä kehittämällä ehyet palvelukokonaisuudet ja toimivat toimintamallit sosiaali- ja terveyshuoltoon. Ohjelman 39:ää toimenpidettä toteuttavat valtio, kunnat, kuntayhtymät ja järjestöt. Toimenpiteisiin kuuluu muun muassa lakiuudistuksia sekä työn sisältöjen ja mallien kehittämistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010.) Kunnilla on keskeinen rooli kehittämisohjelmassa. Kuntien tulee itse luoda kestäviä ja paikallisia kehittämisratkaisuja. (Laaksonen 2009.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon eheällä kokonaisuudella ja toimintamalleilla pyritään vahvistamaan asiakkaan asemaa. On tärkeää inhimillisesti sekä demokratian ja palveluiden toimivuuden kannalta, että ihminen voi vaikuttaa omaan elämäänsä, sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseen sekä kunnalliseen ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2010: 39.) Itsemääräämisenäkökulma on siis vahvasti läsnä myös laajoissa kehittämisohjelmissa, joten aiheemme on huomattavan ajankohtainen.

2.3 Paavo - hanke

Vuonna 2008 käynnistyneen ja vuoden 2011 lopussa päättyvän Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelman (Paavo) tavoitteena on pitkäaikaisasunnottomuuden puolittaminen vuoteen 2011 mennessä. Ohjelmaa koordinoi valtion puolelta ympäristöministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriö, rikosseuraamusvirasto, Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA) ja Raha-automaattiyhdistys (RAY). Toteutuksessa on mukana 10 suurinta asunnottomuuskaupunkia sekä laaja joukko valtakunnallisia ja paikallisia järjestöjä ja muita palveluntuottajia. Hankkeen aikana on tarkoitus rakennuttaa 1250 uutta asuntoa tai tukiasuntopaikkaa pitkäaikaisasunnottomille; Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö Vantaalla on yksi näistä. (Fredriksson ym. 2010a: 1.) Uudistustuotannon rinnalla on myös paljon peruskorjauskohteita, kuten Helsingin Diakonissalaitoksen Aurora-talo. Rahoittajana ohjelmassa on valtio, kunnat ja RAY. Hankkeen on mahdollistanut ARA:n erityisryhmien investointiavustus ja korkotukilainoitus sekä Sosiaali- ja terveysministeriön myöntämä Kaste-rahoitus. Uusien asuntojen lisäksi hank-

keessa on panostettu laajasti ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin, etenkin nuorten asunnottomuuden torjumisessa. (Fredriksson & Kaakinen 2010b: 27-28.)

Syitä asunnottomuuteen on monia ja siksi Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa on suunniteltu hankkeita eri kohderyhmille. Vantaan toimeenpanosuunnitelmassa vuosina 2009-2011 toteutettavia hankkeita on kahdeksan. Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö, johon me keskitymme työssämme, on tarkoitettu vantaalaisille mielenterveyskuntoutujille. Viidakkokujan lisäksi Vantaalla on hankittu vuonna 2009 kahdeksan asuntoa korvaushoidossa oleville. Alppimyyrän toimitilaa laajennetaan entisen Simonportin tilaan ikääntyneille päihdeongelmallisille. Näiden lisäksi tuettua asumista on järjestetty tai tullaan järjestämään päihdeongelmallisille naisille, määräraikaista asumista tarvitseville, siirtymävaiheessa kohti itsenäistä asumista oleville, mielenterveyskuntoutujille sekä vapautuville vangeille ja kriminaalihuollon asiakkaille. Lisäksi vuosille 2011-2015 on suunnitelmissa viisi hanketta eri kohderyhmille, joille asunnottomuus on riski tai ongelma. (Paavo - hankkeen kokousmuistio 2009.)

Tällä hetkellä määrälliset tavoitteet näyttävät toteutuvan ja jopa ylittyvän. Ohjelman hankkeet ovat vaikuttaneet kuntien asunnottomien palvelujen kokonaisuuteen. Uudet yksiköt ovat lisänneet vaihtoehtoja asumiseen ja vähentäneet sijoituksia laitoksiin asunnon puutteen vuoksi. (Fredriksson ym. 2010a: 2.) Ohjelmalle yritetään parhaillaan saada jatkokautta vuosiksi 2012-2015, jolloin tavoitteena on pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen kokonaan. Tavoite on inhimillisesti, eettisesti sekä yhteiskuntataloudellisesti perusteltua. Pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen on mahdollista, mutta yksi suurista haasteista on julkisen talouden tila ja säästöpainee. Tavoitteeseen pääsemiseksi tarvitaan laajaa poliittista yksimielisyyttä sekä eri toimijoiden kumppanuutta. (Fredriksson ym. 2010b: 28.)

2.4 Asunto ensin - periaate

Asunto ensin - periaate on lähtöisin Yhdysvalloista ja se toimii kehittämisen ja tutkimuksen teoreettisena kehyksenä Nimi ovesa - hankkeessa. Periaate perustuu arvolähtökohtaan, jonka mukaan asunto on ihmisen perusoikeus eikä sitä tarvitse erikseen ansaita. Asunto ensin - ohjelman kohderyhmänä ovat asumispalveluiden ulkopuolelle jääneet pitkäaikaisasunnottomat. Tavoitteena on asumispalveluiden kehittäminen kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien asunnottomien tarpeisiin. Näitä voivat olla esimerkiksi päihde - ja mielenterveysongelmaiset. Asunto ensin - periaatteen mukaisissa hankkeissa Vantaan osahankkeilla on kehittämisvastuu mielenterveyskuntoutujien asumispolun kehittämisessä. (Asunto ensin 2010.) Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö toimii Asunto ensin - periaatteen mukaisesti.

Asunto on pohja kuntoutukselle ja toipumiselle. Periaatteen mukaan jokainen on kyvykäs asumaan, tarvitaan vain tarkoituksenmukaista tukea. Tuen muoto ja määrä vaihtelevat yksi-

löllisesti, ja sen takia palvelut suunnitellaan kunkin asiakkaan tarpeisiin. Jotta tuki olisi mahdollisimman kokonaisvaltaista, on kuntoutuksessa mukana moniammatillinen tiimi. Palvelukokonaisuuden tavoitteena on asumisen turvaaminen ja toipumisprosessin tukeminen. Asiakas nähdään kuluttajana, joka itse valitsee tarvitsemiaan palveluja. (Asunto ensin 2010.)

2.5 Nimi ovesa - hanke

Nimi ovesa - hanke on Tekes:in eli Teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksen rahoittama hanke, jonka tarkoituksena on asunnottomien palveluiden kehittäminen. Hanke on kaksivuotinen ja kestää vuosien 2010-2012 ajan. Kehittämishankkeen päämääränä on kehittää hankekumppaneiden Asunto ensin - periaatteella toimivia palveluja, jotka tähtäävät asunnottomuuden vähentämiseen ja ennaltaehkäisyyn. Hankkeeseen osallistuvat kaupungit, joissa on eniten asunnottomia eli Espoon, Helsingin, Vantaan ja Tampereen kaupungit sekä Helsingin Diakonissalaitos, Vailla vakinaista asuntoa ry ja Siltavalmennusyhdistys. (Nimi ovesa - hanke 2010).

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeessa Paavo pyrkii omalta osaltaan kehittämään asunnottomien palvelujärjestelmää esimerkiksi uusien asumisyksiköiden perustamisella. Kaupungeilla, joissa on eniten asunnottomia, on kuitenkin tarve saada luotua kokonaiskäsitys asunnottomien palvelujärjestelmästä. Tällöin on mahdollista, että järjestelmän koordinointi, toimivuus ja arviointi kehittyvät ja mahdollistuvat paremmin. (Nimi ovesa -hanke 2010).

Nimi ovesa -hankkeen kohderyhmiä ovat mielenterveyskuntoutujat, nuoret, päihteiden käyttäjät ja vapautuvat vangit. Kaikilla hankkeen osallistujajäsenillä on omat vastuukohderyhmänsä hankkeessa. Vantaan kaupungin vastuukohderyhmänä ovat mielenterveyskuntoutujat ja Vantaa vastaa näin asumispolun mallintamisesta tälle kohderyhmälle. Asumispolun rakentamisen tavoite on syvällisen ja monipuolisen tiedon tuottaminen pitkäaikaisasunnottomuudelle altistavista ilmiöistä. Kun kaikilla osallistujilla on joku vastuukohderyhmä, varmistetaan, että jokaisen kohderyhmän asioihin ja ongelmiin otetaan kantaa. (Nimi ovesa - hanke 2010).

Kehittämisteemoja hankkeessa on neljä: asunnottomuuden ennaltaehkäisy, kriisiasuminen, kuntouttavat asumismuodot sekä jatkoasuttaminen. Vantaa vastaa jatkoasuttamisteeman koordinoinnista. Jatkoasuttamisessa pyritään turvaamaan henkilön asuminen muutettaessa esimerkiksi tuetusta asumisesta itsenäiseen asuntoon. Myös vuokra-asunnosta tuettuun asumiseen siirtyminen on jatkoasuttamista. (Nimi ovesa - hanke 2010.) Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön toimintaa palvelee juuri jatkoasuttamisen kehittämisteema ja yksikkö onkin osallisena hankkeessa.

3 Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö

Vantaan Asolassa sijaitseva Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö on tarkoitettu vantaalaisille mielenterveyskuntoutujille. Yksikkö on Vantaan kaupungin ja Y-säätiön yhteinen hanke ja se avattiin huhtikuussa 2010. Yksikön perustaminen on osa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaa (Paavo). Yksikössä on 22 täysin varustettua asuntoa, joista kaksi on kriisiasuntoa. Kriisiasunnot on tarkoitettu väliaikaiseksi asumismuodoksi, josta on tarkoitus siirtyä itsenäisempään asumiseen ja niissä voidaan arvioida myös asukkaan toimintakykyä. (Vantaan kaupunki 2010; Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön esite 2010.) Ensimmäiset asukkaat muuttivat Viidakkokujalle huhtikuun puolessa välissä.

Asumisyksikössä työskentelee kuusi työntekijää sekä vastaava ohjaaja. Työntekijät ovat koulutukseltaan lähihoitajia, sosionomeja ja sairaanhoitajia. Henkilökuntaa on paikalla arkisin kello 7-21 ja viikonloppuisin kello 8-21. Öisin henkilökuntaa ei ole paikalla, mutta asukkaat voivat tarpeen tullen soittaa päivystyspuhelimeen. (Viidakkokujan työntekijöiden haastattelu 2010.)

Asukkaat saavat liikkua vapaasti yksikön ulkopuolella, mutta jos aikoo olla yötä pois, on siitä ilmoitettava etukäteen työntekijöille. Yövieraat ovat sallittuja, mutta myös heistä on ilmoitettava. Päihteiden käyttö on kiellettyä Viidakkokujalla. Nämä kaikki on kirjattu asukassääntöihin (kts. liite 2), jotka jokainen asukas allekirjoittaa ja joita näin ollen sitoutuu noudattamaan. (Vantaan kaupunki 2010; Viidakkokujan työntekijöiden haastattelu 2010.) Säännöt syntyivät siten, että Viidakkokujan henkilökunta laati ne ensin, jonka jälkeen ne luettiin ja käytiin läpi asukkaiden kanssa asukaskokouksessa. Asukkaat hyväksyivät säännöt ja heillä oli asukaskokouksessa mahdollisuus keskustella niistä ja tehdä halutessaan lisäyksiä. (Koskinen 2011.) Kriisiasunnoissa on hieman tiukemmat säännöt (kts. liite 3). Jos sääntöjä rikkoo, seuraa varoitus. Kolmen varoituksen jälkeen asukas joutuu muuttamaan pois yksiköstä. Muutto tapahtuu kuitenkin tuetusti ja vasta sen jälkeen, kun uusi asunto on tiedossa. (Vantaan kaupunki 2010.)

3.1 Asiakkuus Viidakkokujalla

Asuntoa haetaan Vantaan kaupungin perhepalveluihin kuuluvan aikuissosiaalityön asumispalvelujen kautta. Asumispalvelujen sosiaalityöntekijä tekee asiakkaalle palvelutarpeen kartoituksen, jonka jälkeen asiakkaalle mietitään sopiva asumisyksikkö. (Viidakkokujan esite 2010.) Osa Viidakkokujan asukkaista tulee suoraan sairaalasta, koska heillä ei ole asuntoa, minne mennä kotiin pääsemisen jälkeen. Osalle Viidakkokuja on väliaikainen paikka, jossa kuntoutetaan itsenäisempään elämään, osalle pysyvä asumismuoto. Vuokrasopimuksen pituus vaihtelee

yksilöllisesti; osalle tehdään sopimus vuodeksi eteenpäin ja osalle esimerkiksi yhdeksi kuukaudeksi. (Koskinen 2011.)

Tällä hetkellä ikähaitari asumisyksikössä on 23-66-vuotta ja suurin osa asukkaista on miehiä. Skitsofrenia on yleisin diagnoosi asukkailla ja taustalla voi olla myös päihdeongelma. Jokaisella asukkaalla on oma asunto, jonka lisäksi käytössä ovat yhteiset tilat. Niissä järjestetään ruokailu sekä erilaisia ryhmiä. Tällä hetkellä Viidakkokujalla on muun muassa ruokaryhmä ja kävelyryhmä. Naisille ja miehille järjestetään kaksi kertaa kuukaudessa omat ryhmänsä. Osallistuminen yhteiseen ruokailuun ja ryhmiin sovitaan kunkin asiakkaan kanssa yksilöllisesti tehtävässä kuntoutussuunnitelmassa (kts. liite 4). Lähes puolet asukkaista käy päivisin työsaileilla (Viidakkokujan työntekijöiden haastattelu 2010).

3.2 Yksikön työtavat ja toimintaa ohjaavat arvot

Viidakkokujan asumisyksikössä käytetään kuntouttavaa työtettä ja asukkaita tuetaan mahdollisimman itsenäiseen elämään. Kuntouttavan työtteen tarkoituksena on tukea asukasta selviytymään itsenäisesti omien voimavarojensa mukaan. Asukkaan subjektiivisuus ja osallisuus ovat siis korostetussa asemassa. (Järvikoski & Härkäpää 2008: 22.) Yksikön tarkoituksena on kuntouttaa asukkaita tukemalla heidän kokonaisvaltaista hyvinvointiaan ja ennaltaehkäistä syrjäytymistä. Jo pelkästään asunnon tarjoaminen on iso askel ja sitä voidaan pitää pohjana koko kuntoutukselle. Asukkaan arjen hallintaa pyritään lisäämään tukemalla ja ohjaamalla, asukkaan omat voimavarat huomioiden ja häntä kuunnellen. (Viidakkokujan esite 2010.) Jokaisen asukkaan palvelutarve kartoitetaan yksilöllisesti ja palvelukokonaisuuden luominen tapahtuu Asunto ensin -periaatteen mukaisesti asukkaan toiveet ja tarpeet huomioiden (Asunto ensin 2010.)

Asukkaille laaditaan henkilökohtainen kuntoutussuunnitelma yhdessä asukkaan kanssa. Sen laatimisessa otetaan huomioon asukkaan taidot, voimavarat, tavoitteet sekä toimintakyky. Tavoitteet voivat olla pieniä, mutta selkeä suunnitelma on tärkeä osa kuntoutumista. Toiminnan taustalla ovat ammatillisuus, sosiaali- ja terveystieteen eettiset periaatteet, toimintakykyä lisäävä ja ylläpitävä työtapa sekä Vantaan kaupungin arvot. Työn eettisenä lähtökohtana on asiakkaan asiantuntijuus omaa elämäänsä koskeissa asioissa sekä asiakkaan kokonaisvaltaisen huomioiminen. (Viidakkokujan esite 2010.) Juuri näihin lähtökohtiin perustuu myös opinnäytetyömme.

Jokaisella asukkaalla on kaksi vastuuohjaajaa, ja jotta kuntoutus olisi kokonaisvaltaista, huomioidaan siinä myös moniammatilliset verkostot sekä asukkaan läheisverkostot. Yhteistyötä tehdään muun muassa sosiaalitoimen, perusterveydenhuollon, psykiatrisen erikoissairaanhoidon sekä 3. sektorin ja järjestöjen kanssa. (Viidakkokujan esite 2010.) Esimerkiksi asukkaiden

palveluohjaajat työskentelevät Martinlaakson sosiaaliasemalla. Viidakkokujalla tuetaan asukkaita mahdollisimman normaaliin elämään ja talon ulkopuoliseen toimintaan. Omaisryhmä järjestetään kerran kuukaudessa. Mikäli asukas antaa luvan, voidaan omaiset ottaa mukaan kuntoutussuunnitelman tekemiseen tai tarkastukseen. Omaiset voivat osallistua myös verkostopalaveriin asukkaan luvalla. (Koskinen 2011.)

3.3 Yksikön mahdollisuudet itsenäiseen elämään siirtymisessä

Tuetun asumisen kautta on mahdollista oppia itsenäiseen elämään liittyviä taitoja ja tietoa, jolloin omaan asuntoon muuttaminen on jossain vaiheessa osalle mahdollista. Tuettu asuminen on siis asukkaan tulevaisuuteen tähtäävää. Viidakkokujalta pois muuttaminen tapahtuu tuetusti. Palveluohjaajat käyvät tapaamassa asukasta Viidakkokujalla, joskus jopa puoli vuotta ennen muuttoa. Palveluohjaajan kanssa kartoitetaan tuen tarve etukäteen ja mietitään, miten tarvittavat tukimuodot järjestetään. Kun asukas on muuttanut pois Viidakkokujalta, jatkavat palveluohjaajat käyntejä asukkaan kotona. Aluksi he käyvät asukkaan luona useammin, mutta käyntikertoja harvennetaan pikkuhiljaa. Mikäli asukas muuttaa lähelle Viidakkokujaa, on hänellä yhä mahdollisuus käydä Viidakkokujalla syömässä ja ryhmissä. (Koskinen 2011.)

Kun asukkaan muuttoa aletaan suunnitella, on Viidakkokujan työntekijöillä tehtävänä tukea arjen hallintaa. Jotta itsenäinen asuminen olisi mahdollista, pitäisi asukkaan muun muassa osata ottaa itse lääkkeensä, siivota, pestä pyykkiä, tehdä ruokaa ja asioida kaupassa. Näissä toiminnoissa asukasta tuetaan ja ohjataan muutenkin, mutta etenkin lääkkeiden ottaminen säännöllisesti on ehdottomasti hallittava, jos itsenäinen asuminen alkaa olla ajankohtaista. (Koskinen 2011.)

4 Tuettu asuminen ja asukkaan itsemääräämisoikeus

Nykypäivän mielenterveystyö on siirtynyt yhä enemmän määrin laitoshoidosta avohoitoon. Laitospaikkoja vähennetään jatkuvasti. Avohoitoon siirtymisen seurauksena on ollut asiakkaiden sairaalahoidossa yleisen laitostumisen vähentyminen. Resurssit ovat kuitenkin vielä valittavan vähäiset avopalvelujen kehittämiseen ja kokonaisvaltaiseen hyödyntämiseen. Nykypäivänä on tarvetta etenkin mielenterveysasiakkaiden tuetuille asumismuodoille ja on tärkeää pyrkiä kehittämään itsenäistä asumista tukevia palveluja. Erityisesti pitkäaikaisesti mielen-terveysongelmista kärsivät tarvitsevat usein tukea eri palveluista, joten myös eri sosiaali- ja terveyspalvelujen yksiköiden yhteistyön kehittäminen on tärkeää. (Saarelainen, Stengård & Vuori-Kemilä 2003: 27-29.) Mielenterveyslain (1990/1116) 4 §:ssäkin korostetaan avohoidon merkitystä osana mielenterveyspalveluja. Lain pykälän mukaan ”mielenterveyspalvelut on

ensisijaisesti järjestettävä avopalveluina sekä niin, että oma-aloitteista hoitoon hakeutumista ja itsenäistä suoriutumista tuetaan”. (Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116.)

4.1 Tuetun asumisen sijoittuminen asumispalveluissa

Erityisryhmille tyypillisiä asumismuotoja ovat palveluasuminen ja tukiasuminen. Niille ei ole olemassa vakiintuneita määrittelyjä, mutta sosiaalisektori määrittelee asumismuodot asumispalveluina. Asumispalvelu on sosiaalipalvelu ja sillä järjestetään palvelu- tai tukiasuminen. Asumispalveluihin kuuluu erilaisia palveluyksiköitä, joita ovat esimerkiksi tukiasunnot, asunnot ja palveluasunnot. (Parempaan erityisryhmien asumiseen 2007: 20.)

Tuetun asumisen palvelut ovat usein paras ratkaisu kuntoutujan laitostumisen ehkäisemiseksi ja ylipäänsä jotta itsenäistyminen olisi mahdollista. Kuntoutusyksiköiden työntekijät ohjaavat kuntoutujia heidän arkipäivän askareissaan heidän omien tarpeidensa mukaan. Kuntoutusyksiköiden tuki on ennen kaikkea käytännöllistä ja auttaa kuntoutujia pääsemään kiinni normaaliin elämään sairautensa kanssa. (Sariola & Ojanen 1997: 257.)

Tuetussa asumisessa kuntoutuja asuu yksityisasunnossaan tai kunnan järjestämässä tukiasunnossa. Se on sosiaalisesti kuntouttava asumismuoto, jossa kuntoutuja tarvitsee tukea ja ohjausta pystyäkseen asumaan itsenäisesti kotonaan tai tukiasunnossa. Tukiasunnosta siirrytään itsenäisempään asumiseen, kun kuntoutuminen on edennyt siihen asti, että se on mahdollista. Tukiasunnossa asuminen on usein tilapäistä. Tukiasumiseen liittyy kuntoutus, joka perustuu kuntoutussuunnitelmaan ja jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa toimimaan mahdollisimman itsenäisesti elämän normaaleissa toimissa. Kuntoutuksessa otetaan huomioon myös kuntoutujan omaiset ja läheiset. Kuntoutuksessa harjoitellaan muun muassa arjen askareita ja mietitään mielekästä tekemistä vapaa-aikaan. (Leppo, Hansson & Taipale 2007: 19.) Viidakokuja tarjoaa asukkailleen juuri tällaista tuettua asumista. Tukiasuminen voi sopia mielen-terveyskuntoutujien lisäksi esimerkiksi itsenäistyville nuorille, vammaisille, päihdeongelmaisille ja vankilasta vapautuville (Parempaan erityisryhmien asumiseen 2007: 20).

Palveluasuminen on tarkoitettu kuntoutujille, jotka tarvitsevat intensiivistä ja pitkäjänteistä kuntoutusta mielen-terveysongelmien takia. Se on yleensä yhteisöllistä asumista ryhmäasunnossa, mutta voi olla myös palveluasumista itsenäisessä asunnossa. Henkilökuntaa on paikalla päivisin ja päivystyspuhelin palvelee ympäri vuorokauden. Kuntoutuksessa vahvistetaan asiakkaan toimintakykyä ja sosiaalisia suhteita. (Leppo ym. 2007: 19, 20.) Palveluasumiseen kuuluu vakituisen asunnon lisäksi erilaisia sosiaalipalveluja, jotka auttavat jokapäiväisessä selviytymisessä. Palveluasumista voi järjestää joko kunta, sosiaalipalveluja koskevan järjestämisvelvollisuuden perusteella tai yksityinen sektori. Asunto voi olla vuokra-asunto tai omistusasunto. Palveluasumista voidaan järjestää vanhuspalveluissa, kehitysvammaisten erityishuollossa,

vammaispalveluissa päihdehuollossa ja mielenterveyspalveluissa. Tehostetussa palveluasumisessa palveluja on saatavissa ympäri vuorokauden. (Parempaa erityisryhmien asumiseen 2007: 20.) Monet Viidakkokujan asukkaat ovat asuneet aikaisemmin palveluasunnoissa.

4.2 Kuntoutusmuodot tuetussa asumisessa

Kuntoutus voidaan jakaa neljään osa-alueeseen, joita ovat (Järvikoski ym. 2008: 23):

- Toimintakykykuntoutus (lääkinnällinen kuntoutus)
- Ammatillinen kuntoutus
- Kasvatuksellinen kuntoutus
- Sosiaalinen kuntoutus

Keskitymme opinnäytetyössämme sosiaaliseen kuntoutukseen, koska pääpaino Viidakkokujalla on juuri sosiaalisessa kuntoutuksessa. Toki kuntoutuksessa on mukana myös lääkinnällinen näkökulma, kun taustalla on mielenterveysongelmia, mutta opinnäytetyön aiheen ja oman ammatillisuutemme hyödyntämisen kannalta sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvät näkökulmat ovat oleellisempia. Kun siis puhumme opinnäytetyössä kuntoutuksesta, tarkoitamme sillä nimenomaan sosiaalista kuntoutusta.

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on asukkaan toiminta- ja selviytymiskyvyn kohentaminen sekä löytää mielekkyyttä elämään. Kuntoutuksessa harjoitellaan esimerkiksi hygieniaan, puukeutumiseen ja ruokailuun liittyviä asioita sekä muita arkisiin toimintoihin liittyviä asioita, kuten kaupassa käyntiä ja pankissa asiointia. (Punkanen 2003: 66.) Myös lääkehoidosta huolehtiminen on tärkeää itsenäisen elämän kannalta. Viidakkokujalla monet asukkaat säilyttävät lääkkeitään henkilökunnan tiloissa, mutta heidän tehtävänään on itse käydä hakemassa ne sieltä.

Sosiaalisella kuntoutuksella pyritään myös parantamaan vuorovaikutustaitoja ja yleistä osallistumista sekä auttamaan kuntoutujaa omaksumaan paremmin oman toimintaympäristönsä roolit. (Järvikoski ym. 2008: 24). Vuorovaikutustaitoja voidaan harjoitella erilaisissa toimintaryhmissä, joita Viidakkokujallakin järjestetään.

4.3 Kuntoutusprosessi ja kuntoutuksen suunnitelmallisuus tuetussa asumisessa

Kuntoutus on prosessimaista ja pitkäkestoista toimintaa. Kuntoutusprosessiin kuuluu eri vaiheita ja palveluita, joiden katkeamattomuus on olennaista. Prosessi lähtee käyntiin nykytilanteen ja tavoitteiden määrittelyllä, jotka kirjataan kuntoutujan ja työntekijän yhdessä laatimaan suunnitelmaan. Prosessiin sisältyy erilaisia ohjauskeskusteluja ja toimenpiteitä, suunnit-

telu- ja oppimistapahtumia, kokeiluja, harjoituksia sekä tarpeellisten palvelujen sisällyttäminen kuntoutukseen. Prosessia arvioidaan myös koko kuntoutuksen ajan. Kuntoutujan näkökulmasta kuntoutus voidaan nähdä kasvu- ja oppimisprosessina. Silloin on olennaista muun muassa määritellä oma elämäntilanteensa uudelleen sekä löytää uusia keinoja motivoida itseään. Myös uusien voimavarojen löytäminen ja sitoutuminen uusiin tavoitteisiin elämässä on tärkeää. (Järvikoski ym. 2008: 165-166.)

Kuntoutusprosessissa sekä kuntoutuja että työntekijä toimivat tiiviissä yhteistyössä. Kuntoutujan tulee kuitenkin olla itse aktiivinen ja olla valmis muutokseen sekä ponnistelemaan sen aikaansaamiseksi, jolloin vanhoja ajattelumalleja tulee muuttaa. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että kuntoutujan ja työntekijän välisellä vuorovaikutuksella ja yhteistyöllä on suuri vaikutus kuntoutukseen. Kun kuntoutuja kokee kuntoutussuhteensa ja myönteiseksi ja on tyytyväinen työntekijän toimintaan, voi kuntoutusprosessi edetä menestyksellisesti. (Koskisuu 2004: 27, 109.)

Kuntoutuksen on oltava tavoitteellista ja suunnitelmallista toimintaa. Koskisuu käyttää kirjassaan käsitettä elämänprojektit. Niillä tarkoitetaan ihmisen omaa elämää koskevia suunnitelmia, päämääriä ja toimintaa, jolla näihin tavoitteisiin päästään. Kuntoutuksessa on oleellista miettiä, kenen tavoitteet ohjaavat kuntoutusprosessia. Asiakkaan omat tavoitteet ja päämäärät ovat kuntoutuksen perusta. Jos tavoitteet ovat sairauden takia hukassa, on kuntoutuksen tuettava niiden löytymistä. Mielenterveyskuntoutujien on usein vaikeaa asettaa itselleen tavoitteita, koska omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin ei uskota. Tavoitteiden asettaminen on ensimmäinen askel kuntoutuksessa. Vasta sen jälkeen voidaan miettiä keinoja niiden toteutumiseen. (Koskisuu 2003: 17-18.)

Jokaiselle kuntoutujalle on laadittava kuntoutussuunnitelma, johon kuntoutujalla on oltava mahdollisuus myös itse vaikuttaa. On helpompi sitoutua tavoitteisiin, joita on itse asettanut. (Koskisuu 2003: 19-20.) Esimerkiksi Viidakokujalla laadittavaan kuntoutussuunnitelmaan kirjataan sekä lyhyen että pitkän aikavälin tavoitteita sekä keinoja, miten tavoitteisiin päästään. Suunnitelmassa on mukana esimerkiksi päivittäisiin toimintoihin, taloudellisiin sekä lääkkeisiin liittyviä asioita. Kuntoutussuunnitelma laaditaan heti kuntoutuksen alussa ja se tarkistetaan ja sitä arvioidaan tietyin väliajoin. Asukas ja työntekijä allekirjoittavat suunnitelman, jolloin molemmat sitoutuvat noudattamaan suunnitelmaa.

Tuetusta asumismuodosta itsenäiseen asumiseen muuttaminen tapahtuu tuetusti tai saattaen. Tarvittavia tukimuotoja aletaan suunnitella jo hyvissä ajoin ennen muuttoa. Kuntoutusprosessi siis jatkuu, vaikka asukas ei fyysisesti enää asuiskaan tuetun asumisen yksikössä. Aluksi tuki on tiiviimpää, mutta esimerkiksi palveluohjaajien käyntejä harvennetaan sitä mukaa, kun asukas oppii itsenäiseen asumiseen liittyviä asioita. (Koskinen 2011.)

4.4 Sosiaaliset verkostot ja moniammatillinen yhteistyö kuntoutuksessa

Sosiaalinen kuntoutus on kokonaisvaltaista kuntoutusta, jossa kuntoutus keskittyy yhden asiakkaan ympärille, mutta siihen osallistuu ihmisiä eri ammattiryhmistä ja eri sektoreilta. Keskeisenä toimijana on asiakas itse. (Punkanen 2003: 65, 66.) Ammattihenkilöiden tehtävä kuntoutusprosessissa on toimia yhteistyökumppaneina, asiakasta tukien, motivoiden ja rohkaisten tavoitteiden asettelussa ja toteuttamisessa. Mielenterveyttä tukevat esimerkiksi perhe, opiskelu ja ihmissuhteet, ja nämä tulee huomioida kuntoutuksessa hoidon ja ohjauksen ohella. (Leppo ym. 2007: 13.)

Mielenterveyskuntoutujilla on usein monitahoisia pulmia; mielenterveysongelmien lisäksi asiakkaalla saattaa olla esimerkiksi päihdeongelma tai somaattisia vaivoja. Kaksois- ja kolmoisdiagnoosit ovatkin yleistyneet viime vuosina. Tämän johdosta asiakas joutuu asioimaan usealla eri taholla palvelujärjestelmässä. Viidakkokuja tekee yhteistyötä esimerkiksi AA:n kanssa, koska osalla asukkaista on taustalla myös päihdeongelma. Jotta asiakas saisi mahdollisimman laadukasta palvelua, pitäisi moniammatillinen yhteistyö olla toisiaan täydentävää, ei kilpailua eri ammattiryhmien tärkeydestä. (Seikkula & Arnkil 2005: 9.)

Asiakkaan lähiverkostoon kuuluvat ihmiset toimivat kuntoutuksessa voimavarana ja asiantuntijoina kuntoutujan ja ammattilaisten rinnalla. (Seikkula ym. 2005: 10.) Monet kuntoutujat kokevatkin, että läheisiltä saatu tuki on tärkeää kuntoutumisen aikana. Onkin valitettavaa, että yhä edelleen omaiset ovat melko vähän osallisina kuntoutusprosessissa. Usein omaiset saattavat kokea, etteivät saa osallistua tarpeeksi läheisensä kuntoutusprosessiin ja suunnitelmia tehdään ilman perheen läsnäoloa (Toivio ym. 2008: 283; Koskisu 2004: 179). Tilanne on kuitenkin muuttumassa ja omaiset huomioidaan paremmin kuin ennen. Omaisten hyvinvointiin on myös alettu panostaa ja esimerkiksi Omaiset mielenterveystyön tukena keskusliitto ry pyrkii toiminnallaan tukemaan myös omaisten jaksamista (Omaiset mielenterveystyön tukena keskusliitto ry 2011). Viidakkokujalla läheisten osallisuus kuntoutusprosessissa on huomioitu ja omaiset voivat osallistua esimerkiksi kuntoutussuunnitelman laatimiseen tai verkostopalaveriin asukkaan luvalla.

Koska palvelujärjestelmä on tunnetusti haastava itse kullekin, on kuntoutukseen tärkeää ottaa mukaan myös palveluohjaus. Palveluohjauksessa asukkaalle räätälöidään tuki hyödyntäen koko hänen verkostoaan. Palveluohjaajana voi toimia kuka tahansa viranomaistahon edustaja. (Suominen & Tuominen 2007: 5.) Palveluohjauksen tavoitteena on tukea asiakasta mahdollisimman itsenäisen elämän saavuttamisessa. Tukemisella tarkoitetaan asiakkaan oman toimintakyvyn vahvistamista niin, että hänen roolinsa omaa elämäänsä koskevissa päätöksissä vahvistuisi ja hänestä tulisi oman elämänsä keskeinen toimija. (Suominen ym. 2007: 13.)

Palveluohjauksen keskeinen tehtävä on palvelujärjestelmän hajanaisuuden poistaminen ja eri toimijoiden työn yhteensovittaminen. Koska asiakkaan tukemiseen osallistuu ammattilaisista muodostuvan verkoston lisäksi asiakkaan lähiverkosto, on palveluohjauksen tavoitteena myös näiden kahden verkoston yhteensovittaminen. Verkostotyö onkin palveluohjauksen olennainen osa. Verkostokokouksissa asiakkaan kanssa toimivat viranomaiset ja hänen läheisensä käsittelevät asiakasta koskevia asioita. Myös asiakas on läsnä näissä kokouksissa, ja jotta työ olisi mahdollisimman asiakaslähtöistä, on häntä myös kuunneltava. Päätöksiä ei pidä tehdä hänen puolestaan vaan hänen kanssaan. (Suominen ym. 2007: 20-23.) Asiakas myös itse määrittelee, ketä hänen lähiverkostoonsa kuuluu.

4.5 Asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallisuus

Itsemääräämisoikeuden voidaan nähdä toteutuvan, kun yksilön toiminta on lähtöisin hänen omista toiveistaan, valinnoistaan ja päätöksistään (McDermott 1975: 3). Hyvin usein yksilön vapauden ja itsemääräävyyden käsitteet mielletään tarkoittamaan samaa asiaa. Jos ihminen on vapaa, saa hän vapaasti määrätä itseään koskevista asioista. Jos ihmisen vapaus ja itsemäärääminen ymmärretään samaksi asiaksi, ajatellaan usein myös, että ihmisellä on oikeus itsemääräämiseen. Jotkut saattavat olla sitä mieltä, että ihmisellä tulee aina olla oikeus päättää omista asioistaan. (Räikkä 1994: 5-7.) Joskus taas tulee tilanteita vastaan, jolloin pitää pohtia, olisiko itsemääräämisen rajoittaminen paikallaan. Asiat eivät aina ole yksiselitteisiä.

Sosiaalialan ammattilaisen eettisten ohjeiden mukaan ammattilaisen on kunnioitettava ja edistettävä asiakkaan oikeutta tehdä omat valintansa, riippumatta ammattilaisen omista arvoista tai valinnoista. Asiakkaan valinnat eivät saa kuitenkaan loukata muiden oikeuksia. Myös asiakkaan osallistumista on edistettävä; hänellä on oltava mahdollisuus vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin ja toimiin. Työntekijän on autettava asiakasta löytämään omat vahvuutensa ja vahvistamaan niitä. (Talentia 2005: 8.) Myös Launiken mukaan itsemääräämisoikeuteen kuuluu, että jokaisella aikuisella yksilöllä on oikeus tehdä valintoja ja päätöksiä omaan elämäänsä liittyen ja myös toteuttaa niitä (Launis 1994: 51).

Itsemääräämisoikeuden toteutuminen täydellisesti sosiaalialalla on vaikeaa, sillä jo eri sosiaalialan organisaatioiden asiakkaana oleminen saattaa rajoittaa olennaisesti asiakkaan elämää. Itsemäärääminen vaikeutuu, koska asiakkaalla on rajallinen määrä vaihtoehtoja, miten elää elämäänsä. Raunio mukaan voidaankin sanoa, että sosiaalityön tehtävänä on saavuttaa asiakkaalle tietty itsemääräämisen vähimmäistaso ja turvata näin hänen voimavarojaan perustarpeiden tyydyttämistä varten. (Raunio 2004: 86.)

Yleisesti voidaan myös ajatella, että jos asiakas määrää itse omista asioistaan ja toimii näin ollen itsemääräävästi, muille ihmisille muodostuu moraalisia velvollisuuksia. Käytännössä siis, jos asiakas on tehnyt omaa elämäänsä koskevan päätöksen ja hänellä on jokin tavoite, on muilla työntekijöillä velvollisuus olla estämättä niitä toteutumasta. Myös asiakkaan oikeus avunsaantiin velvoittaa työntekijöitä auttamaan ja ohjaamaan asiakasta. Kaiken kaikkiaan toisten ihmisten velvollisuus olla estämättä yksilön toimintaa voidaan nähdä tärkeänä osana itsemääräämisoikeutta. (Pietarinen 1994: 27.) Yksilöllä on tällöin valta itsellään. Tulee kuitenkin muistaa, että asiakkaan toimet eivät saa vahingoittaa muita ihmisiä, eivätkä asiakasta itseään, jos hän ei ole tietoinen tekojensa seurauksista.

Vastuun ottaminen on olennainen osa itsemääräämistä. Työntekijän tulee turvata asiakkaan itsemääräämisoikeuden toteutuminen, mutta samalla asiakkaan pitää ottaa vastuuta omasta toiminnastaan ja ratkaisuksistaan (Talentia 2005: 14). Jos asiakkaan omaa vastuuta ja täyttä itsemääräämistä korostetaan kuitenkin liikaa, saattaa vaarana olla, että asiakas jätetään täysin oman onnensa nojaan. (Raunio 2004: 89-90.) Varsinkin mielenterveystyössä asiakas ei välttämättä aina tiedä omaa etuaan, joten työntekijöiden tulisi lisätä asiakkaan ymmärrystä tilanteestaan, antaa hänelle resursseja selvityä ja antaa uusia mahdollisuuksia. Asiakkaan päätösvallan kunnioittaminen ei saa johtaa heitteillejättöön. Varsinkin mielenterveystyössä asiakas ei välttämättä aina tiedä omaa etuaan, joten työntekijöiden tulisi lisätä asiakkaan ymmärrystä tilanteestaan, antaa hänelle resursseja selvityä ja antaa uusia mahdollisuuksia. Tuettussa asumisessa asukkaahan niin kutsuttua heitteillejättöä tuskin juuri tapahtuu, sillä työntekijän ja asukkaan välinen suhde on melko tiivis ja molemmat osapuolet voidaan nähdä aktiivisina osapuolina koko kuntoutusprosessin ajan.

Mielenterveyskuntoutajat voivat usein kokea olevansa heikommassa asemassa vapauksien ja valintojen suhteen verrattuna muihin ihmisiin. Osallisuuden merkitys mielenterveyskuntoutujien kohdalla voidaan nähdä tärkeänä, sillä useimmiten kuntoutajat haluavat elää normaalia elämää; osallistua työelämäänsä ja harrastuksiin ja solmia sosiaalisia suhteita. Hyvin pienetkin kuulluksi tuleminen ja osallistumisen kokemukset voivat lisätä elämänhallinnan keinoja ja vahvistaa tunnetta omasta osallisuudesta. (Niiranen 2002: 63 ; Koskisuu 2004: 54.) Kun mielenterveyskuntoutuja ei saa osallistumisen kokemuksia lainkaan, on mahdollista, että hän alkaa kokea elävänsä marginaalisessa asemassa ja mielenterveysongelmat varjostavat elämää koko ajan. Mielenterveyskuntoutujan kohdalla osallisuus voi usein toteutua silloin, kun hänellä on riittävästi tietoa oikeuksistaan ja etuuksista, joihin hän on oikeutettu (Talentia 2005: 14).

4.6 Toimintakyvyn ylläpito ja lisääminen

Toimintakyvyllä tarkoitetaan yksilön valmiuksia selvitä jokapäiväisistä tehtävistä kotona, töissä ja vapaa-aikana. Toimintakykyä voidaan tarkastella fyysiseltä kannalta, jolloin siihen kuuluu muun muassa lihaskunto ja liikkeen hallintakyky, tai psyykkiseltä kannalta. Psyykkiseen toimintakykyyn kuuluu kognitiiviset kyvyt, psyykkiset voimavarat sekä kestävyys. Sosiaalisesta toimintakyvystä puhutaan myös usein. Sillä tarkoitetaan sosiaaliin kanssakäymisiin liittyviä taitoja. (Järvikoski ym. 2008: 94-95.) Erityisesti psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn ylläpito ja lisääminen on tärkeää, jotta mielenterveyskuntoutuja pystyisi elämään mahdollisimman normaalia elämää.

Koskisuun mukaan kuntoutuksen yhtenä tavoitteena on, että kuntoutuja kykenee toimimaan eri rooleissa ja ympäristöissä. Tärkeää ei siis ole niinkään oireiden väheneminen tai oivalluksien syntyminen koskien omaa psyykkistä rakennettaan. Kuntoutuksessa pyritään omien voimavarojen vahvistamiseen ja rakentavien toimintamallien kehittämiseen. (Koskisuus 2004: 47.) Toimintakyvyn arviointi on usein edellytyksenä sekä kuntoutuksen suunnittelulle että sen tulosten arvioinnille (Järvikoski ym. 2008: 95). Kuntoutuksen suunnittelussa voidaan siten ottaa huomioon, mitä voimavaroja kuntoutujalla jo on ja kuinka niitä voidaan ylläpitää. Samalla voidaan pohtia, miten toimintakykyä voidaan lisätä alueilla, joissa kuntoutuja ei vielä osaa toimia itsenäisesti.

Kun ihminen sairastuu tai hänen toimintakykynsä alenee, saattaa aiheutua tilanne, jossa ei enää selviydy tavanomaisista rooleista tai tehtävistä. Toisaalta sairaus antaa myös oikeutuksen olla selviytymättä. Sairaana ei tarvitsekaan jaksaa, kyetä tai osata. Kun jaksamattomuus ja tekemättömyys jatkuvat pitkään, siitä tulee helposti osa arkea. Ihminen heittäytyy ja jää kyvyttömän ja osaamattoman potilaan rooliin. (Koskisuus 2003: 18.) Mielenterveyskuntoutuksen tavoitteena onkin toimintakyvyn palauttaminen, jolloin kuntoutuja pystyy huolehtimaan itse perustarpeistaan, kuten syömisestä ja hygieniasta, lääkityksestä, liikunnasta, kodinhoidosta sekä mukavien asioiden tekemisestä (Koskisuus 2004: 77). Kuntoutujan motivointi muutokseen voi kuitenkin olla haastavaa, jos passiivisuus ja toimintakyvyttömyys on jatkunut pitkään.

4.7 Oma asiantuntijuus ja voimavarakeskeinen työote

Kuntoutuminen on aina yksilöllistä, koska jokaisella on erilainen elämänhistoria. Ihmisellä on omien kokemustensa kautta ainutlaatuista tietoa omasta elämästään. Oman elämän asiantuntijuudella tarkoitetaan sitä, ettei kukaan muu voi tietää, millaista toisen ihmisen elämä on ollut ja miltä se on tuntunut. Myös sairastuminen on aina yksilöllinen kokemus. Ammatilaisen ja asiakkaan välillä pitäisi olla tasavertainen yhteistyösuhde, jossa kuntoutujalla on kuitenkin

viimeinen sana koskien ratkaisuja ja päätöksiä. Haasteena on kahden erilaisen asiantuntijuuden yhteensovittaminen: työntekijällä on ammatillinen tieto ja taito, kuntoutujalla kokemus omasta elämästään, tavoitteistaan ja toiveistaan. Kuntoutuksessa on nostettava esille ja arvostettava yksilön omaa asiantuntijuutta. Kuntoutuksen on oltava kuntoutujalähtöistä, unohtamatta kuitenkaan sitä asiantuntijuutta, osaamista ja tietoa, mitä työntekijällä on. (Koskisu 2003: 22, 33-34.)

Mielenterveysasiakkaista puhuttaessa on selvää, että asiakas toimii oman todellisuuskäsityksensä pohjalta, joka on usein vastoin todellista toimintaympäristöä. Asiakas toimii omien vaihtojensa perusteella, jotka saattavat johtaa harhaan, eikä toimintatapojen muuttaminen ole useinkaan mahdollista, koska niistä saadun palautteen tulkitseminen on ylitsepääsemätöntä. Särkelä toteaaakin, että on eettisesti arveluttavaa vaatia asiakkaalta toimintaa, johon hänellä ei ole edellytyksiä (Särkelä 1994: 24, 28). Tämä pätee myös asiakkaan itsemääräämiseen. On mahdotonta vaatia asiakasta päättämään kaikesta omaan elämäänsä liittyvistä asioista, jos hänellä ei ole psyykkisiä toimintaedellytyksiä siihen. Toki on muistettava, että asiakkaalla on päätösvalta elämästään, mutta työntekijän velvollisuus on antaa vaihtoehtoja ja tietoa asiakkaalle, joista hän on tietämätön. Vesalan mukaan asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja autonomista asemaa tuetaan parhaiten neuvoja ja tietoa antamalla sekä ohjaamalla häntä (Vesala 2010: 127). Asiakkaan puolesta ei siis päätetä, vaan hän on itse osallinen oman elämänsä päätöksissä.

Särkelän ajatusta asiakkaasta subjektina ja ei-subjektina voidaan hyvin soveltaa myös mielen-terveysasiakkaisiin ja etenkin heidän tavoitteeseensa saavuttaa täysi itsemääräämisoikeus. Särkelän mukaan jokainen asiakas on aina subjektin lisäksi myös ei-subjekti. Ei-subjektilla Särkelä tarkoittaa eräänlaista tavoitetilaa, jonka subjekti asiakas ei vielä ole. (Särkelä 1994: 43.) Esimerkiksi mielen-terveyskuntoutujan tavoite voi olla saavuttaa itsenäinen elämä ja edellytykset tehdä itsensä kannalta onnistuneita päätöksiä. Hän ei kuitenkaan välttämättä vielä ole siinä tilassa, vaan tarvitsee runsaasti tukea ja ohjausta työntekijöiltä. Hän on siis vielä toistaiseksi ei-subjekti suhteessa päämääräänsä.

Kuntoutuja voidaan siis nähdä subjektina menneisyydessä ja nykyisyydessä, mutta tulevaisuuden tavoitetilassaan hän ei sitä vielä ole. Kuntoutumisen onnistumisen kannalta on olennaista, että kuntoutujalla on toimintaedellytykset saavuttaa elämäntilanne, jossa hän on oman elämänsä subjekti. Kuntoutumisen tarkoituksena onkin luoda juuri ne toimintaedellytykset tälle prosessille. (Särkelä 1994: 43.) Työntekijän tärkeä tehtävä on saada kuntoutuja subjektiksi omassa kuntoutusprosessissaan ja saada hänet tarkastelemaan omaa tilannettaan työntekijän rinnalla. Työntekijä ei saa suhtautua kuntoutujaan objektina, tekemisen kohteena, vaan suhteen tulee olla vastavuoroinen ja yhtäläinen. (Särkelä 2001: 27.)

Voimavarakeskeisessä työotteessa on olennaista asiakkaan osallisuuden edistäminen ja tukeminen. Empowerment-käsite on vahvasti läsnä puhuttaessa voimavarakeskeisestä työotteesta. Sille on olemassa monia käännöksiä, esimerkiksi valtautuminen, voimavaraistuminen ja voimaantuminen (Juhila 2006: 120). Voimaantuminen voidaan nähdä yhtenä tärkeänä kuntoutuksen arvona ja tavoitteena. Koskisuun määritelmän mukaan voimaantuminen voidaan nähdä sisäisenä muutosprosessina, jolloin alhainen itsetunto muuttuu vähitellen henkilökohtaisen arvon kokemukseksi. Tällöin tunne siitä, että oma elämä kuuluu itselle ja sitä hallitsee, vahvistuu. (Koskisu 2004: 55.) Elämänhallinnan ja voimaantumisen käsitteet ovat hyvin lähellä toisiaan. Molemmissa on olennaista, että kuntoutuja hallitsee itse elämäänsä ja on siis näin ollen subjekti suhteessa omaan elämäänsä. Voimavarakeskeinen työote on olennaista mielen-terveyskuntoutuksessa, sillä siinä pyritään vahvistamaan kuntoutujan omia voimavaroja. Kuntoutuksen keinot ja resurssit ovat siis kuntoutujassa itsessään. Tuetussa asumisessa pyritään juuri kuntoutujan itsenäistymiseen ja oman elämänsä hallitsemiseen, jotta itsenäinen asuminen olisi jatkossa mahdollista.

Mielenterveyskuntoutujat voidaan nähdä siis oman elämänsä subjekteina kuten kaikki ihmiset ainakin tiettyyn pisteeseen asti. Mielenterveysongelmien tasosta riippuen saattavat he tarvita kuitenkin normaalia enemmän tukea ja ohjaamista arkipäivän askareissa. Kuntoutusprosessin alussa mielen-terveyskuntoutuja ei siis välttämättä kykene toimimaan täysin itsenäisesti ja omista asioistaan päättävänä subjektina. Kuntoutuksen avulla omasta elämästä huolehtiminen helpottuu ja mielen-terveyskuntoutuja voi saavuttaa asiantuntijuuden elämässään.

4.8 Elämänhallinnan tukeminen

Kun on ollut pitkään riippuvainen toisista, saattaa ihminen alkaa tuntea huonommuudentuntoa ja alistumista. Hän ei enää jaksa ponnistella selviytyäkseen eikä usko omiin voimavaroihinsa ja taitoihinsa selviytyä itsenäisesti. Ihmisestä saattaa tuntua, ettei osaa enää mitään. Pitkään sairastanut voi joutua opettelemaan uudelleen joitakin asioita, koska ei ole tehnyt niitä pitkään aikaan. Jotkut asiat pitää opetella tekemään kokonaan uudella tavalla. Pienetkin asiat, jotka ihminen tekee itsensä puolesta, ovat tärkeitä. Esimerkiksi kaupassa käyminen, pukeutuminen ja ystävälle soittaminen ovat merkittäviä asioita kuntoutumisen kannalta. Kuntoutumisessa pyritään ennen kaikkea saavuttamaan parempi toimintakyky. (Koskisu 2003: 20-23.)

Elämänhallinta liittyy läheisesti ajatukseen toimintakyvystä. Keskeisiä kysymyksiä ovat, millaisia taitoja ihmisellä tulisi olla ja miten hyvin hänen pitäisi pärjätä hallitakseen arkeaan ja elämäänsä? Elämänhallintaan liittyy myös itsenäisyyden ja omatoimisuuden käsitteet. Kuntoutuksessa on tärkeää, että kuntoutuja itse miettii, mitä hän haluaa tehdä ja miten hän haluaa

elää. Työntekijän on mietittävä, miten voi kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja itsenäisyyttä samalla tukemalla häntä arjessa ja valinnoissa. (Koskisu 2004: 14.)

Kuntoutuksessa pitäisi parantaa ihmisen omia hallintakäsityksiä. Elämänhallinnan itseisarvoja ovat asiakkaan itsemääräämisoikeus ja oikeus omiin valintoihin. Itsenäisen selviytymisen tukeminen on kuitenkin haasteellista. Työntekijän on mietittävä esimerkiksi sitä, miten tukea asiakasta niin, että hänellä on mahdollisimman laaja päätäntävalta omiin asioihinsa ja päätöksiinsä. Tärkeää on myös miettiä, kuka tekee päätökset silloin, kun kuntoutuja ei siihen itse kykene. (Koskisu 2003: 13-15.)

5 Kokonaisvaltainen tuki ja kontrolli mielenterveyskuntoutuksessa

Jokainen ihminen tarvitsee elämässään sopivassa määrin sekä tukea että kontrollia. Vaikka jokaisella ihmisellä tulisi olla täysi vapaus ja oikeus tehdä itselleen mielekkäitä valintoja ja päätöksiä, on pystyttävä sopeutumaan ja elämään yhteiskunnan normien mukaan. Siinä mielessä kaikki ovat kontrollin alaisena. Asumisessa on noudatettava taloyhtiön sääntöjä ja töistä poisjääminen voi aiheuttaa sanktioita. Myös tuen saaminen tilanteissa, joissa itse ei tiedä miten saavuttaa jokin tavoite, on olennaista hyvän elämän kannalta. Mielenterveyskuntoutujien kannalta tuen ja kontrollin tarve saattaa olla vieläkin korostetummassa asemassa. Vaihtoehdot elämässä voivat olla melko vähäisiä ja yhteiskunnan säännöt ja normit eivät välttämättä ole kovin selkeästi tiedossa.

5.1 Tuen ja kontrollin näyttäytyminen mielenterveyskuntoutuksessa

Oikeassa suhteessa käytettynä tuki ja kontrolli toimivat toisiaan täydentävinä asiakassuhteessa. Kontrollin avulla voidaan tarkkailla, kuinka annettu tuki vie asiakasta kohti tavoitettaan. Kontrollin avulla saadaan myös nopeasti esille mahdolliset ongelmat ja niihin voidaan puuttua nopeasti. Esimerkiksi asiakkaan kanssa yhdessä laadittu kuntoutussuunnitelma on hyvä esimerkki tuen ja kontrollin yhteenkietoutumisesta. Suunnitelma on yhteinen sopimus, jossa molemmat osapuolet sitoutuvat työskentelyyn muutoksen puolesta. (Jokinen 2008: 132.)

Sosiaalialalla tuella tarkoitetaan yleisimmin asiakkaan auttamista ja ohjaamista, sekä ylipäänsä läsnäoloa. Sipilä kuvaa tueksi sellaista toimintaa, jossa ohjataan ja neuvotaan asiakasta, sekä annetaan hänelle käyttöön lisäresursseja. Kontrollilla hän puolestaan käsittää toiminnan, jonka tarkoituksena on ohjata asiakas yhteiskunnan jäseneksi. Tuen ja kontrollin käytössä voi kuitenkin löytyä paljon samanlaisia piirteitä ja aina niitä ei voida täysin erottaa toisistaan. (Sipilä 1996: 63-64.) Työntekijän antama tuki ja ohjaus on tärkeää mielenterveyskuntoutujalle, jolla ei aina ole kaikkia resursseja pärjätä yksin. Kuntoutujaa ei kuitenkaan voida nähdä passiivisena tuen vastaanottajana, vaan ohjauksen avulla kuntoutujaa myös tuetaan omien

näkemyksensä esilletuomisessa ja valintojen tekemisessä koskien omaa kuntoutustaan ja elämänsä. (Narumo 2006: 20.)

Vaikka kontrolli nähdään yleisesti tukea negatiivisempänä, voi myös tuki väärin käytettynä olla haitallista. Esimerkiksi jos tukea antaa liikaa, on vaarana, että asiakkaan omat kyvyt ja taidot eivät kehity ja hänestä tulee passiivinen avun saaja. (Jokinen 2008: 133.) Pahimmillaan liika tuen antaminen voidaan nähdä puolesta tekemisestä, jolloin asiakasta ei kannusteta oma-toimisuuteen. Asiakkaan tulee tehdä päätökset itse työntekijän ohjauksella. Lindqvistin mukaan myöskään suostuttelu ei ole oikea tapa saada asiakasta päättämään asioista. Työntekijä voi rehellisesti ja perustellusti sanoa, mitä itse tekisi asiakkaan asemassa, mutta silloinkin on tärkeää, että asiakas ymmärtää, että päätös on hänen itsensä käsissään. (Lindqvist 1995: 147.) Tällöin voi kuitenkin olla vaarana, että työntekijä ikään kuin johdattelee asiakasta tiettyyn suuntaan, joka voidaan nähdä asiakkaan kontrolloimisena.

Soyerin mukaan asiakkaan pyrkimyksiä tulee tukea, vaikka ne saattaisivatkin työntekijästä olla melko kaukaa haettuja ja vaikeita saavuttaa. Soyer perustelee väitteensä sillä, että myös työntekijä voi olla väärässä ja asiakas oikeassa tavoitteidensa saavuttamisesta. Ei ole siis aina selvää, että työntekijä tietää asiakkaan edun paremmin. Soyer lisää vielä, että elämisen kautta, johon kuuluu myös epäonnistuminen, on mahdollista kokeilla rajojaan ja haaveitaan. (Soyer 1975: 61.) Myös tämä näkökulma olisi hyvä muistaa; aina ei pidä pyrkiä turvaamaan asiakasta kaikilta epäonnistumisilta ja haastavilta tilanteilta, koska niiden kohtaaminen opettaa kestämään niitä jatkossa.

Työntekijällä ja asiakkaalla saattaa olla erilaiset käsitykset siitä, minkälainen toiminta on tukemista ja mikä toisaalta taas kontrolloimista. Asiakas saattaa kokea liian vähäisen tukemisen kontrollina. Jos työntekijä ei tue ja ohjaa asiakasta tarpeeksi, vaan antaa asiakkaan pärjätä myös omillaan, saattaa asiakas kokea, että työntekijä käyttää valtaa, eikä jaa kaikkea tietoa asiakkaalleen. Tiedon pimittäminen on myös tietynlaista vallan käyttöä. Työntekijällä saattaa kuitenkin olla taka-ajatuksena asiakkaan omatoimisuuden lisääntyminen ja luottamus siihen, että asiakas pärjää itsekin. Työntekijä ei siis koe toimintaansa kontrollina vaan tukena.

5.2 Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

Lindqvistin mukaan joskus voi tapahtua sellaista, että asiakkaan tilan heikennyttyä, hänen tahtoaan ei enää kunnioiteta samalla tavalla kuin ennen (Lindqvist 1995: 147). Työntekijä voi kuvitella, että esimerkiksi mielenterveysongelmien vuoksi, asiakkaalla ei voi olla selkeää kuvaa siitä, mitä hän tahtoo. Raunio perustelee itsemääräämisoikeuden rajoittamisen sillä, että asiakas, hänen läheisensä tai yhteiskunta hyötyy siitä. Aktivointiperuste on myös yksi syy rajoittaa asiakkaan itsemääräämistä. Tällöin uskotaan, että itsemääräämisoikeuden rajoittaminen

johtaa asiakkaan omaan aktiivisuuteen. Tämä voi vaikuttaa holhoavalta asenteelta, mutta työntekijän ajatellaan useimmiten tietävän paremmin asiakkaan hyödyn, kuin hän itse. (Rau-
nio 2004: 87-88.)

Launiksien mukaan itsemääräämisoikeuden harjoittamisen edellytyksenä on, että yksilöllä on riittävät psyykkiset ja fyysiset valmiudet ajatella ja toimia itsenäisesti. Tällaista henkilöä voidaan siis pitää autonomisena henkilönä. Ihmisellä on myös lupa tehdä virheitä ja jopa haitallisia valintoja elämässään. Launis toteaa, että toiset ihmiset voivat puuttua yksilön valintoihin vain silloin, kun kyseinen henkilö ei tiedosta toiminnastaan syntyviä vaaratilanteita tai ei pysty itsenäiseen ajatteluun, esimerkiksi mielisairauden myötä. (Launis 1994: 51, 53.) Mielenterveysongelmien myötä itsemääräämisoikeutta voidaan siis tiettyyn pisteeseen asti rajoittaa. Mutta missä menee se raja? Asiakkaan ja muiden ihmisten turvallisuutta voidaan toki pitää hyväksyttävänä rajanvetona, mutta usein ajatellaan, ettei psyykkisesti sairas ihminen voi päättää mistään asioista, koska hänellä ei ole psyykkisiä edellytyksiä siihen. Oman itsenäisyyden kokemukseen voivat vaikuttaa hyvinkin pienet asiat ja valinnat elämässä.

Edellä käsitellystä yksilön vapautta ja itsemääräämisoikeutta rajoittavasta toiminnasta voidaan käyttää nimitystä paternalismi. Sen peruseräatteenä voidaan pitää ihmisen ajoittaista tietämättömyyttä, siitä, mikä on hänelle parasta. Valtiopaternalismilla tarkoitetaan järjestelmää, joka on valtiokeskeistä ja kontrolloi ja holhoaa ihmisten elämää. Hyvinvointivaltiolla on siis myös holhoava ja kontrolloiva puolensa. Ammatillinen paternalismi puolestaan on asiakkaiden holhoamista ja heidän oman subjektiivisen asemansa väheksymistä. Työntekijä käyttäytyy tällöin asiakkaan itsemääräämisoikeutta loukkaavasti. (Hämäläinen & Niemelä 1993: 68.)

Hintsalan, Seppälän ja Teittisen artikkelissa kehitysvammaisten asumisjärjestelyistä esiin tullutta ajatusta liiallisesta turvallisuuden tavoittelusta, voitaneen yhdistää myös mielenterveyskuntoutujien asumispalveluihin. (Hintsala, Seppälä & Teittinen 2008: 221.) Kun asumisen tavoitteeksi asetetaan pelkästään virheiden ja riskien välttäminen sekä turvallisuus, katoaa elämisen mielekkyys liian kontrollin myötä. Ikään kuin normaaliin arkeen ei saisi liittyä mitään riskitekijöitä ja virheitä ei voitaisi sallia. Jos turvallisuus näkökulmaa korostetaan liikaa, saattaa se vaikuttaa myös asiakkaan oikeuksiin. Kieltämällä asiakkaalta normaaliin elämään kuuluvia asioita, kuten ulkona käymisen tai kännykän käytön turvallisuusaspektiin vedoten, loukataan aina asiakkaan ihmismääräämisoikeutta (Hintsala, Seppälä & Teittinen 2008: 221). Tällainen vallankäyttö saattaa olla myös ennakkointia ilman varsinaista syytä tai kokemusta asiakkaan vaarallisista elämäntavoista. Siinä ajatellaan olevan taustalla itsemääräämisoikeuden oikeutettu rajoittaminen asiakkaan ja muiden ihmisten turvallisuuteen vedoten.

Asiakkaan itsemääräämisoikeutta voidaan siis tietyin perustein rajoittaa. Pelkästään psyykinen ja fyysinen vajavaisuus ei silti saisi olla ainoana perusteena siihen. Mielenterveysongelmista kärsivä ihminen on kykenevä päättämään omista asioistaan varmasti jossain määrin, riippuen tietysti sairauden tasosta. Asiakkaan tahdosta riippumatta hoitoon määrääminen eli niin sanottuun pakkohoitoon määrääminen on tietysti asia erikseen ja se onkin jo ihmisen täyttää kontrollointia ja voidaan nähdä täydellisenä itsemääräämisoikeuden väheksyntänä. Mielenterveyslaissa todetaan, että henkilö voidaan määrätä hänen tahdosta riippumattaan hoitoon, jos hoitoon menemättä jättäminen pahentaisi mielenterveysongelmia olennaisesti ja jos asiakkaan terveys tai turvallisuus tai muiden ihmisten terveys ja turvallisuus olisivat vaarassa (Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116). Asia on ajankohtainen ja yleisempi terveydenhuollon puolella, joten emme käsittele sitä laajemmin, tarkastelemme aiheita enemmänkin sosiaaliselta kannalta.

6 Tutkimusasetelma

6.1 Tutkimusongelma

Opinnäytetyömme käsittelee mielenterveyskuntoutujien itsemääräämisoikeutta. Rajaamme sen koskemaan Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön asukkaita ja heistäkin vain osaa.

Päätutkimusongelmamme on,

1) miten haastattelemamme Viidakkokujan asukkaat kokevat itsemääräämisoikeuden toteutuvan Viidakkokujalla.

Alaongelmia ovat,

2) mihin asioihin he tarvitsevat tukea ja millaista saatu tuki on.

Haastatteluista saadut tulokset ovat suuntaa-antavia ja ne on tarkoitettu Viidakkokujan asumisyksion toiminnan kehittämiseen, jotta asiakaslähtöisyys korostuisi mahdollisimman hyvin.

6.2 Kohderyhmä

Alkuperäisen suunnitelman mukaan meidän oli tarkoitus valita haastateltavat iän perusteella, koska meitä kiinnosti sukupolvien väliset erot. Myös sukupuolten väliset erot kiinnostivat, mutta koska Viidakkokujalla on vain muutamia naisia, tuli ongelmaksi haastateltavien tunnistettavuus. Mikäli mainitsisimme tuloksissa, onko vastaaja mies vai nainen, olisi haastateltava melko helppo tunnistaa, jos kyseessä olisi nainen. Niinpä päätimme luopua tästä näkökulmasta.

Emme valinneet itse haastateltavia, vaan Viidakkokujan työntekijät valitsivat meille heidän mielestään sopivia asukkaita. Sopivalla tarkoitetaan tässä yhteydessä asukkaita, joiden työntekijät uskoivat pystyvän keskittymään haastatteluun. Ikä ei siis lopulta ollut valintaperusteena haastateltavien valinnalle. Saaranen-Kauppinen & Puusniekan mukaan haastateltavien valinta on tärkeä osa itse haastatteluja. Haastateltavien valinnassa pitää käyttää harkintaa, eikä valita sattumanvaraisesti ketä tahansa. Haastateltavien tulisi olla sellaisia, joilta arvellaan saatavan hyvin aineistoa tutkittavaan aiheeseen. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Tästä syystä oli perusteltua käyttää työntekijöitä apuna haastateltavien valinnassa.

lältään haastateltavat olivat 26-64-vuotiaita ja heitä oli yhteensä kahdeksan (n=8). Haastateltavista miehiä oli viisi ja naisia kolme. Kun puhumme nuorista sukupolvien välisiä eroja vertaillessamme, tarkoitamme heillä 26-35-vuotiaita haastateltavia. Kaksi ensimmäistä haastattelua olivat niin sanottuja koehaastatteluja, joissa testasimme kysymysten sopivuutta ja harjoittelimme haastattelemista. Päätimme sisällyttää myös ne varsinaisiin haastatteluihin, koska niistä saatu tieto oli tärkeää aiheemme kannalta.

6.3 Toteutus

Aiheen opinnäytetyöhömmme saimme keväällä 2010 koulumme hankemessuilta, joissa Viidakkokuja esitteli opinnäytetyöaiheitaan. Tällöin varsinainen opinnäytetyöprosessimme käynnistyi. Kävimme tutustumassa Viidakkokujan tuetun asumisen yksikköön ensimmäisen kerran huhtikuussa 2010, jolloin sinne ei ollut vielä muuttanut asukkaita. Esittelimme ideoitamme opinnäytetyön toteuttamisesta ja saimme kuulla hieman lisää yksikön toiveista koskien työtämme. Ensimmäisen vierailumme yhteydessä paikan esimies esitteli meille myös yksikön yleisiä tiloja sekä asuntoja.

Käynnin jälkeen aloimme työstää tutkimussuunnitelmaamme. Tutkimussuunnitelma on olennainen ja välttämätön osa tutkimusprosessia. Suunnitelman avulla sitoutuminen aiheeseen ja resurssien hallinta ja hankinta helpottuu. Tutkimussuunnitelmaa laatiessamme kävimme läpi eri vaiheita, kuten kirjallisuuteen perehtymistä ja ilmiön rajaamista. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2002: 158-159.) Hyvin tehty tutkimussuunnitelma helpottikin itse varsinaisen opinnäytetyön toteutusta ja oli sen edellytyksenä.

Seuraavan kerran kävimme Viidakkokujalla syyskuussa 2010. Silloin meillä oli mahdollisuus nähdä, miten toiminta on lähtenyt käyntiin ja tutustua hieman asukkaisiin. Koimme, että asukkaiden tapaaminen ennen varsinaisten haastattelujen tekemistä auttaisi omalta osaltaan luottamuksen syntymisessä meidän ja asukkaiden välille. Valitettavasti suurin osa asukkaista oli omissa asunnoissaan eikä yhteisessä tilassa vierailumme aikana. Tässä vaiheessa emme vielä tienneet, keitä tulisimme haastattelemaan. Käynnistä oli kuitenkin hyötyä meille;

näimme, millaisia osa asukkaista on ja miten he suhtautuvat meihin. Saimme myös lisätietoa yksikön toiminnasta sekä apua haastateltavien valinnassa työvuorossa olevilta työntekijöiltä. Oli mielenkiintoista nähdä, kuinka paljon paikka oli muuttunut edellisen käyntimme jälkeen. Varsinaiset haastattelut tehtiin marraskuussa 2010 viikon 44 aikana. Omien työkiireidemme takia kaikki haastattelut toteutettiin iltaisin noin kello viiden jälkeen.

6.3.1 Laadullinen tutkimus työmenetelmänä

Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkielma, koska meitä kiinnostaa laadullinen, ei niinkään määrällinen näkökulma. Pyrkimyksenä on saada haastattelujen avulla tietoa, jota Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö voi hyödyntää kehittämistoiminnassaan. Kun kvantitatiivisessa tutkimuksessa saadaan pinnallista, mutta luotettavaa tietoa, saadaan kvalitatiivisten menetelmien avulla syvällistä, mutta huonosti yleistettävää tietoa. (Alasuutari 1994: 203.) Tarkoituksena ei olekaan saada kattavaa tai yleispätevää tietoa itsemääräämiskeudesta vaan tietoa juuri Viidakkokujan asukkaiden näkemyksistä ja toiveista. Tuomen ja Sarajärven mukaan laadullinen tutkimus pyrkii ennen kaikkea ymmärtämään ja selittämään tutkittua ilmiötä (Tuomi & Sarajärvi 2002).

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana ei ole teorian tai hypoteesien testaaminen vaan kerätyn aineiston monitahoinen ja yksityiskohtainen tarkastelu (Hirsjärvi ym. 2000: 155). Niinpä meillä ei tutkijoina ollut valmiita oletuksia siitä, mitä haastatteluissa tulee ilmi vaan kaikki tuli meille yllätyksenä ja uutena tietona. Toki aikaisemmat kokemukset ja ennakkokäsitykset vaikuttavat siihen, miten aihetta lähdetään tarkastelemaan, mutta ne on hyvä tiedostaa etukäteen, jotta vältetään johdattelemasta tutkimusta pelkkien ennako-oletuksien mukaisesti (Eskola & Suoranta 2003: 19)

Vaikka laadullisessa tutkimuksessa empirialla on suuri merkitys ja haastateltavien kokemukset ja mielipiteet ovat keskeisessä asemassa, on myös teorialla tärkeä rooli. Tuomen ym. mukaan teorialla onkin suuri merkitys ja se on välttämättömyys laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi ym. 2002: 17). Pyrimmekin työssämme yhdistämään empirian ja teorian keskenään, esimerkiksi johtopäätöksissä peilaamme tuloksia teoreettiseen viitekehykseen.

6.3.2 Aineiston keruu teemahaastattelulla

Haastattelu on yksi aineiston hankinnassa käytetty laadullinen metodi. Siinä tutkittavien oma ääni ja näkökulma pääsevät esille. (Hirsjärvi ym. 2000: 155.) Käytämme opinnäytetyössämme tiedonkeruuvälineenä teemahaastattelua. Siinä haastattelun teema-alueet ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat (mt. 195).

Haastatteluissa on yleistä, että haastattelijalla on valmis rooli, jonka hän tuntee, mutta haastateltava oppii roolinsa vasta haastattelun aikana. Haastattelijan ammattirooliin kuuluu, että tiedonhankinta on olennaisin osa haastattelua. Uteliaisuus ei saa ole etusijalla haastatteluja tehdessä, mutta kiinnostusta aiheeseen ja haastateltavien vastauksiin tulee olla. Vaikka haastattelija on toinen osapuoli haastattelua tehdessä ja näin vahvasti osallinen haastattelun kulkuun, tulee muistaa puolueettomuus. Mielipiteiden esittäminen ja hämmästely ei kuulu ammattimaiseen haastatteluun. (Hirsjärvi & Hurme 2001: 43, 98.) Arkikeskustelun säännöt pätevät myös haastattelutilanteissa, joiden kulkua ei voi tarkasti etukäteen suunnitella. Yhtenä perusperiaatteena haastatteluissa voidaan pitää sitä, että haastateltava puhuu aina enemmän kuin haastattelija. Haastattelijan puheenvuoroon kuuluvat kysymysten esittäminen ja lyhyt kommentointi vastaukseen tai kehoitus vastauksen jatkamiseen (Ruusuvuori & Tiittula 2005: 44-45, 56).

Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina, jotta tilanne olisi mahdollisimman rauhallinen eivätkä muiden puheet johdattelisi haastateltavia tai vaikuttaisi muulla tavalla vastauksiin. Turvallisuuden tunteen luomiseksi teimme haastattelut asukkaiden omissa asunnoissa. Pyrimme näin myös siihen, että haastattelutilanne tuntuisi epäviralliselta ja pystyimme minimoimaan mahdolliset häiriötekijät. Jokaisen haastattelun alussa esittelimme itsemme ja kerroimme lyhyesti opinnäytetyömme tarkoituksesta.

Yksilöhaastatteluihin päädyimme useasta syystä. Ensinnäkin ryhmähaastatteluissa on vaikeaa saada kaikkien haastateltavien äänet tasapuolisesti kuuluviin. Vaarana on myös se, että kukaan ei uskalla vastata kysymyksiin muiden läsnä ollessa, varsinkin yksikön ollessa vielä suhteellisen uusi. Muut asukkaat saattavat siis tuntua vielä melko vierailta. Lisäksi on eettisesti melko arveluttavaa vaatia asiakkaita puhumaan niinkin henkilökohtaisesta aiheesta kuin itsemääräämisoikeus ja oma itsenäisyys isossa suhteellisen vieraassa porukassa. Ryhmähaastattelussa on myös vaarana, että muiden puheet johdattelevat haastateltavia tai vaikuttavat muulla tavalla vastauksiin.

Haastattelu on melko vieras tutkimusmenetelmä meille molemmille emmekä ole ammattitutkijoita, joten ryhmähaastatteluiden tekeminen tuntui liian haastavalta. Ryhmähaastattelussa haastattelijalta tarvitaan myös ryhmänohjaustaitoja, jotta koko ryhmä osallistuisi. Meillä ei ole juurikaan kokemusta ryhmänohjauksesta, joten myös sen vuoksi olisi ollut liian suuri haaste valita ryhmähaastattelu aineistonkeruumenetelmäksi. Yksilöhaastatteluissa tarvitaan toki myös erityistä taitoa ja ammatillisuutta, mutta koimme sen silti mielekkäämpänä vaihtoehtona.

Kumpikin meistä oli läsnä jokaisessa haastattelussa, jotta tilanne olisi mahdollisimman samanlainen jokaisen haastateltavan kohdalla. Kysyimme myös jokaisen haastateltavan kohdalla

tarkentavia kysymyksiä, ja pyrimme siihen, että haastattelu tuntuisi pikemminkin rennolta keskustelulta, kuin haastattelulta. Siihen pyrimme keskustelemalla jokaisen asukkaan kanssa hieman asioista, jotka eivät varsinaisesti liittyneet aiheeseemme, kuten heidän asunnoistaan. Näin haastattelun molemmat osapuolet pystyivät hieman virittäytymään tulevaan haastatteluun. Hirsjärven ja Hurmeen mukaan juuri tällaisissa keskustelunomaisissa haastatteluissa on mahdollista käsitellä henkilökohtaisia ja vaikeitakin aiheita, jotka liittyvät haastateltavien omaan kokemusmaailmaan. Haastateltavan ja haastattelijan välisellä vuorovaikutuksella on merkittävä osa haastattelussa. (Hirsjärvi ym. 2001: 11.) Haastateltavan pitää voida luottaa haastattelijaan, jotta avoin kokemusten jakaminen olisi mahdollista. Haastattelijoina meillä oli myös haaste saada keskustelu pysymään valitun teeman sisällä. Jos puhe lähti rönsyilemään liikaa, yritimme hienovaraisesti saada keskustelun palautettua takaisin itsemääräämisteen. Haastattelut kestivät keskimäärin 15-30 minuuttia.

Opinnäytetyötämme varten haastattelimme asukkaita puolistrukturoitua teemahaastattelumenetelmää hyödyntäen. Teemahaastattelussa on ennalta määrätty teema-alueet, jotka käydään jokaisen haastateltavan kanssa läpi. Kysymysten tarkka muoto ja järjestys kuitenkin puuttuvat (Eskola ym. 2003: 86). Teemahaastattelu voidaan nähdä puolistrukturoituna menetelmänä siksi, että haastattelun teema-alueet ovat kaikille haastateltaville samat (Hirsjärvi ym. 2001: 48).

Haastattelumenetelmän valinta oli melko selkeä jo alusta asti, sillä teemahaastattelu paikantuu avoimen haastattelun ja täysin strukturoidun haastattelun väliin, joista kumpikaan ei olisi sopinut tähän tarkoitukseen. Avoin haastattelu olisi ollut liian jäsentelemätön ratkaisu, koska opinnäytetyömme rakentuu itsemääräämisteeman pohjalta. Avoimessa haastattelussa on olemassa riski, että keskeinen teema unohtuu ja puhe lähtee rönsyilemään liikaa. Strukturoitu haastattelu, kuten esimerkiksi lomakehaastattelu puolestaan ei anna juurikaan tilaa vapaalle keskustelulle ja mielipiteille. Koska tutkimme juuri asukkaiden mielipiteitä ja kokemuksia on olennaista antaa tilaa myös keskustelutilanteessa nouseville kysymyksille ja vastauksille.

Haastatteluja varten suunnittelimme teemat, joiden kautta lähestyimme tutkimusongelmaamme. Teemahaastatteluiden haastattelurunko koostui kolmesta laajasta teema-alueesta, joiden alle laadimme valmiiksi muutamia kysymyksiä (kts. liite 1). Pyrimme selittämään kysymykset niin, että ne tulivat varmasti ymmärretyiksi. Yritimme laatia mahdollisimman selkeitä kysymyksiä, joita oli määrällisesti melko vähän, jotta haastateltavat jaksaisivat keskittyä. Lisäkysymyksiä syntyi tietysti runsaasti haastattelutilanteissa, sillä halusimme kuulla lisää tietyistä aiheista, joita haastateltavat toivat esille. Koska kyseessä oli teemahaastattelu, pysyi kysymysten muotoa ja järjestystä muuttamaan haastattelutilanteen mukaan. Pääasia kuitenkin oli, että teema eli tässä tapauksessa itsemääräämisoikeus oli koko ajan läsnä.

Haastattelurungon laatimisessa ei olennaisinta olekaan yksityiskohtaisten kysymysten suunnittelu, vaan teemat toimivat haastattelijan muistin ja keskustelun ohjaamisen tukena. Teemojen alla voi lisäksi olla lueteltuna yleisimpiä teemojen alakäsitteitä ja luokkia. (Hirsjärvi ym. 2001: 66.) Emme kokeneet mielekkäänä vaihtoehtona tehdä rungosta niin pelkistettyä, että se ei sisältäisi yhtään valmiita kysymyksiä. Muutama valmis kysymys haastattelurungon teemojen alla auttoi meitä pääsemään vauhtiin ja haastattelujen aloittaminen helpottui, kun ensimmäiset kysymykset olivat jo olemassa etukäteen. Muutamia valmiita kysymyksiä lukuun ottamatta haastattelumme noudatti teemahaastattelun periaatetta.

Haastattelut dokumentoitiin sanelimen avulla. Varmuuden vuoksi käytimme myös kannettavan tietokoneen äänitysohjelmaa. Jokainen haastateltava suostui siihen, että haastattelut nauhoitetaan. Kerroimme kaikille, että tallenteet tulevat vain meidän käyttöömme. Sanelin on ehdottomasti tarkempi väline haastattelujen dokumentointiin kuin vain haastattelijan tekemät muistiinpanot, olivatpa ne miten tarkkoja tahansa (Alasuutari 1994: 75). Sanelimen avulla pystyimme keskittämään kaiken huomion haastateltavaan, kun ei tarvinnut kirjoittaa samanaikaisesti muistiinpanoja. Vaikka sanelin on hyvä dokumentointiväline, ei sillä saa tallennettua kuin haastattelun verbaalisen puolen. Nonverbaalisen viestinnän tallentamiseen tarvittaisiin videokamera. (mt. 75.) Kameran edessä puhuminen voi kuitenkin olla monelle haastavaa ja aiheuttaa liikaa jännitystä.

6.3.3 Aineiston analyysi

Analysoimme haastatteluaineistoa sisällönanalyysi - menetelmää hyödyntäen. Sisällön analyysissä on olennaista, että kerättyä aineistoa pelkistetään ja ryhmitellään etsien aineistosta yhtäläisyyksiä ja eroja (Tuomi ym. 2002: 105). Kuten sisällönanalyysin ryhmittelyyn kuuluu, yhdistimme työssämme haastatteluaineistosta nousseet samaa tarkoittavat ilmaisut omiin havaintoluokkiin, joiden mukaan esittelemme tulokset.

Analysoimme ja tulkitsemme haastatteluista saatua aineistoa eri havaintoluokkien eli teemojen kautta, jotka nousivat pääosin esiin haastatteluja tehdessämme. Teemoja olivat 1. Haastateltavien entiset asumismuodot, 2. Omista asioista päättäminen ja arjen vapaus, 3. Haastateltavien näkemyksiä itsemääräämisoikeudesta, 4. Haastateltavien tuen tarve ja annettu tuki Viidakkokujalla, 5. Haastateltavien kokema turvallisuuden tunne, 6. Asumiseen liittyvät rajoitteet suhteessa itsemääräämisoikeuteen, 7. Sosiaaliset verkostot kuntoutumisen tukena, 8. Arjen mielekkyys ja elämänhallinta sekä 9. Haastateltavien tulevaisuuden suunnitelmia ja tavoitteita. Teemat ovat osittain samoja kuin etukäteen laaditussa haastattelurungossamme, mutta sen lisäksi esiin nousi myös muita edellä mainittuja teemoja, kuten sosiaaliset verkostot.

Analysoimme haastatteluaineistoa eri vaiheiden kautta. Ensimmäinen vaihe analyysissä oli kerätyn aineiston litterointi. Emme litteroineet haastatteluja vain valikoiduista teemoista, vaan koko teksti kirjoitettiin puhtaaksi analysointia varten. Jaoimme aineiston keskenämme, ja molemmat litteroivat itsenäisesti omat osuutensa. Vaikka osa haastatteluaineistosta ei varsinaisesti liittynyt aiheeseen, päätimme kuitenkin litteroida sanatarkasti koko aineiston. Yksi syy tähän oli, että sanatarkassa litteroinnissa päällepuhumiset, tauot, epäröinnit ynnä muut seikat ovat selkeästi nähtävillä, jolloin koko haastattelutilanteen ja aineiston arviointi helpottuu. Esimerkiksi omat virheemme, jotka mahdollisesti vaikuttivat haastattelun kulkuun ja joita emme tiedostaneet haastattelutilanteessa, tulivat näin ilmi. Toinen syy sanatarkkaan litterointiin oli se, että haastattelujen kesto oli melko lyhyt eikä näin ollen aineistoa ollut mahdoton määrä. Litteroitua tekstiä tuli yhteensä 32 A4 - sivua rivivälillä 1,5 ja fontilla Trebuchet MS.

Toinen vaihe analyysissä oli aineiston purkaminen teema-alueittain. Molemmat kävivät läpi oman osuutensa jaetusta aineistosta ja etsivät sieltä usein toistuvia asioita, joista muodostui teemoja jo valittujen teemojen lisäksi. Esille nousseet teemat korostettiin tekstistä eri värein. Kun molemmat olivat tehneet tämän vaiheen, kävimme läpi haastattelujen sisältöä ja valitsimme lopulliset teemat, joiden mukaan haastattelujen sisältö käydään läpi.

Kolmas vaihe oli haastatteluaineiston teemojen yhdistely. Esimerkiksi tulevaisuus ja tavoitteet teeman alla olevat kysymykset ja vastaukset kaikista haastatteluista yhdistettiin ”kopioiliitä” -menetelmällä yhdeksi Word-tiedostoksi. Näin teemoittain tulkitseminen helpottui, kun kaikki samaan asiaan liittyvät aineistot koottiin yhteen. Haastattelujen pilkkominen eri teemoihin oli osittain haastavaa, sillä monet teemat risteytyivät ja joissain vastauksissa tuli ilmi monta eri teemaan kuuluvaa asiaa.

Seuraava vaihe analyysissä oli tulosten esittäminen ja aineiston tulkinta. Tuomen ja Sarajärven mukaan analyysin kaikissa vaiheissa on tärkeää ottaa huomioon tutkittavien eli tässä tapauksessa haastateltavien näkökulma ja pyrkiä asettumaan heidän asemaansa (Tuomi ym. 2002: 115). Aineiston tulkinta voidaankin nähdä haastavana osana analyysiä, varsinkin kun kokemuksemme mielenterveysasiakkaista on vähäistä. Tulkinnan apuna ja sitä elävöittääksemme käytämme suoria haastatteluotteita. Haastatteluotteista ei voida tunnistaa haastateltavaa, koska mahdolliset tunnistettavuustekijät, kuten ikä, sukupuoli, murre ja entinen asuinpaikka on poistettu lainauksista. Suorien lainauksien käyttö oli olennaista myös siksi, että ne toimivat pohjana ja todisteena omalle tulkinnallemme. Lainauksista on nähtävissä, millaisesta aineistosta tulkintamme on muodostunut.

Viimeisenä vaiheena analyysissä oli johtopäätösten tekeminen. Muodostimme viisi tärkeintä johtopäätöstä, jotka nousivat tuloksista. Johtopäätökset koottiin vielä lopuksi yhteenvedoksi.

6.3.4 Opinnäytetyön julkaisu

Opinnäytetyö tulee Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön käyttöön ja he saavat hyödyntää sitä vapaasti kehittämistoiminnassaan. Työ tallennetaan myös Theseus - sivustolle Internetiin, jolloin se on kaikkien luettavissa ja julkinen teos. Mahdolliset haastateltavien tunnistettavuustekijät on poistettu kirjallisesta työstä.

7 Tulokset

Tässä luvussa esittelemme haastatteluista saatuja tuloksia havaintoluokittain. Käytämme tulosten esittämisen yhteydessä suoria lainauksia haastateltavien vastauksista. Haastateltavat merkitään tuloksissa H1-H8 ja haastattelijat K1 ja K2. Havaintoluokat rakentuivat etukäteen laaditun teemarungon sekä haastatteluista nousseiden yleisimpien aiheiden kautta.

7.1 Haastateltavien entiset asumismuodot

Viidakkokujan tuetun asumisen yksiköstä tuli toive, että käsittelemme haastatteluissa myös asukkaiden entistä asumista suhteessa itsemääräämisoikeuteen. Näin he saisivat tietoonsa mahdollisia kielteisiä kokemuksia entisistä asumispaikoista ja voisivat välttää näitä virheitä jatkossa. Entisillä kokemuksilla itsemääräämisoikeudesta on myös vaikutusta siihen, miten haastateltava ymmärtää itsemääräämisoikeuden ja osaa vaatia itselleen kuuluvia oikeuksia.

Viidakkokujan asukkaat ovat lähtöisin hyvin erilaisista asumismuodoista, joten itsemääräämisoikeuskin on toteutunut erilailla riippuen lähtötilanteesta. Esimerkiksi yksi haastateltavista asui ennen Viidakkokujalle tuloa omassa asunnossaan, jolloin omista asioista päättäminen on ollut itsestäänselvyys. Muut ovat puolestaan tulleet sairaalasta tai palvelutaloista, jolloin elämä on ollut kontrolloidumpaa ja omista asioista päättäminen rajoitetumpaa.

Kysyimme haastateltavilta, kuinka Viidakkokujalla asuminen eroaa entisestä asumisesta. Yhtenä suurimpana erona aikaisempaan asumiseen näytti olevan asumistilan muuttuminen omasta huoneesta omaan asuntoon. Näin ollen rajoituksia muun muassa tilan käytön suhteen on vähemmän. Esimerkiksi keittiötä ja kylpyhuonetta ei tarvitse Viidakkokujalla jakaa kenenkään kanssa ja niitä saa käyttää oman tarpeen mukaan milloin vaan.

”H2: No siellä oli niinku --- oli sielläki omat huoneet ja oma telkkari mut ei ollu niinku tästä omaa asuntoa.”

”H3: Yks huone siinä ja sit yhteinen, yhteinen keittiö ja semmonen televisiotila oli yhteinen. Että siellä sitte tota.. ja tietysti kylpyhuone yhteinen. Että siinä tota on niinku toinen toisensa kyljessä välillä että tota tavallaan tönimässä vähäsen että...”

Moni haastateltavista kertoi, että entisessä asumispaikassa työsaleilla käynti oli pakollista, kun taas Viidakkokujalla se perustuu ennemminkin vapaaehtoisuuteen ja työsaleilla käydään esimerkiksi muutamana päivänä viikossa.

"K1: Mites siellä x:ssä missä sä asuit, ni saitsä sun mielestä päättää sun omista asioistas tarpeeks?"

H3: -- siellä kyllä tultiin ovesta ajamaan ulos että tota nyt mennää sinne oleskelutilaan tai kävelemään tai työsalille ajoivat, et tota ei saanu jäädä työstä pois et ne työsalille ajettiin..."

"K1: Onks täällä (Viidakkokujalla) jotenkin itsenäisempää ja vapaampaa?"

H4: No täällä ei oo semmosii semmosii työsaleja, et ei tarvi aina olla lähössä aamulla meeneen..."

Lähes kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että saavat nykyisessä asumispaikassaan Viidakkokujalla päättää omista asioistaan enemmän kuin aiemmin.

"K1: Millä tavalla se eläminen siellä x:ssä eroo tästä Viidakkokujalla asumisesta?"

H5: Sikäli, et tää on paljon vapaampaa, että saa mennä, liikkua vapaasti tuolla kaupungilla ja vissiin joka puolella..."

Yksi haastateltavista oli sitä mieltä, että sai myös edellisessä asumispaikassa päättää asioista itsenäisesti. Toki haastateltava, joka oli muuttanut Viidakkokujalle omasta asunnostaan, oli luonnollisesti saanut päättää asioistaan aikaisemminkin.

"K1: No saiks sä siellä X:ssä päättää sun omista asioista tarpeeks?"

H6: Joo, sain. Kyllä.

K2: Sekin oli semmosta vapaata kuitenkin?

H6: Mmm, kyllä."

Meillä oli olettamuksena, että mitä vapaammin omista asioista saa päättää, sitä tyytyväisempiä asukkaat ovat. Kuitenkin esimerkiksi seuraavassa lainauksessa haastateltava sanoo, että hänelle teki hyvää, että moni asia oli aikaisemmassa asumispaikassa kontrolloitua.

"K2: No mites siellä sun edellisessä asumispaikassa.. saiks sä sun mielestä päättää tarpeeks sun omista asioistas?"

H8: No siellä hirveesti piti anoo niitä kaiken näköisiä juttuja ja.. siel ei oikeen silleen saanu päättää, mutta.. kyl se teki ihan hyvää mulle."

Eräälle haastateltavalle muutto Viidakkokujalle tuntui erityisen haastavalta, koska hän oli aiemmin asunut täysin itsenäisesti omassa asunnossa. Omasta asunnosta siirtyminen tuettuun asumiseen voikin aluksi olla vaikeaa, sillä erilaiset säännöt voivat tuntua erityisen rajoittavilta, vaikka asukkaan etu on niiden taustalla. Asukas saattaa myös kokea ajoittain, että pystyisi hoitamaan asiat yksin ilman apua, mutta hän tiedostaa myös, että yksin pärjääminen on hänen kohdallaan mahdotonta tämänhetkisessä tilanteessa.

"K1: No sit on ihan tällainen yleinen ku meil on tää aihe itsemääräämisoikeus ni mitä sun mielest tarkoittaa, mitä sä ymmärrät sillä?

H1: Tietenkin tänne nyt on muuttanu ni siitä et ku on yksikseen asunu ni onhan se ollut lievä kulttuurishokki et vaikka eihän tää nyt ookaan siis sinäänsä mikään laitos mutta onhan se kuitenkin erilaista elämää. Ei sitä oo ehkä sit 100 prosenttisesti sopeutunu mut tienkin ku on vast näin lyhyen aikaa asunu. Ja vaikka sen tiedostaakin et tää on niinku ittelle hyväks emmä ainakaan pärjäis yksin. Kyllä sitä välillä tulee semmosia. Vois tehä asioita vähän niinku yksin."

7.2 Omista asioista päättäminen ja arjen vapaus

Kuten edellisessä teemassa käy ilmi, itsemääräämisoikeus toteutuu Viidakkokujalla siten, että haastateltavat saavat päättää omista asioistaan. Haastatteluista nousi esiin erityisesti se, että Viidakkokujan asukkaat saavat tulla ja mennä omilla ehdoillaan ja kutsua vieraita kylään, mikä ei ole välttämättä ollut itsestään selvää. Yövierailuista ja pidemmistä poissaoloista tulee ilmoittaa henkilökunnalle, kuten yhteisissä säännöissä on sovittu. Haastateltavat eivät tuoneet kuitenkaan esille, että sitä olisi pidetty erityisen rajoittavana tekijänä.

"K1: No mites täällä Viidakkokujalla, saaksä täällä sun mielestä nyt päättää niistä asioistas tarpeeks? Ja millä tavalla?

H5: Kyl kai mä saan päättää täällä asioista, että.. että.. mä saan liikkuu vapaasti täällä ja kaikkii tommosta.."

"K2: Saatsä päättää tarpeeks omista menoistas ja asioistas?

H4: Kyllä mä välil vaan lähen joskus käymään ja jos mökillä käyn niin ei ne hanttiinkaan siit mulle laita."

Erästä vastauksesta käy hyvin ilmi, että haasteltava on tietoinen oikeuksistaan ja osaa puolustaa niitä tarpeen vaatiessa.

"K1: Toteutuus sun mielest tääl Viidakkokujalla itsemääräämisoikeus? Saatsä päättää omista asioista tarpeeks?

H1: No, tähän mennessä --- emmä oo nähny ongelmaa. Ja kyl mä oon semmonen ihminen et mä sitte puolustan kyllä mun oikeuksia sit jos tulee sellanen tilanne et, mulla on se etu itteläni et mä en oo semmonen joka niinku --- sitte et jos tulee sellanen tilanne että jos ne rup.. jos niinku joutus semmoseen tilanteeseen että niinku et oikeesti, miten mä nyt kuvailisin sitä..?

K1: Rajoittais liikaa?

H1: Nii, ihan liikaa. Et tulee joku ihan älytön juttu."

Haastatteluista nousi myös ilmi, miten haastateltavat pohtivat tasa-arvoisuutta. Kaksi haastateltavaa mainitsi, että asukkaita kohdellaan joissain tilanteissa erilailla. Yksi haastateltavista mainitsi, että asukkaita saatetaan kohdella eri tavoin riippuen heidän taustoistaan, muun muassa sairauden tasosta tai jos asukkaalla on ollut esimerkiksi päihdeongelma. Kyseinen haastateltava oli sitä mieltä, että tämä on perusteltua, jotta kuntoutus toteutuisi mahdollisimman hyvin, eikä "retkahduksia" sattuisi. Seuraavassa on ote kyseisestä haastattelusta.

"K2: Saatko päättää omista asioistas?

H6: Joo, mutta tääl voi olla silleen, et ku tääl on eri ihmisii niin eri ihmisillä on eri oikeuksii, niinku vähän niinku katotaan että jos jollain menee niinku hyvin elämässä.. niin sitä niinku vähän niinku vähemmän katotaan, mut sitä seurataan kumminki, tääl on niinku erilaista porukkaa, sit niillä on niinku vähän semmoset pakkojutut.. ja niitten taustat ja.. kaikki tämmöset vaikuttaa tähän.. tähän itsevapauteen.

K2: Onks se susta reiluu?

H6: No ohan, ku niil, niil voi olla niin huono niinku esim. sairauden tausta, että ne tarvii enemmän tukea, ja semmosta vähän kattoo perään ettei ne retkahda."

Eräs toinen haastateltava puolestaan koki, että itsemääräämisoikeus toteutuu Viidakkokujalla pääosin hyvin, mutta hänen mukaansa kaikilla pitäisi olla samat säännöt.

"K2: No... toteutuus se (itsemääräämisoikeus) sun mielestä täällä Viidakkokujalla?

H7: Tota.. no kyl se aika hyvin toteutuu.. tota..vaikee sanoo silleen, että millä millä tavalla.. niinku tietysti tääl on ne säännöt ja muut että...silleen siinä mielessä niinku ois.. hyvä että jokaisella olis samat säännöt.."

Seuraavassa tapauksessa haastattelemaamme asukkaalla on ollut vaikeuksia lääkkeiden kanssa, jolloin työntekijät ovat antaneet vaihtoehdoksi lääkedosetin tuomisen alakertaan työntekijöiden valvontaan. Lopullinen päätösvalta on kuitenkin asukkaalla, joten itsemääräämisoikeutta ei loukata ja asiakas toimii siis subjektina.

"K1: No koeksä et sä osaat asuu itsenäisesti täällä? Et sä et tarvi erityistä apuu?

H7: Siis en mä varsinaisesti, tietysti vähän ehkä toi dosettijuttu, että mulla otettiin se nyt tossa olikse se tän viikon alussa vai viime viikon lopussa.. tonne alas otettiin dosetti..

K1: Joo, okei.

H7: Se vaatii sitten tietysti, pitäis aina olla ylhäällä tiettyyn aikaan ja..

K1: Aivan.. joo..

H7: Sillee, että.. niin..

K2: Mut sä oot ihan ite halunnu, et se on siellä alhaalla?

H7: Ne sano, et mä saan päättää sen.. siitä et..

K2: Joo..

H7: ne ei niinku sanonut mitään, et no otetaan se nyt vaan, että..

K1: Mmm.

H7: ...se nyt ei, ei ne olis ottanu sitä, jos en mä ois niinku suostunu, että.."

Monen haastateltavan arkeen kuului työsali- tai klubitaloitinnassa käyminen. Vaikka työsaileilla käynti Viidakkokujalla on vapaaehtoista, kertoi suuri osa haastateltavista käyvänsä niissä. Yksi haastateltavista oli myös halukas lisäämään työsalipäiviään entisestään.

"K2: Käyks sä tota.. öö.. tämmösessä työtoiminnassa tai..

H5: Joo, käyn työsalilla, joo.

K2: Käyks sä siellä ihan vapaaehtoisesti, vai onks se ihan mieluisaa..

H5: Mulla on semmoset päivät, maanantai ja torstai, silloin mä käyn siellä työsalilla, että..

K2: Meeks sä ihan mieluusti sinne?

H5: Meen joo."

"K1: Käyks sä jossain työtoiminnassa?

H8: Käyn, tuolla... X:ssä keittiöllä.

K1: Käyks sä ihan mieluusti siellä, et sä oot itte halunnu sinne mennä?
 H8: Käyn joo.. joo, oon joo.. se on ihan kiva, että viihtyny oon ihan hyvin ja..
 K1: Onks se sulle riittävä määrä, mitä sä käyt siellä, vai haluaisitsä käydä enemmän..
 H8: Se on kolme kertaa viikko ja haluaisin käydä enemmän, että..”

7.3 Haastateltavien näkemyksiä itsemääräämisoikeudesta

Kysyimme haastateltavilta heidän käsitystään siitä, mitä itsemääräämisoikeus tarkoittaa ja pitää sisällään. Pyysimme heitä kertomaan siitä omin sanoin. Vaikka se on käsitteenä haastava ja pitää sisällään monia asioita, meitä kiinnosti tietää, mitä se haastateltaville merkitsee. Moni haastateltavista piti kysymystä vaikeana, mutta korostimme, että kysymykseen ei ole olemassa oikeaa tai väärää vastausta. Vaikka haastateltavat kokivat kysymyksen vaikeana, oli kaikilla, yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta, jonkinlainen käsitys itsemääräämisoikeuden merkityksestä.

”K1: No sit on ihan tällänen yleinen kun meil on tää aihe itsemääräämisoikeus, ni mitä se sun mielestä tarkoittaa, mitä sä ymmärrät sillä?
 H1: Öö, se on vähän hankala sana, mutta.. no tietenkin, ite sais päättää niistä omista asioista..”

”K2: Kun meil on aiheena tää itsemääräämisoikeus niin mitä se sun mielestä tarkoittaa?
 H7: Se on varmaan niinkö tarkoittaa, että.. että niinku.. jotenkin kantaa vastuun itestään.. siis niinku pystyy omia asioita hoitaa silleen, ettei muut pääse niihin silleen..”

Yksi haastateltavista ei osannut määritellä, mitä itsemääräämisoikeus tarkoittaa, koska kertomansa mukaan ei ole saanut määrätä.

”K1: Okei.. no sitte ku meillä on aiheena tää itsemääräämisoikeus, niin mitä tää.. mitä se sun mielestä tarkoittaa?
 H8: En tiää, en oo saanu määrätä.. ”

Useista vastauksista käy ilmi, että itsemääräämisoikeus tarkoittaa haastateltavien mielestä sitä, että saa päättää omista asioistaan. Seuraavat kaksi haastateltavaa korostivat, että päättäminen tapahtuu aina kuitenkin tiettyjen rajojen ja sääntöjen puitteissa.

”K2: No sit kun meil on aiheena tää itsemääräämisoikeus, niin mitä se sun mielestä tarkoittaa?
 H6: Itsemääräämisoikeus.. että mitä sä voit itse niinku päättää ja mitä voit tehdä, tän talon normien mukaan ja.. öö.. tota noin niin kattoo ettei tuu mitään semmosta niinku hankaluuksi..”

”K1: Sit tää on vähän tämmönen vaikeempi kysymys, mut vastaa ihan omis sanoin, et mitä sun mielestä tarkoittaa itsemääräämisoikeus?
 H3: --- itsemääräämisoikeus se on sitä että saa olla täällä asunnossa niinkun näitten sääntöjen puitteissa ja tota --- Sitte jos ketä vieraita on ja muuta että itse et saa niinkun pyytää ystävänsä ja muuta kylään mut tota..”

Kysyimme myös haastateltavilta mielipidettä siitä, onko omista asioista päättäminen heille tärkeää. Meillä oli olettamuksena, että se on kaikille luonnollisesti tärkeää. Osa haastateltavista koki, ettei sillä ollut heille suurempaa merkitystä. Seuraavassa lainauksessa haastateltava ei kokenut omista asioista päättämistä kovinkaan tärkeänä, vaikka oli juuri maininnut esimerkkejä siitä, mitä kaikkea hän voi tehdä vapaasti omien päätöstensä mukaisesti.

"K1: Ku meil on tosiaan tää itsemääräämisoikeus täs aiheena, niin mitä sun mielestä tarkoittaa itsemääräämisoikeus?

K2: Ihan omin sanoin. Ei oo oikeeta ja väärää olemassa.

H4: No semmosta itsenäisyyttä justiin, ku sä sanoit, et voi liikkua esimerkiksi kaupoilla ja.. tai voi siivota silloin ku haluaa tai..

K1: Onks se sulle tärkeää?

H4: Mitä?

K1: Onks se tärkeää sulle, että saat itse päättää omista asioista?

H4: No en mä ny tiiä..."

Yksi toinen haastateltavista sanoi myös, että asioista päättäminen ei ole kovin tärkeää hänelle, koska hän ei kykene siihen omien sanojensa mukaan.

"K2: Oisko se sulle tärkeää, et sä saisit määrätä omista asioista?

H8: No.. eii... periaatteessa mä en oo ihan kykenevä enää, että..."

7.4 Haastateltavien tuen tarve ja annettu tuki Viidakkokujalla

Kysyimme haastateltavilta, onko Viidakkokujalla asumisessa joitakin asioita, joissa he tarvitsevat tukea ja saavatko he sitä tarvittaessa. Koska kyseessä on tuetun asumisen yksikkö, on selvää, että asukkaat tarvitsevat tukea. Halusimmekin selvittää, millaisissa asioissa tukea tarvitaan ja millaista se on.

Tuki, jota haastateltavat toivoivat eniten, oli arkipäivään liittyvien asioiden hoitamista, kuten kodinhoitoon liittyvät työt ja raha-asioiden hoito. Osa kertoi säilyttävänsä lääkkeitään henkilökunnan toimistossa, josta asukas hakee sovitusti lääkkeet. Heille se on tärkeää, jotta lääkkeet tulee otettua ajallaan. Näin päivään tulee myös tietynlaista rytmiä, kun omasta asunnosta pitää lähteä tiettyyn aikaan hakemaan lääkkeet. Yksi haastateltavista kertoi tarvitsevänsä myös herätysapua. Harva kertoi tarvitsevänsä tukea esimerkiksi lääkärissä käyntiin tai muihin yksikön ulkopuolisiin toimintoihin. Eniten apua talon ulkopuolella tarvittiin isompien hankintojen, kuten huonekalujen ostamisessa. Osa kertoi tarvitsevänsä silloin tällöin apua kaupassa käyntiin. Henkilökuntaa kaivattiin kauppaan mukaan kantoavuksi tai ihan vain seuraksi.

"K2: Onks täs asumisessa joitain asioita, joissa sä tarvit niinku erityisesti tukee ja saatsä tarpeeks tukee täältä, jos sä tarvitset?

H1: --- iso tuki on ollu nyt se et noi lääkkeet mä haen tuolt toimistosta ja siitä mä oon saanu sen --- et mä oon niinku, on tullu otettuu ne lääkkeet. Ne ei oo jääny."

"K1: No onks täs asumisessa jotain semmosia asioita, joissa sä tarvit apua ja tukea työntekijöiltä? Et missä sä et pärjää yksin?

H7: No mulla on nyt noi aamuhätykset ollu se yks asia. Välil vaikee päästä ylös, et jos mul ei oo päivällä mitään järkevää tekemistä niin.. tuntuu niinku ettei oo niinku mitään ideaakaan nousta ylös, että.."

"K1: Mites, onks täs asumises jotain sellasta, missä sä tarvit työntekijöiltä erityisesti tukea, et sä et yksin pärjää?

H2: No ainakin näin on ollu siis nämä ku on televisiot ja radiot hommattu ja mitä tänne on hommattuki niin sit hoitajien kanssa on hommattu nämä."

Eräs haastateltava kertoi vielä haastattelun lopussa, että yksi tärkeä henkilökunnalta saatava tuen muoto on yksinkertaisesti keskustelu. Hänen mukaansa on hyvä, kun tietää, että alhaalla on päivisin henkilökuntaa paikalla. Henkilökunnalle voi mennä puhumaan ja purkamaan sydäntään, jos on esimerkiksi paha olla.

"H1: Yks asia on kanssa se, minkä voi sanoa ni se minkä mä oon huomannu että ku tuolla on tota henkilökuntaa alhaalla ni sit joskus ku tulee niinku, et jos vaikka on tullu paha olo ni sinne voi alas sit mennä niinku purkaa vaikka sitä sydäntä.

K1: Et semmostakin tukee saa?

H1: Niin, et ku tietää että siel on joku. Niinku päivällä. Et semmosen tilanteen oon joskus käyttäny hyväkseni, et oon menny sit alas juttelee, jonkun kanssa et.."

Tukea henkilökunnalta tarvittiin erityisesti kodinhoidollisiin asioihin. Esimerkiksi siivoamisessa ja pyykinpesussa tarvittiin jonkin verran apua. Tarvittava apu näissä toiminnoissa oli enemmänkin yhdessä tekemistä ja asukkaan ohjaamista kuin puolesta tekemistä.

"K1: Minkä tyyppistä se apu on, että esimerkiks tossa kodinhoidollisissa jutuissa, että.. et neuvotaanks sua vai tehäänks ne sun puolesta vai teeks sä itse ne?

H8: Ne tehään.. ollaan yhdessä tehty, että.."

Ruoanlaitossa apua ei sen sijaan tarvittu, koska Viidakkokujalla on mahdollisuus ruokailla yhteisissä tiloissa. Mikäli asukas ei halua ruokailla yhdessä muiden kanssa, voi hän tehdä ruokaa omassa asunnossaan. Yksi haastateltava mainitsikin ruoanlaiton mahdollisuuden, mutta kertoi kuitenkin käyvänsä syömässä alhaalla yhteisissä tiloissa. Hän oli myös sitä mieltä, että on tavallaan päässyt liiankin helpolla, kun esimerkiksi juuri ruokaa ei ole pakko itse laittaa. Hänellä oli tavoitteena tehdä itse ruoka muutamana päivänä viikossa, mutta sekään ei hänen mukaansa oikein toteutunut.

"H3: --- sitä on niinku vähän oppinu liiankin helpolla, et täs on nyt mahollisuus laittaa ite ruokaa ja muuta, mutta se vaan, että kaupassa kantaminen, ostosten kantaminen on vähän semmosta, että niitä ei kovin paljon jaksa kantaa, että... joskus silloin tällöin laittaa ruokaa, niin.. niin kerrankin viikkoon vois olla, pari kertaa viikkoon itseki tehdä ruoan, mutta..."

Kolme haastateltavaa kertoi tarvitsevänsä edunvalvojan tukea raha-asoiden hoitamisessa. Yksi heistä kertoi, että hänellä on tällä hetkellä edunvalvoja, koska raha-asioissa on vielä

hieman vaikeuksia. Kun hän saa raha-asiat kuntoon, on omista asioista päättäminen täysin itsenäisesti mahdollista.

"K1: No onks täällä sit semmosia jotain asioita, mistä sä et ite sais päättää, mistä sä haluisit päättää?"

H6: Hmm.. no.. nyt tällä hetkellä mulla ei ole.. mutta tota noin niin.. sit ku mä, mä oon täs varmaan jo puol vuotta ja sit lähen eteenpäin, niin mä saan noi raha-asiat niin kuntoon, niin sit mä saan niinku päättää, mitä mä haluun."

Eräs haastateltava kertoi, että Viidakkokujalle on pitänyt itse hankkia huonekalut, lamput ja niin edelleen. Kysimme haastateltavalta onko se hyvä vai huono asia, että ne on itse pitänyt hankkia. Haastateltava oli huolissaan esimerkiksi siitä, miten saada rahat riittämään kaikkeen tarvittavaan, kuten lääkkeisiin, vaatteisiin, taksiin ja niin edelleen.

"H3: No joo, se on ihan hyvä asia, se on rahaa, mut jos rahat, rahasta on niin kii et tuntuu että... mitenkä vaatetus, että vaateraha ja sit lääkärin palkkio varata ja ja taksirahaa et tota. Ne on kaikki semmosia et tietyst tota tarvittee että.."

7.5 Haastateltavien kokema turvallisuuden tunne

Käsittelimme haastateltavien kanssa myös turvallisuus-teemaa, sillä meitä kiinnosti tietää, miten haastateltavat kokevat sen, että uudessa tuetun asumisen yksikössä ei henkilökuntaa ole öisin paikalla. Kysimme, kokevatko haastateltavat olonsa turvattomaksi ja haluaisivatko he, että myös öisin olisi henkilökuntaa paikalla. Mikäli haastateltava ei ottanut sitä itse puheeksi, kysimme heiltä myös päivystysnumerosta, joka palvelee ympäri vuorokauden. Suurin osa koki olonsa turvallisiksi eikä tarvitse henkilökuntaa öisin. Ainoa huolenaihe oli, jos yöllä tulee tarve esimerkiksi lääkkeisiin tai jokin muu hätä.

"K2: No onks se tota, ku täällähän ei oo yöllä työntekijöitä paikalla, ni onks se ollu joku ongelma vai onks se ihan ok?"

H1: Se on mulle ollu ihan ok. Varsinkin ku mä tiedän et on kuitenkin se puhelinnumero se päivystysnumero et mihin voi soittaa jos sul tulee joku hätätilanne ni se antaa kuitenkin sen turvan tavallaan."

"K1: Tota.. ku tääl ei oo yöllä ketään työntekijöitä paikalla, niin koeksä sen ongelmalliseksi vai sopiiks se sulle ihan hyvin?"

H8: No on se sopinu ihan hyvin, se on käyny mielessä, et mitä jos sattuu jotain, että..

K1: Mmmm..

H8: ...sitte ei oo ketään, että.. mut on tos Peijas lähellä..

Kahdelle haastateltavalle päivystyspuhelimien hyödyntäminen tarvittaessa oli epäselvää. He tiesivät, että on olemassa joku numero, johon voi soittaa, mutta siitä ei tiedetty sen enempää.

"K2: Niin.. Ja onks teillä joku hälytysjärjestelmä vai voiks sä soittaa johonki yöllä, jos tulee joku tilanne?"

H8: Mä en tiiä..

K2: okei..

H8: En tiiä.. on mulla noita numeroita kyllä mutta..

K2: Niit ei oo mitenkään yhdessä sit katottu?

H8: Ei.”

”K1: Mut sul on tiedossa et täältä voi jollekin päivystävään kännykkään soittaa vaik yölläki jos tulee jotain?

H2: Nii mä en, mä en tiiä kyllä mä oon ollu.. Kai se mahdollista on mut.. ei mulla, ei mulla oo oikeen selvillä siitä.. Mä luulen että täällä on. Ainoo sitte, yks ilta tuntu siltä et mä oisin tarvinu niinku lääkettä melkeen et se meni sitte ohi se että kuitenkin että.. se meni ohitte sitte se. Tai kurkusta, miten sanotaanki, se epä mukava tila siellä.”

7.6 Asumiseen liittyvät rajoitteet suhteessa itsemääräämisoikeuteen

Viidakkokujan asumisyksikössä kontrollin käyttö ilmenee erilaisten sääntöjen muodossa (kts. liite 2). Säännöt on laadittu yhteisen edun vuoksi ja asukkailla on ollut mahdollisuus vaikuttaa niiden sisältöön, mutta ne rajoittavat kuitenkin osaltaan asukkaiden elämistä. Osa säännöistä on verrattavissa normaaleihin taloyhtiöiden sääntöihin, mutta osa on sellaisia, jotka erottavat Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön itsenäisestä asumisesta. Esimerkiksi päihteettömyys on ehto Viidakkokujalla asumiseen. Sääntöjen rikkominen saattaa varoitusten jälkeen johtaa jopa vuokrasopimuksen irtisanomiseen. Kriisiasunnoissa säännöt ovat hieman tiukemmat (kts. liite 3). Niissä asuvan pitää esimerkiksi jättää avaimensa henkilökunnalle asunnosta poistuesaan. Meitä kiinnostikin tietää, miten haastattelemamme asukkaat kokevat sääntöjen asettamat rajoitukset ja ovatko he ylipäättään tietoisia, miksi ne on laadittu.

Suurin osa haastateltavista koki säännöt myönteisenä asiana ja oli tietoinen siitä, miksi ne on laadittu. Kaikki tiesivät sääntöjen olemassaolosta, mutta osa ei kertomansa mukaan ollut vielä ehtinyt perehtyä niihin tarkemmin. Kaikille säännöt on kuitenkin jaettu, jokainen asukas on ne allekirjoittanut ja ne on käyty yhdessä läpi asukkaiden kanssa. Vaikka kaikki haastateltavat eivät pitäneet säännöistä, ei kukaan kuitenkaan kokenut niitä erityisen rajoittavina. Säännöt koettiin pääosin luonnollisena yhteisölliseen asumiseen kuuluvana asiana.

”K2: No mitä mieltä sä oot näistä säännöistä? Onks ne hyvä asia?

H7: Siis on ne hyvä asia, mutta jos niit ei noudateta, niin ne on huono asia

K2: Mmm.. Mut sä tiedät miks ne on laadittu?

H7: Joo.. koska muutenki nykyään ni siis pitäähän olla jotkut säännöt, jos ei oo mitään sääntöjä niin.. se olis ihan älytöntä... nii..

K2: Mmmm.

H7: ...jos e olis mitään sääntöjä.. että..”

Yksi haastateltava toi esiin sen, että Viidakkokujan asukkaat muodostavat yhteisön ja yhteisöön kuuluvat säännöt. Ne on hänen mukaansa laadittu yleisen edun vuoksi ja on siis hyvä, että säännöt ovat olemassa.

"K1: No mitä mieltä sä oot näistä säännöistä ja.. onks täällä jotain kieltoja?

H4: No joka paikas pitää olla tietyt säännöt, ei sit muute.

K2: Onks ne sun mielestä hyvä asia, et niitä on?

H4: No, mul ei oo mitään niitä vastaan.

K2: Tiedäksä miks ne on laadittu ylipäänsä?

H4: No, ihan niinku joka paikassa on kaikki säännöt.. taloyhtiössä ja kaikissa.

K2: Mmm..

H4: yleisen edun vuoks... tässä yhteisössä."

Seuraavassa lainauksessa haasteltava tietää sääntöjen olemassaolon, mutta ei ole vielä kunnolla tutustunut niihin. Hänen mielestään säännöt eivät rajoita elämistä liikaa.

"K2: No tääl on näit sääntöjä ja rajoituksia esimerkiks, onks niissä jotain semmosii (asioita, joista ei itse saa päättää ja joista haluaisi)?

H2: Itseasiassa mä en noita sääntöjä edes kunnol katsonu läpi vielä, mitä tuolla seinällä on, mutta tota.. Emmä.. kyl must tääl on ihan.. suht'koht normaalia elämänolo kai ettei ihan niinkun rasittavasti määräyksiä mun mielestä, jotka niinku rajoittais olemista sitte liialti.."

Eräs haastateltava koki, että säännöt hankaloittavat toisiin asukkaisiin tutustumista, kun kaikenlainen "kaupankäynti" asukkaiden välillä on kiellettyä. Sääntöjen mukaan toisilta asukkailta ja toisille asukkaille lainaaminen on siis kiellettyä.

"K1: Sä puhuit noist säännöistä ni mitä mieltä sä niist oot?

H3: No ne on semmoset kun yhteis.. siis tai no siin on ollu se säännöt että tota.. Siinä mielessä että täs ei niinku pääse oikeastaan tutustumaankaan.. tai ainakaan sen puitteissa et kävis mitään kaupankäyntiä toisten kanssa että tota.. Se on et kauppa on mistä ostetaan ostokset ja tota.. mä en tiiä sitten mitenkä tota tutustuminen toisiin että mä en oo tutustunu täällä toisiin sen enempää kun tuolla kahvilla ja ruokailussa ja siellä yhteistiloissa istuessa et tota ei mitään ei niinku semmosta kaupankäyntiä ja yhteistä oo toisten kanssa että.."

Kysyimme asukkailta, onko asumisessa jotain sellaisia asioita, joista he eivät saa itse päättää.

Osa koki, että eivät saa päättää itse raha-asioistaan. Kuten aiemmin on tuotu esille, tarvitsi osa haastateltavista tukea raha-asioiden hoitamisessa. Vaikka suurin osa koki edunvalvojan hyödylliseksi raha-asioissa, nousi haastatteluista myös kielteisiä kokemuksia siitä, että itse ei saa täysin päättää omista rahoistaan. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kokee raha-asioiden hoitamisen ristiriitaisena asiana. Toisaalta se, että joku muu määrää hänen raha-asioistaan tuntuu haastateltavasta rajoittavalta, mutta toisaalta hän tarvitsee myös apua. Loppujen lopuksi hän ei siis omasta mielestään pärjäisi raha-asioissa täysin itsenäisesti.

"K1: Mitä mieltä sä oot niistä säännöistä, onks ne hyvä asia vai huono asia?

H5: Kyl ne musta huono asia on, että..

K1: Huono asia? Millä tavalla? Millasii siellä on sellasii sääntöjä, mitkä ehkä ei sun mielestä oo kauheen kivoja?

H5: Tota, että, en mä nyt tiiä.. Mä en siit oikeesti tykkää, ku ne määrää liikaa mun raha-asioitani.. semmosista, että..

K2: Koetsä, et sä osaisit hoitaa ne raha-asiat itse vai.. tarviksä niihin apua?

H5: Kyl mä jossakin tavallaan tarvin apua, että.. juu."

Täysin itsenäiseen asumiseen kuuluu, että pystyy hoitamaan raha-asiansa itse. Seuraava haastateltava haluaisi hoitaa raha-asiansa itse, mutta hänen pitää ensin osoittaa koeajalla, miten pärjää itsenäisesti.

”K2: No onks tääl jotain sellasia asioita, mistä sä et saa niinku päättää tai sun omista asioista?”

H7: Mistä en saa päättää?

K2: niin.. joista sä ehkä haluisit päättää.

H7: No just toi edunvalvoja.. sekin on nytte niinku työn alla, et mulle tulee luultavasti puoleks vuodeks tili omalle hoidolle, että.. mä tässä irtisanoin mun edunvalvojan, että..

K2: Mmmm.

H7: Ne on puhunu siitä, et siit tulee semmonen puolen vuoden kokeilujakso, minä aikana mun pitäis päättää, et.. tai silleen niinku näyttää se, et osaa hoitaa omii raha-asioita.”

Yleisesti ottaen haastateltavat eivät kokeneet, että heitä kontrolloidaan ja heidän itsemääräämisoikeutta rajoitetaan kohtuuttomasti. Säännöt koettiin pääosin myönteisenä asiana ja taroituksenmukaisina.

7.7 Sosiaaliset verkostot kuntoutumisen tukena

Mielenterveysongelmilla on usein vaikutusta myös sosiaalisiin suhteisiin. Suhde perheeseen ja ystäviin saattaa muuttua ja yhteydenpito vähentyä puolin ja toisin. Sairastunut ei välttämättä jaksa olla yhteydessä perheeseensä ja ystäviinsä tai lähipiiriä saattaa pelottaa, jos ihminen muuttuu sairauden takia. Tällöin myös syrjäytymisen riski on olemassa. Sosiaalisessa kuntoutuksessa on tärkeää ottaa myös asukkaan sosiaalinen verkosto mukaan kuntoutukseen. Monet haastateltavista ovat aiemmin asuneet yhteisöllisissä asumisyksiköissä, joissa ei ole ollut omia asuntoja vaan ainoastaan omat huoneet. Koska Viidakkokujalla ei ole pakko osallistua esimerkiksi yhteiseen ruokailuun, voivat sosiaaliset suhteet muiden asukkaiden kanssa jäädä vähäiseksi.

Kysyimme haastateltavilta, ovatko he pitäneet yhteyttä perheeseensä ja ystäviinsä Viidakkokujalle muuton jälkeen. Kysyimme myös, ovatko he tutustuneet muihin Viidakkokujan asukkaisiin ja toivoisivatko he, että Viidakkokujalla olisi enemmän yhteistä toimintaa. Sosiaalisten suhteiden merkitys korostui usean haastateltavan kohdalla ja yksinäisyys mainittiin usein. Useat haastateltavat mainitsivat, että ovat yhteydessä perheeseensä. Ystäviin sen sijaan oltiin vähemmän yhteydessä ja osa mainitsikin ystävyysuhteiden olevan ”työn alla”. Perheenjäsenten kerrottiin käyvän kyläilemässä Viidakkokujalla, osa jopa yökylässä. Asukkaat kävivät myös kyläilemässä perheidensä luona.

”K2: Onks sul sit tän paikan ulkopuolella jotain ystävä/tuttavapiiriä tai perhettä jota sä tapaat?”

H2: No joo, mun äitiä, asuu X:ssä siel meijän, minunki lapsuuden kodissa.. ni mä oon siellä käyny sitten --- katsomassa häntä mut se nyt on ihme ku on menny, menny pitkään et mä en oo vielä katsom.. mä arvelin että ehkä tässä, ehkä tässä ---- syksyn, syystalven puolella voi-

sin käydä vielä siellä, mutta.. pitää nyt.. jo taas siellä.. Mutta saapa nähdä nyt sitten käytännössä mitenkä kehkeyttää.”

”K1: Ooks sä tutustunut täällä sitte muihin asukkaisiin tai käyks sulla täällä ystäviä tai..

H5: Käy mun veljet, siskot joskus täällä, että.. ne käy täällä, täällä kattomassa mua, että..”

Seuraavassa lainauksessa korostuu myös se, että haastateltavalle on hyötyä, että hän asuu tuetussa asumisyksikössä. Täysin itsenäisesti asuessaan hänen ei periaatteessa ole pakko lähteä mihinkään asunnostaan. Haasteltava mainitsee, että hakiessaan lääkkeensä alhaalta, pienenee samalla kynnys lähteä ulos ja nähdä kavereita. Hän myös kertoi, että on ollut totutteleminen siihen, että näkee naapureitaan jatkuvasti, kun aiemmin hän on pyrkinyt välttelemään heitä.

”K2: Ootsä ihan tota --- niinkun, esimerkiks sun johonkin ystäviin tai perheeseen tai jotenkin ni ihan yhteyksissä yhtä paljon tai yhtä vähän ku aikasemminkin? Onks tää mitenkää vaikutanu siihen?

H1: Öö, no kai mä vähän enemmän oon ystäviin. Ei mulla nyt hirveesti oo mutta. Tai siis yleisesti niinku oon enemmän ulkona, siis silleen että --- tulee tavallaan ku saa jo syyn niinku, pukeutua siis silleen ku hakee lääkkeit alhaalta, ja se vähentää sitä kynnystä lähteä ulos. Ni se on jo niinku tosi iso asia. Et sit voi lähteeki jo enemmän vaikka sitte kaverii tai vaikka muuten vaan johonki, kirjastoon tai mitä nyt tahansa tekeeki. Et tommosia asioita on huomannu että tosi paljon tekee. Et kyl tää positiivista on kuitenkin tapahtunu tässä vähässä ajassa.”

Ystäviin oltiin siis oltu vähemmän yhteyksissä, mutta monella oli tarkoitus panostaa ystävyys-suhteisiin jatkossa enemmän. Osa haastateltavista mainitsi myös tutustuneensa muihin Viidakkokujan asukkaisiin.

”K1: Käyks sul tääl jotain tai tapaaks sä paljon sun jotain ystäviä tai sukulaisia tai ooks sä tääl tutustunu johonkin, muihin asukkaisiin?

H6: Siis täällä mä tunnen kaikki asukkaat, joitten kanssa niinku vähä puhutaan ja heitetään läppää..

K1: Mmmm.

H6: ..käydään jossain paikassa joskus ja.. mä oon nyt ollu aika paljon nyt ollut perheen tekemisissä ja..

K1: Mmmm.

H6: tota.. toi kaveripiiri on nyt vähä enemmän poipäin, että.. mul on, mul on edelleenki semmonen projekti niinku itselläni menossa.. et mul on sit sitä varten..”

”K2: No oot sä sitte tota.. niin käyks sulla täällä ystäviä tai sukulaisia tai ooks sä tutustunu täällä näihin muihin asukkaisiin?

H7: Oon tutustunu joo. Mulla on kolme kaverii itseasiassa, tai melkei neljäki taitaa olla tässä..”

Toisaalta kaksi haastateltavaa puolestaan mainitsi, että ei ole juurikaan yhteydessä muihin asukkaisiin. Heitä tavataan vain ohimennen. Eräs haastateltava mainitsi lisäksi, että yhteisessä ruokailussakaan ei paljon puhuta.

”K1: Joo.. ooks sä tutustunu täällä noihin muihin asukkaisiin?

H8: No hyvin vähän. Jotain jutellu oon joidenki kanssa.. mutta..”

”H3: --- onhan se yksinäistä, kun on tää niinku et toisiin tutustuminen alkuun, että tutustuu niinku naapureihin jonkin verran ettei mene ihan toisistaan ohi vaan että... niin siinä mielessä hyvä semmoset että niinku pöytäkeskustelukin taitaa olla kovin vähäsiä, mut tota...”

Kun teimme haastatteluja, oli Viidakkokujalla toteutettu jo muutamia toiminnallisia ryhmiä. Niistä mainittiin ainakin musiikki- ja keskusteluryhmä. Kysyimme asukkaiden kiinnostusta näitä ryhmiä kohtaan ja halusivatko he, että ryhmiä ja muuta yhteistä toimintaa asukkaiden kesken olisi enemmän. Suurin osa haastateltavista ei kaivannut enempää ryhmiä. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa haastateltavalle riittää hyvin työsalilla käynti ja siellä oleva ohjelma.

”K2: Kaipaisitsä enemmän jotain esimerkiksi jotain ryhmiä täällä, että olis jotain keittiöryhmiä tai tällasii? Vai onks nyt näin hyvä?

H5: Kyl se näin on aika hyvä, että mulle riittää se työsalissa, et mä käyn tuolla X:ssä, siel on ohjelmaa ja, kyl se riittää, että on toimintaa, että.. joo.”

Yksi haastateltava oli taas sitä mieltä, että monet asukkaista halusivat järjestettyä toimintaa, mutta myönsi, ettei itse juurikaan osallistu toimintaan.

”K2: Toivoisitsä et olis enemmän jotain niinku yhteistä järjestetty juttuu vai..?

H2: No niin.. no joo.. Monet, monet haluaa jotain järjestettyjä juttuja tänne mut.. Kyllä.. Mä taidan olla aika rajoitteinen että mä otan osaa niihin.. No jotain ruokaryhmää esimerkiksi. Mä oon ollu kolmeen kertaan tainnu olla mukana olla siellä ja tota.. sinänsä niin..”

Eräs haastateltava mainitsi, että ei niinkään kaipaa enemmän ryhmiä vaan pikemminkin lisää osallistujia niihin.

”K1: Kaipaisiksä täällä enemmän jotain yhteisii ryhmii tai..

H7: siis en mä siinä mielessä, mä kaipaisin osallistujia.. me aina sunnuntainaki katottiin yhtä leffaa, niin siinä oli minä ja yks toinen..et ei oikeen hirveetä osallistumisvimmaa..”

7.8 Arjen mielekkyys ja elämänhallinta

Haastateltavat toivat useaan otteeseen esille, kuinka yksinäistä arki välillä on. Yksinäisyys tuli esille monessa haastattelussa, vaikka emme siitä kysyneetkään. Osa haastateltavista mainitsi, että yksinasumisessa on erityisen vaikeaa päivärytmin luominen. Jos asukkaalla on somaattisia vaivoja, voi pelkästään kävelylle lähteminen olla haastavaa. Monella oli suunnitelmia siitä, miten saada päivään lisää mielekkyyttä, ja henkilökohtaiseen kuntoutussuunnitelmaan on laadittu tavoitteita lyhyelle ja pitkälle aikavälille. Suunnitelmien toteuttaminen on kuitenkin aina haastavampaa.

”K1: No koeksä et sä osaat tällä hetkellä asua vielä niin itsenäisesti?

H5: No en mä tykkää.. on tää ahdistusta ollu yksin asumisessa, niin se yksin oleminen on semmosta, että.. että on vaikeeta olla yksin, että.. Asuin tuolla X:ssä X-tiellä, niin.. mul tuli semmonen ahdistunu olotila, menin tonne sairaalaan hakemaan Diapamia..'

K1: Et semmonen yksinäisyys on vai kaikista raskainta?

H5: Joo..tai se yksin oleminen, että.. vaikeeta on, että.. Ku on muita ihmisiä niin.. tuntee itseään niinku yksinäiseksi, että.."

"K1: Sä oot ilmeisesti ollu ihan tyytyväinen asumisees täällä Viidakkokujalla?

H2: No niin no.. Mmmm, kyl tää vähän raskasta on ollu kyllä tämä päivien meno tässä, niinku yksin täällä asuessa ja vaikuttaa saa.

K1: Mikä siin on erityisen raskasta?

H2: No, hmm.. no ku riittäis sitä vaihtelua elämän menossa. Tupakalla mä käyn tuolla, siinä on mulle vaihtelua aika paljo ja noin ja.. Tv:tä voi katsoo ja radiota kuunnella ja noin mutta Mutta tota.. On se aika.. vähän sellasta niinku raskasta ollu mutta tota.. et nii.. useemman kuukauden kai jo silleen et tuota.. Luulen et se käy siitä paremmaks, että mä alan viihtyä täällä paremmin ja .. noin eteenpäin.."

Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo, ettei käy juuri missään sen takia, että hänen rahansa eivät riitä menoihin. Hän myös pohtii sitä, miten omatoimisuuden lisääminen vaikuttaisi ruokailutottumuksiin ja sitä kautta terveyteen.

"K2: No miten sä oot ylipäänsä ollu tyytyväinen tähän asumiseen täällä?

H3: No mä oon oikeestaan ollu ihan tyytyväinen siinä mielessä ku mul on vaan tässä miettiny, et mä oon aika vähän liikkunu, et mä en oo pahemmin minnekään menny et mul ei oo niinku rahat antanu periks ku tulee hankintoja tässä ja tota.. Just pärjänny mutta tota sepä se. Mitenkä sitten tota omatoimisempi olisin niin tota kävisin kaupasta ruokia enempi ja laittasin tossa kokkaisin päivittäin ruuat ja.. Olis sitten enemm.. vähemmän hakisin tota alakerrasta tota ruokapalvelua ainakin niin tota.. Se vois olla et auttaisko se minun tähän laihtumiseen ja liikkumiseen mut tota. Sitä en tiedä vaan söisinkö mä vielä enempi että.. Mä oon vaan ollu liian paikoillani ja nukkunu ni mä oon ruokaillu hyvin ja sitten tota nukkunu ni. Ja välillä kävelly kyllä kauppamatkat et kävelly vähäsen mut tuota.. se ei oikeen riitä et mä oon paino ruvennu kohoomaan ja mä oon huolissaan terveydestäni siinä mielessä että... mitenkä täst jatkuu että.."

Haastateltavat kokivat, että heillä on sosiaalisia suhteita jonkin verran, mutta yksinäisyys ja arjen yksitoikkoisuus koettiin vaikeina asioina. Haastateltavat kokivat, että heiltä puuttuu oma-aloitteisuutta esimerkiksi ulos lähtemisessä. He tiedostivat silti, kuinka tärkeää olisi olla aktiivinen ja lähteä ulos asunnosta, mutta sen toteuttaminen koettiin haastavana.

"H4: Ai miten mä oon viihtynyt? No emmä tiiä, välil on tylsää ja silleen et ei oo mitään, jos enemmän liikkuis, niin.."

7.9 Haastateltavien tulevaisuuden suunnitelmia ja tavoitteita

Koska kuntoutuminen on tavoitteellista toimintaa ja suurelle osalle Viidakkokuja on vain väliaikainen asumispaikka, halusimme tietää, millaisia tavoitteita ja tulevaisuuden suunnitelmia asukkailla on. Niitä on kirjattu myös kuntoutussuunnitelmaan, jonka mukaan kuntoutus etenee. Kolmelle haastateltavalle oli täysin selvää, että Viidakkokuja on vain väliaikainen paikka asua, josta seuraava askel on muuttaa täysin itsenäiseen asumiseen. Lopuilla taas ei ollut kii-

re muuttaa itsenäisesti asumaan ja he tiedostivat, etteivät kykene siihen vielä vähään aikaan. Haastateltavat olivat yllättävän avoimia kertomaan suunnitelmistaan ja tavoitteistaan tulevaisuuden varalle. Vain yksi haastateltava ei halunnut kertoa niistä, koska koki niiden olevan liian henkilökohtaisia asioita. Eräs haastateltava kertoi, että itsenäiseen asumiseen muuttamisen lisäksi tavoitteena oli myös työelämään paluu. Työntekijöiden koettiin voivan tukea asukasta itsenäiseen elämään siirtymisessä.

"K2: Tukeeks nää työntekijät täällä niitä sun tavoitteitas?

H1: Joo joo, siis siis silleen tottakai. Ja sitähan ne niinku haluaaki et et ne kannustaa just siihen. Ja tota, sitten. Tottakai mä haluunkin muuttaa takasin silleen niinku, et pystyisin asumaan yksin. Et emmä niinku, niinku halua jäädä tänne asumaan silleen että vielä kymmenen vuoden päästäki täällä, vaikka se oiski mahdollista. Et emmä niinku semmost halua. Tää niinku tuntuu täällä hetkellä hyvältä tilant.. niinku et, et on kuitenkin tällanen paikka mihni voi tulla hätätilanteessa sitte. Tää nyt oli hyvä ratkaisu tähän vaiheeseen ku mä nyt en pärjää täällä hetkellä. Mut kyl niinku sitten joskus haluan että yksin ni sitte joskus töihinki taas ja jotain muuta ku ennen teki ja.. semmosta."

Vaikka asukkaalla saattoi olla oma asunto, ei sinne välttämättä ollut kiire muuttaa takaisin. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kokee, että Viidakkokujalla on yhteisö, jossa hänellä on mahdollisuus tavata muita ihmisiä ja se on hänelle tällä hetkellä hyvä paikka olla. Hän on kuitenkin sitä mieltä, että voisi jossain vaiheessa muuttaa itsenäisesti asumaan. Tällä hetkellä se ei kuitenkaan ole ajankohtaista.

"K1: No sit vähän sun tulevaisuudesta. Et onks sul mitään suunnitelmia sen varalle?

H2: No eihän mulla.. hmm.. en tiedä mitä sanois suunnitelmista, tarkoitus että.. Tarkoitus että jos.. mulla on oma asuntoki tuolla X:ssä että mä sinnekin voisni jossain vaiheessa että kehkeytyä vielä että.. Mutta no, nyt on ihan riittävän mieluisaa täällä olla ainaki. Asunto. Niinku omassa asunnossa täälläki vaikka.. Vaikka tää on tällanen palvelutalo sitten onki.

K1: Tiedätsä miten sä voit lähtee toteuttaa näit sun suunnitelmia? Muuttaa omaan asuntoon esimerkiksi?

H2: No, sen saa aika näyttää.

K2: Et sä et oo viel niinku miettiny että mittän tapoja millä sä pääset sinne?

H2: Itseasiassa mä en nyt halua täältä oikeestaan pois omaan asuntoon ku tääl on semmonen yhteisö jossa sä saat tavata ihmisiä niin tota.. Tää on siinä mielessä mukavampi että sä oot täällä nyt sitte nii...

K1: Mut koetsä et sä oot jo tullu niinku itsenäisemmäks ku sä oot asunu täällä et sä voisit joskus muuttaa siihen omaan asuntoon?

H2: Joo joo. Kyllä kyllä joo.

K1: Et tääl opetellaan niitä asumiseen liittyviä asioita.

V: Mmm."

Yhdelle haastateltavalle itsenäiseen asumiseen siirtyminen ei ollut tavoitteena. Hän koki, ettei hänen kuntonsa riitä yksin asumiseen. Hän oli huolissaan myös siitä, miten hän selviää taloudellisesti ja tulevaisuus jopa pelotti häntä.

"K2: Onks sulla tavoitteena siirtyä vielä itsenäisempään elämään vai?

H3: No mul ei oo tavoitteena oikeen siirtyä itsenäisenpään elämään, tää minust tuntuu et mun kunto ei taida riittää siihen et tota.. Mä en tiedä sitten et.. täs on sopimus voimassa vielä mut tota uusittu ei oo vielä tota et mitenkä tää nyt on. Et tota onks mulla tää asumi-

nen nyttien vielä vaakatasollaan sitten että mitenkä mä jatkan mut tuota.. Sehän tää onki pelottavaa (en saa selvää) tää tulevaisuus et mihin sitä sit joutuu et täs ei omaisuutta niinku voi kerätä että.. ainakaan et sen paremmin et miten nyt toimeen tulee tässä ja tota."

Vaikka kaikille haastateltaville yhtä lukuun ottamatta itsenäiseen asumiseen siirtyminen jos-sain vaiheessa oli tavoitteena, tiedostettiin kuitenkin, kuinka haastavaa se on. Myös vastuun lisääntyminen huolestutti itsenäisessä asumisessa. Moni haastateltava mainitsikin, ettei pois-muuttamisella ole kiire ja he aikovat asua Viidakokujalla ainakin vuokrasopimuksen loppuun asti.

"K1: Onks sulla tavoitteena ehkä muuttaa jotenki itsenäisempään asumismuotoon jossain vaiheessa?

H8: En oo ajatellu. Mun mielestä mä tarvin tätä, että..

K1: Niin just, ei oo ajankohtasta vielä ees ajatella sitä.. okei..

K2: Onks se niinku, te ootte tehny sen vuokrasopimuksen johonki tiettyyn asti täällä?

H8: Joo se on ens vuoden marraskuuhun.

K2: Joo. Okei.

K1: Te katotte uudestaan et mikä, tota tilanne sillon on..

H8: Joo. Voihan sen tietenkin päättää, että pääsenkö mä omaan asuntoon vai en.."

"K1: Öö, sitte vähä tota.. tämmösestä tulevaisuudesta, tulevaisuudensuunnitelmista, että.. et onks sul millasii tulevaisuudensuunnitelmia ja tavoitteita? Että esimerkiksi itsenäisem-pään asumiseen tai..

H5: no.. ois mulla.. tulevaisuudessa muuttaa omaan asuntoon.

K1: tiiäksä, mitä sun pitää tehdä, et se ois mahdollista?

H5: pitäis vaan tulla niin hyvään kuntoon, että.. pärjää yksin ja..

K2: Mites nää työntekijät vois auttaa siinä?

H5: En tiiä sit.."

Seuraava haastateltava mainitsee, että tulevaisuuden tavoitteena hänellä on muuttaa omaan asuntoon. Se ei kuitenkaan ole vielä ajankohtaista ja hän tiedostaa itse, kuinka paljon haas-tavampaa yksin asuminen on ja kuinka paljon vastuuta siihen liittyy. Hän mainitsee myös, kuinka Viidakokujan asumisyksikkö on ikään kuin "viimeinen hyppy" ennen omaan asuntoon muuttamista.

"K1: Tota.. sitte vähän.. tota tulevaisuudesta, että.. millaisia tulevaisuudensuunnitelmia tai tavoitteita sul on?

H7: No oma asunto tietysti.

K1: Tiedäksä mitä.. miten sä pääsisit siihen tavoitteeseen? Mitä sun pitää tehdä? Kenties..

H7: No.. Se on vähän jääny hämärän peittoon.. että.. että tota.. ilmeisesti sitä täytyy vaan hakee, mut se pitää jotenkin jutella jonku tiettyjen tahojen kanssa ja.. et onks niinku valmis semmoseen.. semmoseen tota omaan asumiseen..

K1: Mikä siinä tuntuu kaikista vaikeimmalta?

H7: Siis.. en mä tiiä.. siitä on ollu vaan puhetta.. kauheesti ku mä oon tänne muuttanu, että enhän mä oo täällä asunu vasta ku neljä viis kuukautta.

K2: Niin..

K2: Ootteks te siis tehny mitään tavallaan mitään suunnitelmaa et kuin pitkäks ajaks sä tän-ne jäisit?

H7: No mulla on nyt esimerkiksi vuokrasopimus mulla on ens vuoden marraskuuhun asti.

K2: Okei..Joo..

H7: Ku mä tiiän mulla on..mä tiedän sen kun mä oon ennen asunu itekseen, että se vaatii paljon enemmän ku tämmösessä asuminen..

K2: Mmm.

H7: Siin täytyy niinku asiat hoitaa sit oikeen hyvin, että.. siin on paljon enemmän vastuuta-kin ku tämmösessä paikassa, että..

K1: Niin..

K1: Tuntuuks se nyt vielä jotenkin pelottavalta tai raskaalta, että vois niinku oikeesti kokoaan itsenäisesti..

H7: Niin.. en mä tiiä, mut en mä nyt ihan heti varmaan ois lähössä täältä..

K1: Mmm..

H7: Tää on kuitenkin se just se viimeinen hyppy ennenku sitä omaa asuntoa, että..”

8 Johtopäätökset

Seuraavaksi esittelemme omia johtopäätöksiämme haastatteluista saadusta aineistosta. Johtopäätöksiä muodostui viisi, joissa pyrimme nostamaan esille vahvimmin tuloksissa nousseita asioita. Johtopäätökset kootaan lopuksi vielä yhteen. Tarkastelemme johtopäätöksien alaluissa saatuja tuloksia ja niistä muodostettuja johtopäätöksiä, hakien vastauksia luvussa 6.1 esittämiimme tutkimusongelmiin. Päättötutkimusongelma oli, miten haastattelemamme Viidakkokujan asukkaat kokevat itsemääräämisoikeuden toteutuvan Viidakkokujalla. Alaongelmia olivat, mihin asioihin he tarvitsevat tukea ja millaista saatu tuki on.

8.1 Entisen ja nykyisen asumisen vertailua suhteessa itsemääräämisoikeuden toteutumiseen

Kun verrataan haastateltavien entistä ja nykyistä asumista, voidaan päätellä, että Viidakkokujalla asuminen on vapaampaa ja itsenäisempää kuin aiemmissa asumisyksiköissä, poikkeuksena tietenkin omista asunnoista muuttaneet. Haastateltavat kokivat saavansa nykyisessä asumisyksikössä olla enemmän omissa oloissaan, koska asuntoa ei tarvitse jakaa kenenkään kanssa. He myös kokivat, että saavat liikkua vapaasti, minne haluavat. Se ei haastattelujen perusteella ollut kaikissa edellisissä asumisyksiköissä mahdollista. Haastateltavien vastauksista voidaan päätellä, että Viidakkokujalla asumiseen ollaan pääosin tyytyväisempiä kuin aikaisempaan asumiseen. Myös omasta kodistaan Viidakkokujalle muuttanut koki, että Viidakkokuja on tällä hetkellä parempi paikka asua, koska hän saa siellä tarvittavaa tukea.

Haastatteluissa tuli esille, että esimerkiksi työsaleilla käyminen koettiin myönteisenä ja mieluisana asiana, toisin kuin aiemmin. Tähän syynä saattaa olla, että työsaleilla käyminen perustuu Viidakkokujalla vapaaehtoisuuteen. Työsaleilla käynti tuo mahdollisesti jonkinlaista rytmiä päivään ja se voi vähentää syrjäytymisriskiä, kun omaan asuntoon ei jäädä koko päiväksi. Viidakkokujalla asukasta kannustetaan talon ulkopuoliseen toimintaan, mutta ketään ei pakoteta osallistumaan esimerkiksi työsalitoimintaan vastoin tahtoaan.

Pääosin haastateltavat olivat tyytyväisiä itsemääräämisoikeuden toteutumiseen Viidakkokujalla. He kokivat, että omista asioista päättäminen on mahdollista ja asioita saa tehdä melko

vapaasti. Tuettu asuminen on asumismuotona kuitenkin erilaista verrattuna täysin itsenäiseen asumiseen, mutta useimmista vastauksista pystyi päättelemään, että asumisen ei koettu olevan kovinkaan rajoittavaa tuetussakaan asumismuodossa.

Viidakkokujan eettisenä lähtökohtana on nähdä asukas subjektina eli oman elämänsä asiantuntijana. Asumaan itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan ottamalla nimenomaan hänen mielipiteensä huomioon häntä koskevissa asioissa. Kuten Koskisuukin toteaa, ihmisellä on aina itsellään ainutlaatuista tietoa elämästään, joten luonnollisestikaan eivät muut ihmiset voi ulkopuolisina tietää, mikä on parasta kuntoutujalle. Kuntoutus tulee siis aina nähdä asiakaslähtöisenä, mutta myös työntekijällä on tärkeä rooli, sillä hänellä on sellaista osaamista ja asiantuntijuutta, jota tarvitaan (Koskisuu 2003: 22, 34). Koska Viidakkokujan tavoitteena on kuntouttavan työotteen avulla kannustaa asukkaita itsenäiseen asumiseen, on tärkeää, että asukkaat todella saavat tehdä ja päättää asioista itse.

Koska monet Viidakkokujan asukkaista ovat tulleet laitoksista, on mahdollista, että arkipäivän asiat tuntuvat erityisen haastavilta. Asukkaat eivät väittämättä tiedosta omia oikeuksiaan ja vapauksiaan, joita heillä on yksikön ulkopuolella. Jo pelkkä kaupassa käynti saattaa tuntua haasteelliselta, kun on vapaus ostaa mitä tahansa.

Vastuun ottaminen on iso osa itsemääräämistä. Yksilön täytyy ottaa vastuuta omasta toiminnastaan ja ratkaisuksistaan (Talentia 2005: 14). Haastateltavat tiedostivat, että tulevaisuudessa itsenäisessä asumisessa pitää ottaa enemmän vastuuta elämästään kuin tuetussa asumisessa. Asumaan vastuuta omista päätöksistään tulisi korostaa myös tuetussa asumisessa, jotta lisääntyvä vastuunotto tulevaisuudessa ei pelottaisi liikaa.

8.2 Tuen tarve ja rajojen merkitys elämänhallinnassa

Haastattelemiemme asukkaiden tuen tarve oli vaihtelevaa. Osa mainitsi, että ei juurikaan tarvitse apua henkilökunnalta, mutta osa taas tarvitsi tukea muun muassa arkipäivän askareissa, kuten siivoamisessa. Tuetussa asumisessa annettu tuki onkin ennen kaikkea juuri käytännöllistä ja työntekijöiden tehtävänä on ohjata asukkaita arkipäivän askareissa (Sariola ym. 1997: 257). Jokaisella asukkaalla on kuitenkin yksilökohtaiset tuen tarpeet, joten on vaikea löytää kaikille yhteisiä annettuja tuen muotoja. Kuten Asunto ensin -periaatteeseen kuuluu, on jokainen kyvykäs asumaan, kunhan tarkoituksenmukainen tuki on saatavilla. Tuen muoto ja määrä vaihtelevat periaatteen mukaan yksilöllisesti, jonka takia palvelut on suunniteltava kunkin asukkaan tarpeisiin. (Asunto ensin 2010.)

Haastateltaville saattoi olla vaikeaa miettiä, mitä kaikkea tukea he saavat ja tarvitsevat arjessaan, sillä kaikkia tuen muotoja ei välttämättä erota erityisiksi tukitoimenpiteiksi. Esimer-

kiksi Narumo mainitsee, että kannustaminen ja tukeminen ovat usein mielenterveystyössä jatkuvasti läsnä, vaikka sanallinen ilmaisu puuttuisikin (Narumo 2006: 33). Asukkaiden voi olla myös vaikea mieltää kannustamista erityiseksi tuen antamiseksi, vaan he miettivät konkreettisia tuen antamisen muotoja.

Haastateltavilla asukkailla, jotka eivät juurikaan tarvinneet tukea henkilökunnalta, oli ehkä selkeimmin tavoitteena muuttaa omaan asuntoon itsenäisesti asumaan. Esteenä olivat muun muassa raha-asoiden hoito ja itsenäisen asumisen liian suuret haasteet. Raha-asioissa tarvittava tuki edunvalvojalta oli olennaista osalle haastateltavista. Erään haastateltavan vastauksista päättelimmekin, että kunhan hän saa raha-asiansa kuntoon, hän aikoo muuttaa itsenäisesti asumaan. Ehkä hänenkin kohdallaan on kuitenkin tarvittu muunkinlaisia tukitoimenpiteitä, joita hän ei vain maininnut. Tuetussa asumisyksikössä asuva henkilö tarvitsee arjessaan varmasti muutakin tukea, kuin vain rahankäyttöön liittyviä.

Konkreettista tukea arjessaan tarvitsevat asukkaat mainitsivat, että työntekijöiltä tarvitaan tukea esimerkiksi huonekalujen ja muiden omaan asuntoon kuuluvien tavaroiden hankinnassa. Tämänkaltaisen tuki oli varmasti ajankohtaista haastatteluhetkellä, sillä osa haastateltavista asukkaista oli vastikään muuttanut Viidakkokujalle. Muunkaltainen tuen tarve tulee varmasti olennaiseksi myöhemmin.

Sipilän määritelmä työntekijän antamasta tuesta kattaa asiakkaan ohjauksen ja neuvonnan sekä lisäresurssien antamisen (Sipilä 1996: 63). Viidakkokujalla myös konkreettista tukea tarvitsevien asukkaiden kohdalla pyritään ennen kaikkea asukkaan ohjaamiseen ja neuvontaan kuin puolesta tekemiseen. Tällaisen käsityksen saimme haastattelujen perusteella. Esimerkiksi eräs haastateltava mainitsi, että tarvitsee siivouksessa apua työntekijöiltä, mutta siivous tehdään aina yhteistyönä, eikä asukkaan puolesta. Lisäresurssien antaminen voidaan Viidakkokujalla nähdä esimerkiksi siten, että asukkaalle annetaan joskus vaihtoehtoja, millä tavalla arki sujuisi paremmin. Päätösten tekeminen voi tuntua erityisen vaikealta, jos ei tiedä keinoja, miten haluttu tavoite saavutettaisiin. Vaikka vaihtoehtojen antaminen saattaa tuntua rajoittavalta asukkaan kannalta, on se silti parempi vaihtoehto kuin jättää hänet yksin epävarmana ja tietämättömänä mahdollisuuksistaan. Asukas saa esimerkiksi itse päättää pidetäänkö hänen lääkedosettiaan alakerrassa henkilökunnan tiloissa vai pitääkö hän lääkkeet itsellään. Päätösvalta on siis kuitenkin asukkaalla itsellään.

Eräs haastateltava mainitsi myös, että työntekijöiltä saatu keskustelutuki on tärkeää. Työntekijöille voi vapaasti mennä juttelemaan esimerkiksi silloin, jos mieltää painaa jokin asia. Mielenterveyskuntoutujalle tällainen emotionaalinen tuki voikin olla yhtä tärkeää tai jopa tärkeämpää kuin käytännön tuki. Työntekijöillä voidaan siis nähdä olevan tärkeä rooli asukkaiden

arjessa henkilönä, joka on yksinkertaisesti läsnä ja kuuntelee asukasta. Keskustelutuki on myös yksi Viidakkokujan asukkaan arjen hallintaa lisäävä keino.

Myös rajojen asettaminen kuuluu elämänhallinnan tukemiseen. Kuten Jokinenkin mainitsee, ovat tuki ja kontrolli oikeassa suhteessa käytettynä toisiaan täydentäviä asiakassuhteessa (Jokinen 2008: 132). Haastateltavat kokivat säännöt pääosin myönteisenä ja luonnollisena asumiseen kuuluvana asiana. Sääntöjen kokemiseen myönteisenä voi vaikuttaa se, että asukkaat ovat itse tarkastaneet ja hyväksyneet ne. Heillä on ollut myös mahdollisuus vaikuttaa niiden sisältöön.

8.3 Sosiaalisen verkoston ja ryhmätöiminnan merkitys asukkaan kuntoutumisessa

Kuten aiemmin on todettu, vaikuttavat mielenterveysongelmat myös sosiaalisiin suhteisiin. Suhde perheeseen ja ystäviin saattaa muuttua ja yhteydenpito vähentyä puolin ja toisin. Sairastunut ei välttämättä jaksaa olla yhteydessä perheeseensä ja ystäviinsä tai lähipiiriä saattaa pelottaa, jos ihminen muuttuu sairauden takia. Viidakkokujalla, kuten yleisestikin sosiaalisessa kuntoutuksessa asukas huomioidaan kokonaisvaltaisesti. Tämä tarkoittaa, että myös asukkaan sosiaalinen verkosto otetaan huomioon kuntoutuksessa. Verkostoon kuuluu niin asukkaan läheisiä että ihmisiä eri ammattiryhmistä ja eri sektoreilta (Punkanen 2003: 65-66). Viidakkokujalla palveluohjaajat ovat mukana suunnittelemassa tarvittavia tukimuotoja ja palveluja. Asukkaan lähiverkosto on kuntoutuksen tärkeä voimavara ja läheiset toimivat asiantuntijoina kuntoutujan ja ammattilaisten rinnalla (Seikkula ym. 2005: 9-10).

Sosiaalisen verkoston huomioonottaminen näyttäisi toteutuvan Viidakkokujalla haastattelujen perusteella, koska haastateltavat kertoivat pitävänsä yhteyttä perheeseensä. Perheenjäsenet kävivät katsomassa asukkaita Viidakkokujalla tai asukkaat kävivät perheidensä luona yksikön ulkopuolella. Viidakkokujalla järjestetään esimerkiksi omaisryhmä kerran kuussa. Ystäviin oltiin vastausten perusteella vähemmän yhteydessä. Ystävyysuhteet saattavatkin olla hauraampia ja katketa helpommin kuin perhesuhteet, silloin kun ihminen sairastuu. Haastattelujen perusteella kynnys tavata ystäviä vaikutti olevan melko korkea, mutta moni haastateltava kuitenkin mietti, että siihen tulisi panostaa enemmän.

Osa haastateltavista kertoi tutustuneensa muihin asukkaisiin Viidakkokujalla, mutta jotkut eivät juurikaan olleet tutustuneet muihin. Osa kuitenkin käytti Viidakkokujan asukkaista nimitystä yhteisö, joten voisi kuvitella, että ainakin nämä haastateltavat kokevat jonkinlaista yhteisöllisyyttä muiden asukkaiden kanssa. Yksi haastateltava piti muihin asukkaisiin tutustumista vaikeana. Ryhmät voivat olla hyvä tapa tutustua muihin, mutta haastattelemamme asukkaat eivät aktiivisesti osallistuneet ryhmiin. Osallistuminen ryhmiin on vapaaehtoista ja jos

asukas ei käy ryhmissä eikä työsalilla, jää hän helposti yksin omaan asuntoonsa. Näin ollen syrjäytymisvaarassa oleva voi olla vaarassa syrjäytyä entisestään.

Haastatteluissa nousikin vahvasti esiin yksinäisyys, joka on myös Toivion ym. mukaan yksi suurimmista mielenterveyskuntoutujien ongelmista. Yksinäisyys vaikuttaa vahvasti yksilön hyvinvointiin (Toivio ym. 2009: 281), jonka vuoksi asukkaita pitäisi ehkä vieläkin enemmän kannustaa osallistumaan yhteisiin toimintoihin ja pitämään yllä sosiaalisia suhteitaan. Osallistuminen talon toimintoihin voisi tuoda myös mielekkyyttä arkeen, kun tapaisi muita ihmisiä ja saisi vaihtelua päivään.

Jatkuva yksinäisyyden tunteen kokeminen ja sosiaalisten suhteiden vähäisyys voi altistaa syrjäytymiselle (Toivio ym. 2008: 281). Helneen mukaan syrjäytyminen on yksilön vieraantumista arkipäivän asioista ja siihen liittyvät vähäiset valintamahdollisuudet (Helne 2002: ix). Myös Kaste-ohjelman (2008-2011), johon Viidakkokujan perustaminen laajemmin kuuluu, päätavoitteena on ollut osallisuuden lisääminen ja syrjäytymisen vähentäminen.

8.4 Tulevaisuusvisiona itsenäinen asuminen ja kuntoutumisprosessin tavoitteiden saavuttaminen

Viidakkokujan tavoitteena on kannustaa asukkaita itsenäiseen asumiseen. Kaikilla haastateltavilla yhtä lukuun ottamatta olikin jossain vaiheessa tavoitteena muuttaa pois Viidakkokujalta. Osalle se oli ajankohtaisempaa ja osa taas ei osannut lainkaan sanoa, milloin he olisivat siihen valmiita. Useissa vastauksissa mietittiin tulevaisuutta vuokrasopimuksen päättymiseen asti, jonka jälkeen heillä ei ollut vielä suunnitelmia jatkoa ajatellen. Vuokrasopimuksen pituus vaihtelee Viidakkokujalla yksilöllisesti. Haastateltavat olivat kuitenkin hyvin tietoisia siitä, että Viidakkokuja on heille vain väliaikainen paikka asua ja kuntoutua ennen omaan asuntoon muuttamista.

Itsenäinen asuminen tulevaisuudessa ei kaikille ollut kuitenkaan vielä ajankohtainen asia ja moni oli sitä mieltä, ettei poismuuttamisella ole mikään kiire. Kuten Järvikoski ym. kirjoittavat, on kuntoutus prosessimaista toimintaa, joka voi viedä pitkänkin ajan (Järvikoski ym. 2008: 166). Prosessin aikana opetellaan asioita, jotka ovat itsenäisen asumisen kannalta välttämättömiä. Kuntoutusprosessi perustuu kuntoutussuunnitelmaan, joka tukee kuntoutusta. Suunnitelma laaditaan asukkaan yksilöllisten taitojen, voimavarojen, tavoitteiden sekä toimintakyvyn pohjalta. Itsenäisessä asumisessa pärjääminen voi olla vasta sitten mahdollista, kun päästään niihin tavoitteisiin, jotka suunnitelmaan on kirjattu. Jos asukas muuttaa itsenäisesti asumaan ennen kuin on todella siihen valmis, voi se koitua myös yhteiskunnalle kalliiksi; koko kuntoutusprosessi saatetaan joutua aloittamaan alusta.

Yksinasumisen haasteet ja vastuun lisääntyminen omasta elämästä saattavat monesta kuntoutujasta tuntua liian pelottavilta asioilta. Tuetussa asumisessa työntekijöiden tuki ja läsnäolo ovat kuitenkin käden ulottuvilla. On kuitenkin syytä korostaa, että asukasta tuetaan myös sen jälkeen, kun hän on muuttanut pois Viidakkokujalta. Ketään ei siis jätetä oman onnensa nojaan vaan tukimuodot mietitään palveluohjaajien kanssa jo etukäteen. Palveluohjaajat myös jatkavat käyntejä asukkaan luona, kun hän on muuttanut asumaan itsenäisesti. Lisäksi asukkaalla on mahdollisuus käydä ruokailemassa Viidakkokujalla ja osallistua ryhmiin poismuuttamisen jälkeenkin.

Tulevaisuuden tavoitteista ei mainittu oikeastaan muuta kuin omaan asuntoon muuttaminen ja yksi haastateltava kertoi tavoitteenaan olevan myös työelämään paluu. Tästä voi siis päätellä, että itsenäinen asuminen, jonka tukemiseen myös Viidakkokujan yksikkö tähtää, on kaikille haastateltaville tärkeä tulevaisuuden tavoite, jonka sujuvuuden takaamiseksi on tehtävä töitä. Särkelän ajatusta asiakkaan ei-subjektiudesta voidaan käyttää tässä yhteydessä. Asukkaat ovat siis vielä ei-subjekteja suhteessa itsenäisen asumisen tavoitteeseen. Jotta he voisivat päästä tähän tavoitetilaan ja olla siinä subjekteja täytyy kuntoutuksen avulla pyrkiä lisäämään asukkaan toimintakykyä selviytyä itsenäisesti. (Särkelä 1994: 43.)

8.5 Sukupolvien välisten erojen vertailua

Ennen haastattelujen tekemistä, yhtenä tavoitteenamme oli tarkastella sukupolvien välisiä eroja haastateltavien vastauksissa. Jaoimme haastateltavat kahteen ryhmään, joista ”nuoret” haastateltavat olivat 26-35 -vuotiaita ja ”vanhemmat” haastateltavat 36 - 64-vuotiaita.

Tuloksissa tuli jonkin verran esiin sukupolvien välisiä eroja. Eroja voidaan nähdä esimerkiksi Tuen tarve - teemassa. Nuoremmat haastateltavat kokivat pärjäävänsä vähemmällä tuella kuin vanhempi sukupolvi. Nuoret tuntuivat tarvitsevan apua eniten raha-asioissa ja keskustelun muodossa, kun taas vanhempi sukupolvi tarvitsi tukea ja ohjausta kodinhoidollisissa asioissa. Myös turvallisuus koettiin hieman erilalla. Kaikki nuorempaa sukupolvea edustavat haastateltavat kokivat olonsa turvallisiksi, vaikka henkilökuntaa ei ollut öisin paikalla. Vanhempia huoletti eniten se, jos yöllä tulee tarve lääkkeisiin tai jokin muu hätä. Toki aikaisempi asuminenkin ja sairauden laatu vaikutti tuen tarpeeseen ja turvallisuuden tunteeseen iästä riippumatta.

Suurimmat erot sukupolvien välillä oli teemassa, jossa pohdittiin tulevaisuutta ja tavoitteita. Nuoremmilla haastateltavilla oli vanhempia selvemmin tavoitteena itsenäiseen asumiseen siirtyminen ja muutenkin enemmän suunnitelmia tulevaisuutta ajatellen. Nuoret myös tiedostivat selvemmin, miten tavoitteisiin voidaan päästä.

Sukupolvien välisessä vertailussa nousi myös ilmi, että nuoremmat haastateltavat eivät niinkään puhuneet yksinäisyydestä, mutta myös he kokivat, että kaverisuhteisiin tulisi panostaa enemmän. Nuorille oli helpompaa lähteä asunnosta ja olla aktiivinen, kun taas vanhemmilla saattoi olla somaattisia vikoja, joiden vuoksi esimerkiksi kävelylle lähteminen oli vaikeaa.

Haastateltavien vastauksista voidaan myös päätellä, että nuoremman sukupolven edustajat kokivat säännöt hieman rajoittavampina kuin vanhempi sukupolvi. Nuoret eivät kuitenkaan kokeneet sääntöjä liian rajoittavina ja olivat pääosin tyytyväisiä niihin. Erot vastauksissa sukupolvien välillä eivät olleet kovinkaan suuria. Vanhempien ja nuorempien haastateltavien vastaukset eivät myöskään aina olleet yhteneväisiä. Kaikki nuoret haastateltavat eivät esimerkiksi kokeneet omaan asuntoon muuttamista vielä kovinkaan vahvana tulevaisuuden tavoitteena. Sukupolvien välinen tarkastelu ei siis onnistunut odotetulla tavalla.

8.6 Yhteenvetoa johtopäätöksistä

Kun tarkastellaan saatuja tuloksia ja niistä muodostettuja johtopäätöksiä, voidaan todeta, että Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö on onnistunut tukemaan asukkaita itsenäiseen elämään ja arjen hallinnan lisäämiseen liittyvissä asioissa. Päättökäytännönmme oli, 1) miten haastattelemaamme asukkaat kokevat itsemääräämisoikeuden toteutuvan Viidakkokujalla. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että itsemääräämisoikeus toteutuu haastateltavien mukaan hyvin. Alaongelmia olivat, 2) mihin asioihin he tarvitsevat tukea ja millaista saatu tuki on. Tukea tarvittiin yksilökohtaisesti arjenhallinnan lisäämiseksi sekä käytännön apua esimerkiksi muuttoon liittyvissä asioissa, kuten huonekalujen hankinnassa. Myös yksinkertaisesti keskustelun ja läsnäolon tarve tuli esiin. Työntekijöiltä saatu tuki on ohjausta, neuvontaa ja läsnäolemista. Nämä ovat juuri asioita, joihin Viidakkokuja pyrkii toiminnallaan.

Yhteenvetona kaikista johtopäätöksistä voidaan sanoa, että asukkaan itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja arjen hallinnan lisäämiseen vaikuttavat monet asiat. Entisellä asumisella ja siitä saaduilla kokemuksilla on vaikutusta siihen, kuinka asukas kokee voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin asioihin. Mahdolliset kielteiset kokemukset aikaisemmasta asumispaikasta voivat vaikuttaa omien oikeuksien tiedostamiseen. Haastattelussa tuli esille esimerkiksi se, että aikaisemmissa asumispaikoissa työsaleille oli pakko mennä ja eri asioita piti aina anoa. Asukas voi kokea että hänellä ei ole oikeutta päättää omista asioistaan. Asukkaat kokivat, että tuki ja rajoitukset yhdessä kuuluvat tuettuun asumiseen. Sääntöjen koettiin olevan perusteltuja ja kuuluvan yhteisölliseen asumiseen. Viidakkokujan säännöt ovat tulosten perusteella perusteltuja eivätkä ne rajoita asukkaiden elämää liikaa.

Sosiaalisten suhteiden voidaan nähdä olevan merkittävä voimavara kuntoutuksessa. Jokainen haastateltava oli jollakin tapaa yhteydessä perheeseensä ja on tärkeää, että omaiset otetaan

mukaan kuntoutusprosessiin jatkossakin esimerkiksi omaisryhmien muodossa. Yksinäisyys nousi kuitenkin esiin monessa haastattelussa ja asukkaat pohtivat, että ystäviin voisi olla enemmän yhteydessä. Koska Viidakkokujan perustaminen kuuluu syrjäytymistä ehkäiseviin hankkeisiin, voisi pohtia myös, miten ehkäistä asukkaiden riskiä syrjäytyä omaan kotiinsa ja tukea heidän yhteisöllisyyttään. Toki Viidakkokujalla on tähän jo panostettukin esimerkiksi yhteisen ruokailun mahdollisuudella ja erilaisten ryhmien avulla.

Viidakkokujan tavoitteena on kannustaa asukkaita itsenäiseen asumiseen. Lähes kaikilla haastateltavilla oli itsenäinen asuminen tavoitteena ja siihen uskottiin pystyvän jossain vaiheessa. Haastateltavat kokivat tarvitsevänsä silti vielä Viidakkokujan tukea asumiseen eikä itsenäinen asuminen ollut vielä ajankohtaista. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Viidakkokujan työtavat ja arvot kohtaavat asukkaiden tarpeet.

9 Pohdinta

Seuraavaksi pohdimme opinnäytetyömme luotettavuutta ja eettisyyttä. Lisäksi refleктоimme omaa toimintaamme opinnäytetyöprosessin aikana. Viimeiseksi pohdimme opinnäytetyömme hyödyllisyyttä ja mahdollisia jatkotutkimusehdotuksia.

9.1 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyön luotettavuuteen vaikuttavat monet eri seikat. Luotettavuuteen vaikuttaa esimerkiksi se, puhuivatko haastateltavat totta ja olivatko he täysin ymmärtäneet kysymykset, joita heiltä kysyttiin. Myös johdattelu oli yksi suurimmista haasteista haastattelutilanteissa. Ajattelimme, että haastateltavien johdattelun uhkaa voidaan välttää siten, että molemmat olivat läsnä haastattelutilanteissa. Mikäli toinen yrittäisi johdatella haastateltavaa tiettyyn suuntaan, voisi toinen puuttua asiaan. Pääsääntöisesti pystyimme välttämään liiallista johdattelua. Jossain kohdin kysymysten asettelu oli kuitenkin haasteellista, jolloin jouduimme tarkentamaan kysymyksiä ehkä liiankin paljon. Olisimme voineet olla myös hieman joustavampia haastattelussa. Noudatimme ehkä hieman orjallisesti teemarungon järjestystä, vaikka teema-haastattelu antaa juuri vapauden joustavaan keskusteluun.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa pitää huomioida tutkijan puolueettomuus. Tutkijan tulisi pyrkiä ymmärtämään ja kuulemaan tutkittavaa ihmistä itseään eikä heijastaa omia uskomuksiaan ja arvojaan havainnointiinsa. (Tuomi ym. 2002: 133.) Meille ei tuottanut hankaluuksia toimia puolueettomana osapuolena haastatteluissa, sillä kummallakaan ei ollut juuri aikaisempaa kokemusta mielenterveystyöstä ja -kuntoutujista. Suhtauduimme haastateltaviin ja heidän vastauksiinsa siksi ilman ennako-olettamuksia.

Opinnäytetyötämme voidaan pitää luotettava ainakin seuraavista syistä. Ensinnäkin koko tutkimusprosessimme on ollut ”läpinäkyvä”. Olemme kuvanneet opinnäytetyössämme tarkasti kaikki tutkielmaan liittyvät vaiheet ja myöntäneet myös omat virheemme, jotka ovat voineet vaikuttaa työn sisältöön. Lisäksi aineiston sisällönanalyysissä luotettavuutta on lisätty haastattelvien suorilla lainauksilla. Myös sanelimen käyttö tallennusvälineenä lisää luotettavuutta. Meidän ei ole tarvinnut luottaa ulkomuistiimme tai etsiä tietoja nopeasti kirjoitetuista muistiinpanoista vaan olemme voineet palata haastatteluihin kuuntelemalla nauhoitettuja haastatteluja, tai tässä tapauksessa lukea niistä tehtyjä litterointeja.

Validiteetilla tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, onko tutkimuksessa tutkittu luvattua asiaa (Sarajärvi ym. 2002: 133). Validiteetissa on kyse siitä, onko tutkimus pätevä ja perusteellisesti tehty. Pätevyydellä voidaan laadullisen tutkimuksen yhteydessä tarkoittaa sitä, että tutkimus on uskottava ja vakuuttava. Täysin pätevä tutkimus ei ikinä voi olla eikä antaa täyttä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä, sillä tutkimuksessa on kyse vain pintaraapaisusta ilmiöön. (Saaranen-Kauppinen ym. 2006.) Tiedostamme itsekkin, että työmme ei voi olla täysin yleistettävissä. Siihen vaikuttaa jo se, että emme haastatelleet kaikkia Viidakkokujan asukkaita, eli meillä oli vain pieni otos. Emme voi millään tavalla saavuttaa täysin pätevää selvitystä yksikön asukkaiden kokemuksista, jos haastatteleimme vain osaa asukkaista.

Reliaabeliudella tarkoitetaan tutkimuksen toistettavuutta, eli että samaa henkilöä haastatellaan saadaan samat tulokset haastattelua toistettaessa. Se voidaan myös määritellä siten, että tutkimuksen tuloksia voidaan pitää reliaabeleina, jos kaksi tutkijaa päätyy samoihin tuloksiin. (Hirsjärvi ym. 2001: 186.) Opinnäytetyömme kohdalla reliaabeliuden käsitettä voidaan pitää ongelmallisena. Kun haastatellaan toista ihmistä, ei voida ikinä tietää, kuinka hänen antamat vastauksensa muuttuvat tietyn ajan jälkeen. Haastateltavat olivat mielenterveyskuntoutujia, joten on luonnollista, että heidän käsityksensä itsemääräämisoikeudesta ja esimerkiksi tuen tarpeesta muuttuvat kuntoutuksen edetessä. Lisäksi haastateltava voi antaa eri vastaukset eri ihmisille. Kaikki tilannetekijät aina ympäristön häiriötekijöistä haastateltavan kii-reeseen vaikuttavat vastauksiin. Validius ja reliabiliteetti ovat käyttökelpoisempia käsitteitä arvioitaessa kvantitatiivista tutkimusta tai tutkielmaa. Hirsjärven ym. mukaan kvalitatiivisen aineiston arvioinnissa varsinkin ihmistä tutkittaessa on huomioitava tilanteen ainutlaatuisuus. Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta lisää se, että tutkimusprosessi on kuvattu tarkasti vaihe vaiheelta ja otettu huomioon kaikki tilannetekijät ja mahdolliset virheet. (Hirsjärvi ym. 2002: 214.) Tältä osin opinnäytetyötämme voidaan siis pitää luotettavana.

Jos verrataan valmista opinnäytetyötämme opinnäytetyösuunnitelmaamme, on se muuttunut tietyiltä osin melko paljon. Tutkimusongelmamme, eli Viidakkokujan asukkaiden kokemus itsemääräämisoikeuden toteutumisesta, on pysynyt pääteemana. Olemme siis tutkineet luvat-

tua asiaa. Haastattelujen myötä on syntynyt kuitenkin runsaasti uusia teemoja, osa sellaisia, joita emme olleet alun perin edes miettineet.

Etukäteen suunniteltu sukupolvien välisten erojen tarkastelu ei toteutunut odotetulla tavalla, koska sukupolvien välillä ei ollut merkittäviä eroja vastauksissa. Olemme kuitenkin käsitelleet sukupolvien välisiä eroja jonkin verran yleisesti johtopäätösten esittämisessä siltä osin, kun niitä oli huomattavissa. Aluksi meidän piti tutkia myös sukupuolten välisiä eroja, mutta koska Viidakkokujalla naisia on vähän verrattuna miehiin, päätimme luopua tästä jaottelusta. Jos olisimme maininneet, onko kyseessä mies vai nainen, haastateltava olisi ollut melko helppo tunnistaa. Jaottelusta oli helppoa luopua myös siksi, että sukupuolten väliset erot eivät olleet mainittavan suuria.

Meille oli alusta asti selvää, ettemme yritä tehdä laajasti hyödynnettävää tutkielmaa mielen-terveyskuntoutujien itsemääräämisoikeudesta vaan opinnäytetyömme käsittelee Viidakkokujan asukkaiden kokemuksia ja vielä tarkemmin vain haastattelemiemme asukkaiden kokemuksia itsemääräämisoikeudesta. Toki tavoitteena on, että koko Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö hyötyy opinnäytetyöstä ja voi saadun tiedon perusteella kehittää toimintaansa niin, että kaikki asukkaat hyötyvät siitä. Opinnäytetyöstä voi kuitenkin saada myös sellaista tietoa, jota voi yleensäkin hyödyntää kehittäessä Viidakkokujan tyyppistä tuettua asumista. Koska haastateltavia on suhteellisen vähän ja harvasta teemasta voidaan laatia täysin yhtenäisiä mielipiteitä, on yleistettävyyks ainakaan laajassa mittakaavassa mahdotonta.

Olemme pohtineet eettisiä kysymyksiä koko opinnäyteprosessin ajan. Suurimmat eettiset haasteet tulivat esille haastattelujen tulosten esittämisessä eli miten estää haastateltavien tunnistettavuus. Kun mietitään aiheen eettisiä puolia, on syytä selkeyttää heti aluksi, kenen ehdoilla tutkimusaihe valitaan ja miksi tutkimukseen ryhdytään (Tuomi ym. 2003: 126). Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö tarjosi aiheita meille koulumme hankemessuilla keväällä 2010. Emme siis itse keksineet sitä, vaikka saimme toki vaikuttaa omalta osaltamme tutkittavan aiheen sisältöön ja laajuuteen. Koska aihe tuli ulkopuolelta, voidaan olettaa, että tutkittava aihe on tärkeä, sitä on syytä tutkia ja tutkimukselle on tilausta. Meille myös perusteltiin, miksi asukkaiden itsemääräämisoikeudesta halutaan lisää tietoa. Tavoitteenahan oli, että yksikkö voi haastattelujen kautta saadun tiedon perusteella kehittää toimintaa entistä asukasystävällisempään suuntaan. Siis siihen, että asukas nähdään subjektina ja hänen itsemääräämisoikeuttaan kunnioitetaan. Jo pelkästään opinnäytetyön aihe kertoo, että tutkielma tehdään asukkaiden ehdoilla ja heidän parastaan ajatellen. Niinpä aihe on eettisesti perusteltu.

Opinnäytetyölle tarvittiin myös lupa Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveystoimen tulosyksikön perhepalveluiden aikuissosiaalityön puolelta. Luvan saimme lähetettyämme sinne opinnäytetyösuunnitelmamme tutkimuslupahakemuksen liitteenä (kts. liite 5). Opinnäytetyö on

siis toteutettu tarvittavien lupien puitteissa. Haastattelujen tekemiseen kysyimme apua Viidakkokujan henkilökunnalta. Esimerkiksi ehdotus haastattelujen tekemiseen asukkaiden omista asunnoissa tuli henkilökunnalta. Otimme siis huomioon myös henkilökunnan mielipiteitä työhön ja sen toteuttamiseen liittyen, onhan heillä ensiarvoista tietoa ihmisistä, joita opinnäytetyö käsittelee.

Hyvään tutkimuskäytäntöön kuuluu, että tutkittavalta saadaan osallistumiseen suostumus ja että hänelle annetaan tietoa tutkimuksesta niin paljon kuin tutkimuksen kannalta on mahdollista (Hirsjärvi 2002: 26-27). Kuten jo mainittu, Viidakkokujan henkilökunta valitsi meille haastateltavat. Asukkaat osallistuivat haastatteluun vapaaehtoisesti ja heille kerrottiin, mistä haastattelussa on kysymys. Haastattelutilanteessa kerroimme haastateltaville lyhyesti keitä olemme, mistä opinnäytetyöstä ja haastattelusta on kysymys ja painotimme, ettei heitä voi haastatteluista tunnistaa, koska ne tehdään nimettöminä. Pyysimme myös jokaiselta haastateltavalta lupaa käyttää sanelinta tallennusvälineenä. Lupa toteuttaa haastattelut asukkaiden omista asunnoissa pyydettiin asukkaalta itseltään.

Tutkimusprosessin eettiset näkökulmat voidaan jakaa kolmeen osaan, joista ensimmäinen on tutkimusaiheen eettinen oikeutus eli miksi kyseistä ilmiötä on perusteltua tutkia. (Saaranen-Kauppinen ym. 2006). Tätä on käsitelty jo edellä. Toinen eettinen näkökulma, jota on syytä pohtia, ovat tutkimusmenetelmät eli antavatko mietityt aineistonkeruumenetelmät tavoiteltavaa tietoa. Ehdotus haastattelun käyttämiseen tiedonkeruumenetelmänä tuli Viidakkokujalta ja se oli meillekin mieluinen tapa hankkia tietoa. Perusteluja siihen, miksi päädyimme teemahaastatteluun ja yksilöhaastatteluun löytyy Tutkimusasetelma -kappaleesta. Kolmatta eettistä näkökulmaa voidaan pohtia, kun mietitään tutkimusaineiston analyysia ja raportointia. Analyysivaiheessa on syytä toimia siten, että esimerkiksi litteroidussa aineistossa ei näy haastateltavien oikeita nimiä. Tutkija on eettisesti velvoitettu raportoimaan tulokset mahdollisimman rehellisesti ja tarkasti, mutta niin, ettei tutkittava paljastu. (Saaranen-Kauppinen ym. 2006.) Meillä ei tule missään vaiheessa esille haastateltavien nimiä. Emme alun perinkään kysyneet haastateltavilta nimiä, ainoastaan heidän ikäänsä, koska meitä kiinnostivat sukupolvien väliset erot. Suorissa lainauksissa emme ole kuitenkaan maininneet haastateltavien ikää. Olemme poistaneet myös kaikki muut tunnistettavuustekijät suorista lainauksista, kuten entiset asumisyksiköt ja asuin kaupungit.

Laadullisessa tutkimuksessa on syytä tuoda esiin analyysiprosessin eteneminen ja miten esitetyt tulokset on saatu; pelkkä tulosten esittäminen ei riitä (Saaranen-Kauppinen ym. 2006:). Tämä on toteutunut opinnäytetyössämme. Olemme kuvanneet yksityiskohtaisesti koko analyysiprosessin Aineiston analyysi-kappaleessa. Suorien lainausten käyttö tulosten esittämisen yhteydessä tuo luotettavuutta opinnäytetyöhön. Lukija voi niistä tarkastella, etteivät tehdyt analyysit ole ”tuulesta temmattuja” vaan pohjautuvat haastateltavilta saatuihin vastauksiin.

9.2 Oman toimintamme reflektointia

Haastatteluja tehdessä huomasimme, kuinka oikeastaan oma roolimme haastattelijoina muuttui ja opimme sen vasta haastattelujen edetessä. Alussa lisäkysymysten esittäminen jäi vähäiseksi ja toteutimme haastattelut vain etukäteen suunnitellussa järjestyksessä. Myöhemmin tietynlainen jännitys katosi ja antauduimme rentoon keskusteluun asukkaiden kanssa. Haastatteluiden edetessä tilannetaju lisääntyi ja tarkentavien kysymysten esittäminen helpotui. Ruusuvuori ym. ovat todenneet, että tutkimushaastattelussa haastattelijan rooliin kuuluu olla tietämätön, sillä haastateltavalla on kaikki tieto (Ruusuvuori ym. 2005: 22). Tämä näkyi tekemisissä haastatteluissa siten, että kysyimme rohkeasti asioista, joista emme tiedäneet mitään, vaikka ne saattoivatkin vaikuttaa jopa typeriltä kysymyksiltä. Otimme kuitenkin mielummin sen riskin, että kysymyksiämme pidettäisiin typerinä ja itsestään selvinä, kuin tulkit-sisimme asioita omasta näkökulmastamme mahdollisesti virheellisesti. Haastatteluja jälkikäteen purkaessamme, huomasimme kuitenkin, että olisimme voineet kysyä enemmänkin tarkentavia kysymyksiä, sillä moni asia jäi meille vielä melko epäselväksi.

Kokemattomuutemme haastattelijoina vaikutti siihen, että olimme ehkä liikaa äänessä haastatteluja tehdessä. Haastattelujen yhtenä peruseriaatteenahan voidaan pitää sitä, että haastateltava puhuu aina enemmän kuin haastattelija (Ruusuvuori ym. 2005: 44-45). Emme antaneet tarpeeksi aikaa miettiä ja pohtia vastauksia vaan kysyimme liian pikaisesti seuraavan kysymyksen. Joihinkin teemoihin olisimme saattaneet saada siis melko erilaisiakin vastauksia, jos olisimme malttaneet kuunnella rauhasa ja antaa aikaa. Oli kuitenkin mahdotonta tietää, kuinka pitkän vastausajan asukkaat tarvitsevat, koska emme tunteneet heitä entuudestaan. Joku voi tarvita pitkänkin vastausajan kysymykseen, kun taas joku vastaa nopeasti ja ehkä lyhyestikin, eikä tarvitse lisäaikaa pohtimiseen.

Haastattelujen kesto vaihteli 15 minuutista 30 minuuttiin, joka laadullisen tutkimuksen näkökulmasta voidaan nähdä melko lyhyenä. Tähän vaikutti monta eri seikkaa. Toiset haastateltavat puhuivat lähes taukoamatta, välillä puhe jopa rönsyli niin paljon, että siihen oli pakko puuttua. Jotkut taas vastasivat lyhyesti tai ”emmä tiiä”, jolloin meiltä vaadittiin taitoa saada haastateltavalta edes hieman enemmän informaatiota. Se osoittautui meille vaikeaksi. Teimme haastattelut iltaisin viiden jälkeen, jolloin osalla oli kiire syömään, ja haastattelut saattoivat sen takia jäädä lyhyiksi.

Haastattelukysymykset ja teemahaastattelurunko olisivat vaatineet vielä työstämistä eivätkä ne aina toimineet odottamallamme tavalla. Meillä oli jonkin verran niin sanottuja suljettuja kysymyksiä, joihin haastateltava voi vastata vain kyllä tai ei. Jos kyseessä oli muutenkin vähäsanainen haastateltava, oli haaste muuttaa kysymyksiä haastattelun aikana avoimiksi kysymyksiksi. Osittain onnistuimme siinä kuitenkin kiitettävästi. Osa kysymyksistä olisi pitänyt li-

säksi avata ja selittää siten, että haastateltava varmasti ymmärtää kysymyksen. Jälkeenpäin vastuksia läpikäydessä tuntui hieman siltä, että haastateltavat eivät aina olleet ymmärtäneet kysymystä täysin oikein. Teemahaastattelurungon huolellisempi työstäminen ennen haastatteluja olisi varmasti auttanut itse haastattelutilanteissa ja myös analyysivaiheessa.

Saaranen-Kauppinen ym. mukaan tutkijan itse tekemä arviointi on tutkimustyön kriittistä tarkastelua. Tutkimuksen edetessä tulisi jatkuvasti kyseenalaistaa tutkittavan ilmiön lisäksi myös omia toimintatapoja ja ratkaisuja. Omaa työskentelyä tulee siis reflektoida koko prosessin ajan, ei vain tutkimuksen lopussa. Lähtökohtien, etenemisen ja lopputuloksen arvioiminen ovat olennainen osa koko tutkimusprosessia. (Saaranen-Kauppinen ym. 2006.) Pohdimmekin omia toimintatapojamme jokaisen haastattelun jälkeen. Mietimme toimintatapojamme erityisesti silloin, jos olimme omasta mielestämme epäonnistuneet haastattelussa ja mietimme, mitä voisimme tehdä toisin. Parityöskentelystä oli siis hyötyä työskentelymme reflektoinnissa.

Kaiken kaikkiaan selvisimme uudesta roolistamme haastattelijoina ja tutkielmantekijöinä hyvin. Emme näyttäneet epävarmuuttamme haastattelutilanteissa ja tuntui, että haastateltavat eivät arastelleet meitä erityisen paljon, vaan jakoivat avoimesti henkilökohtaisiakin asioitaan meille. Luottamuksen tunne syntyi siis nopeasti, mikä oli melkoinen yllätys. Olimmehan haastateltaville täysin vieraita ihmisiä ja tulimme heidän omiin asuntoihinsa kyselemään heidän mielipidettään niinkin henkilökohtaisesta aiheesta kuin itsemääräämisoikeus.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyömme työstäminen on ollut pitkä ja vaativa prosessi. Se on vaatinut molemmilta huomattavaa organisointikykyä ja erilaisten aikataulujen yhteensovittamista. Pystyimme onneksi jakamaan työmme osa-alueita keskenämme ja kirjoittamaan itsenäisesti esimerkiksi työmme teoreettista osuutta. Meillä on aikaisempia kokemuksia yhdessä työskentelemisestä koulutöiden parissa sekä samanlainen kirjoitustyyli, joten itsenäinen työskentely ei tuottanut suurempia haasteita. Yhteistyömme koko prosessin ajan on toiminut moitteettomasti ja olemme molemmat olleet yhtä aktiivisessa roolissa koko opinnäytetyöprosessin ajan.

9.3 Opinnäytetyön hyödyllisyys ja jatkotutkimusehdotuksia

Vaikka opinnäytetyön tuloksia ei voida yleistää muun muassa aineiston koosta johtuen, voidaan työtä pitää silti hyödyllisenä ja suuntaa antavana. Saatujen tulosten perusteella yksikkö saa tietoonsa asioita, joissa se on onnistunut, mutta myös sellaisia asioita, joita se voisi vielä kehittää. Viidakkokujan asukastyön lähtökohtanahan on, että asukas nähdään subjektina, ja saatujen tulosten perusteella siinä on onnistuttu. Itsemääräämisoikeuden koettiin toteutuvan yksikössä hyvin. Yleisesti ottaen haastateltavat asukkaat olivat tyytyväisiä asumiseensa Vi-

dakkokujalla, mikä on varmasti positiivinen uutinen yksikön henkilökunnalle. Positiivinen palaute omasta työstä on aina palkitsevaa ja hyödyllistä.

Kehittämiskohtina nousi esiin asukkaiden kokema yksinäisyyden tunne sekä haaste pitää yhteyttä ystäviin. Aukkaan omaiset otetaan hyvin huomioon kuntoutuksessa, mutta asukastyössä voisi miettiä myös ystävien merkitystä, esimerkiksi järjestämällä ystäväiltoja ja kannustaa muutenkin asukkaita olemaan yhteydessä ystäviinsä. Olisi myös hyvä pohtia, miten asukkaiden syrjäytymistä omiin koteihinsa voitaisiin ehkäistä. Asukkaita voisi tukea aktiivisempaan elämäntyyliin, jolloin myös arjen mielekkyys lisääntyisi. Viidakkokujan asukkaiden yhteisöllisyyttä voisi edelleen kehittää; yhteiset toiminnalliset ryhmät toki edesauttavat sitä, mutta myös niihin osallistumiseen tulisi kannustaa.

Jatkotutkimusehdotuksia voisi olla esimerkiksi, miten Viidakkokujalta pois muuttaneet ovat selviytyneet itsenäisessä asumisessa eli millaisia välineitä Viidakkokuja on antanut siihen. Selvitystä voisi tehdä myös siitä, minkälaista tukea asukkaat ovat saaneet Viidakkokujalta poismuuttamisen jälkeen ja onko itsenäisessä asumisessa ilmaantunut yllättäviä haasteita, joiden olemassaoloon myös Viidakkokujalla voitaisiin varautua. Olisi myös mielenkiintoista saada tietää, miten Viidakkokujan perustaminen on onnistunut vaikuttamaan asunnottomuuden vähentämiseen suhteessa Paavo-hankkeen tavoitteisiin.

Lähteet

Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus, ARA. 2011. Asunnottomat 2010. Selvitys 4/2011. [PDF-dokumentti]. <<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=24627&lan=fi>>. (Viitattu 21.4.2011).

Asunto ensin. 2010. [WWW-dokumentti].
<http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin>. (Viitattu 12.3.2011).

Eskola, J. & Suoranta, J. 2003. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6. painos. Tampere: Vastapaino.

Fredriksson, P & Kaakinen, J. 2010a. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma. Vuosien 2008-2011 väliarviointi ja jatkokauden 2012-2015 lähtökohdat. [PDF - dokumentti].
<<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=24100&lan=fi>>. (Viitattu 15.1.2011).

Fredriksson, P & Kaakinen, J. 2010b. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelma päätymässä - uusi ohjelma tarpeen. Araviesti 2/2010. [PDF-dokumentti].
<<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=24105&lan=fi>>. (Viitattu 15.1.2011).

Helne, T. Syrjäytymisen yhteiskunta. 2002. Stakes tutkimuksia 123. Stakes: Helsinki.

Hintsala, S., Seppälä, H., Teittinen, A. & Hirvilammi, T. Kehitysvammaista ihmistä eristävät asumisjärjestelyt. 2008. Teoksessa M. Laatu (toim.) & T. Hirvilammi (toim.) Toinen vääryyskirja - Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu - Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. 6. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. Tutki ja kirjoita. 6-8 painos. Helsinki: Tammi.

Hämäläinen, J. & Niemelä, P. Sosiaalialan etiikka. 1993. Juva: WSOY.

Jokinen, A. (toim.) & Juhila, K. (toim.) 2008. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina - Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Koskinen, T. 2010-2011. Sähköpostiviestit ajalta 2010-2011.

Koskisu, J. 2003. Oman elämänsä puolesta. Mielenterveyskuntoutuajan työkirja. Helsinki: Edita Prima Oy.

Koskisu, J. 2004. Eri teitä perille. Mitä mielenterveyskuntoutus on? Helsinki: Edita Prima Oy.

Laaksonen, A. 2009. Sosiaali- ja terveydenhuollon haasteet ja muutossuunnitelmat Länsi-Suomessa. PowerPoint-esitys. [PDF-dokumentti].
<http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=319339&name=DLFE-9222.pdf>. (Viitattu 22.12.2010).

Lindqvist, M. 1995. Auttajan varjo. 4. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö OTAVA.

Leppo, K., Hansson, A.-I., Taipale, V. 2007. Asumista ja kuntoutusta. Mielenterveyskuntoutuji-en asumispalveluja koskeva kehittämissuositus. Sosiaali- ja terveysministeriö. [PDF dokumentti].
<<http://pre20090115.stm.fi/pr1176454313087/passthru.pdf>>. (Viitattu 15.1.2011).

McDermott, F.E. 1975. Self-determination in social work - A collection of essays on self-determination and related concepts by philosophers and social work theorists. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.

Mielenterveyslaki. 14.12.1990/1116. [WWW-dokumentti]. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>>. (Viitattu 7.3.11).

Mielenterveyslaki. 23.10.1992/954. [WWW-dokumentti].
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>>. (Viitattu 7.3.11).

Narumo, R. 2006. Voiko kuntoutumista ohjata? - Ohjaava työote mielenterveystyössä. Mielen-terveyden keskusliitto.

Niiranen, V. 2002. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.

Nimi ovela - hanke. 2010. [WWW-dokumentti].
<http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/nimi_ovessa_-hanke>.
<http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/nimi_ovessa_-hanke/lahtokohdat>.
<http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/nimi_ovessa_-hanke/kehittamisteemat>.
<http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/nimi_ovessa_-hanke/kohderyhmat>. (Viitattu 19.3.2011).

Omaiset mielenterveystyön tukena keskusliitto ry. 2011. [WWW-dokumentti].
<<http://www.omaisten.org/>>. (Viitattu 20.3.2011).

Parempaan erityisryhmien asumiseen. 2007. Erityisryhmien asumisen kehittämisen työryhmä 31.8.2007. ARA. Valtion asuntorahasto. [PDF - dokumentti].
<<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=21822&lan=fi>>. (Viitattu 15.1.2011).

Paavo - hankkeen kokousmuistio. 2009. [PDF-tiedosto].
<<http://www.ara.fi/download.asp?contentid=23261&lan=fi>>. (Viitattu 10.3.2011).

Pietarinen, J., Launis, V., Räikkä, J., Lagerspetz, E., Rauhala, M. & Oksanen, M. 1994. Oikeus itsemääräämiseen. Helsinki: Painatuskeskus.

Punkanen, T. 2003. Mielenterveystyö ammattina. 2.painos. Helsinki: Tammi.

Raunio, K. 2004. Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus Kirja Oy.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu - tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. [WWW-dokumentti].
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_3_2.html>. (Viitattu 9.1.2011).

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto. [WWW-dokumentti].
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L3_3_1.html>. (Viitattu 18.9.2010).

Saarelainen, R., Stengård, E. & Vuori-Kemilä, A. 2003. Mielenterveys- ja päihdetyö. Porvoo: WSOY.

Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Sariola, E. & Ojanen, M. 1997. Hoito vai pakkohoito. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Seikkula, J. & Arnkil, T-E. 2005. Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.

Sipilä, J. 1996. Sosiaalityön jäljillä. 2.painos. Helsinki: Tammi.

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. 2005. Helsinki: Talentia. [PDF-dokumentti].
<http://www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf>. (Viitattu 21.9.2010).

Sosiaali- ja Terveysministeriö. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste). [WWW-dokumentti].
<http://www.stm.fi/vireilla/kehittamisohjelmat_ja_hankkeet/kaste>. (Viitattu 22.12.2010).

Sosiaali- ja Terveysministeriön julkaisuja 2008:6. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma - KASTE 2008-2011. [PDF-dokumentti]
<http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3683.pdf&title=Sosiaali_ja_terveydenhuollon_kansallinen_kehittamisohjelma_KASTE_2008_2011_fi.pdf>. (Viitattu 22.12.10).

Suominen, S. & Tuominen, M. 2007. Palveluohjaus. Portti itsenäiseen elämään. Helsinki: Pro-fami oy.

Särkelä, A. 1994. Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston ja Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Särkelä, A. 2001. Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.

Tilastokeskus. 2005. [WWW-dokumentti].
<<http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/asunnoton.html>>. (Viitattu 21.4.2011).

Toivio, T. & Nordling, E. 2009. Mielenterveyden psykologia. Helsinki: Edita.

Vantaan kaupunki. 2010. Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. [PDF-dokumentti]
<http://www.asuntoensin.fi/files/623/R4_20101122_A.pdf>. (Viitattu 20.12.2010).

Vesala, H. T. Hameennappi ja haalari. 2010. Teoksessa A. Teittinen (toim.) Pois laitoksista - Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Palmenia.

Viidakkokujan esite. 2010. Vantaan kaupunki. Sosiaali- ja terveystoimi.

Viidakkokujan työntekijöiden haastattelu 1.8.2010. Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö. Vantaa.

Liitteet

Liite 1 Teemahaastattelun runko

Teemahaastattelun runko

Itsemääräämisoikeus

Aikaisemmat kokemukset

- Millaisesta asumisyksiköstä tulit Viidakkokujalle?
- Saitko edellisessä asumispaikassasi mielestäsi päättää tarpeeksi omista asioistasi?

Itsemääräämisoikeus Viidakkokujalla

- Mitä sinun mielestäsi tarkoittaa itsemääräämisoikeus?
- Saatto nykyisessä asumispaikassasi mielestäsi päättää tarpeeksi omista asioistasi?
- Onko asioita, joista et itse saa päättää omaan asumiseesi liittyen? Haluaisitko päättää niistä asioista itse?
- Onko asumisessa joitain asioita joissa tarvitset erityisesti tukea? Saatto sitä tarpeeksi?
- Miltä tuntuu, kun yöllä ei ole työntekijöitä paikalla?

Tulevaisuus ja tavoitteet

- Millaisia tulevaisuudensuunnitelmia sinulla on? (elämänprojektit)
- Tiedätkö miten toteuttaa ne?

Liite 2 Asukassäännöt

ASUKASSÄÄNNÖT

En käytä päihteitä enkä esiinny päihtyneenä yhteisissä tiloissa

Henkilökunta voi tarpeen vaatiessa puhalluttaa tai lähettää minut seulaan päihtymisepäilyksen pois sulkemiseksi

En uhkaile, kiristä tai varasta muilta asukkailta enkä yhteisistä tiloista

En käytä henkistä enkä fyysistä väkivaltaa henkilökuntaa tai toisia asukkaita kohtaan

Sovin yövieraista henkilökunnan kanssa

Tupakoin vain parvekkeella tai ulkotiloissa

Käyttäydyn yhteisissä tiloissa asiallisesti ja toisia kunnioittaen, henkilökunta voi tarpeen vaatiessa ohjata minut pois yhteisistä tiloista ja antaa toistuvasta häiriökäyttäytymisestä varoituksen

Asunnon ja yleisten tilojen tahallinen turmeleminen on kiellettyä

Sitoudun noudattamaan omaa kuntoutus- ja viikkosuunnitelmaani

Sitoudun lääkärin määräämään lääkitykseeni ja lääkkeiden otto aikoihin

Ilmoitan lomat, muualla yöpymiseni ja viikonloppu menot henkilökunnalle

En lainaa rahaa tai tavaraa muille tai muilta asukkailta

Korvaan itse kadottamani avaimet

Päivystyspuhelimeen voin ottaa yhteyttä hätätapauksissa, en esim. oven avusta varten (nro 050-3181 444)

Päivystyspuhelimessa vastaa henkilökunta klo 21.00-07.00

Sääntöjen noudattamatta jättämisestä seuraa kaksi kirjallista varoitusta ja niiden jälkeen vuokrasopimuksen purkaminen

Olen lukenut asukassäännöt ja sitoudun niihin

Vantaalla __.__.2011 _____

Asukkaan allekirjoitus

Työntekijän allekirjoitus

Liite 3 Kriisiasunnon säännöt

KRIISIASUNNON SÄÄNNÖT

Ilmoitan henkilökunnalle ja jätän avaimen poistuessani talosta

Sitoudun palaamaan taloon klo 20.30 mennessä

Kriisiasunto voidaan tarkastaa henkilökunnan epäillessä esim. lääkityksen toteutumista tai päihteiden käyttöä

Asunto tarkastetaan pois lähdön yhteydessä ja sitoudun korvaamaan kadonneet tai rikkinäiset tavarat

En ole öitä pois asunnosta asumisjakson aikana kuin sovitusti

En tupakoi asunnossa, ainoastaan ulkotiloissa

Liite 4 Kuntoutussuunnitelma

VIIDAKKOKUJAN TUETUN ASUMISEN YKSIKKÖ

pvm___.2011

VIIDAKKOKUJA 6

LAATIJA _____

01400 VANTAA

MUUTTOPÄIVÄ _____

PUH. 050-3181445

KUNTOUTUSSUUNNITELMA

ASIAKKAAN NIMI _____

HENKILÖTUNNUS _____

OSOITE _____

PUH _____

LÄHIOMAINEN _____

LÄHIOMAISEN OSOITE _____

PUH _____

EDUNVALVOJA _____

OMAOHJAAJAT _____

KENELLE SAA LUOVUTTA A TIETOJANI _____

DIAGNOOSIT _____

ALLERGIAT _____

RUOKAVALIO _____

LÄÄKITYS

MUUTA HUOMIOITAVAA

YHTEISTYÖTAHOT

HENKILÖKOHTAINEN HYGIENIA

RUOKATALOUDEN HOITO JA RUOKAILU

KODINHOITO

LÄÄKKEET

RAHA-ASIAT

ASIOINTI

HAMMASHOITO

SOSIAALITURVA: KUNTOUTUSRAHA- TAI TUKI, LÄÄKEKORVAUKSET YM.

Asumistuki Kyllä___ päivä
 Hoitotuki Kyllä___ päivä
 Lääkekorvaukset Kyllä___ päivä

HANKINNAT

OMAISTENOSUUS

OHJAUKSEN JA TUEN TAVOITTEET ITSENÄISESSÄ ASUMISESSA

ASUKKAAN TAVOITTEET

Lyhyenajan tavoitteet

Pitkänajan tavoitteet

ASUKKAAN VOIMAVARAT

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN

SEURANTA pvm ja kenen kanssa esim. omaohjaaja

MUUTA HUOMIOITAVAA

KUNTOUTUMISEN TAVOITTEET

KUNTOUTUMISEN SEURANTA

PSYKKINEN VOINTI

ASUKKAAN TAVOITTEET

ASUKKAAN VOIMAVARAT

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN

VAROMERKIT

SEURANTA

FYYSINEN VOINTI

ASUKKAAN TAVOITTEET

ASUKKAAN VOIMAVARAT

KEINOT/SUUNNITELMA MITEN TAVOITTEISIIN PÄÄSTÄÄN

SEURANTA

SOPIMUKSET

SUOSTUN, ETTÄ HENKILÖKUNTA VOI TULLA TARVITTAESSA AVAIMELLA ASUNTOONI ESIM. SAIRASTAPAUKSEN SATTUESSA

KYLLÄ____ EI____

HENKILÖKUNNAN EPÄILLESSÄ PÄIHDETIILAA, SUOSTUN, ETTÄ MINUT VOIDAAN PUHALLUTTA A TAI LÄHETTÄÄ SEULAAN

KYLLÄ____ EI____

pvm _____.____.20__

ASIAKKAAN ALLEKIRJOITUS

TYÖNTEKIJÄN ALLEKIRJOITUS

OMAISEN ALLEKIRJOITUS

Liite 5 Vantaan kaupungin sosiaali- ja terveystoimi/perhepalvelut tutkimuslupapäätös

VANTAA KAUPUNKI
VANDA STAD

VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS 90 /2010 1 (3)

Dno SOSTER 4416/2010/092

26.10.2010

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

Tutkimusluvan myöntäminen/Mielenterveyskuntoutujien itsemääräämisoikeus-Viidakkokujan asukkaiden kokemuksia/Saara Pynnönen ja Iina Tuukkanen

Kyseessä on Laurea ammattikorkeakoulun opiskelijoiden Saara Pynnösen ja Iina Tuukkanen ammatillinen oppinnäyte. Tutkimus toteutetaan haastattelemalla Viidakkokujan tuetun asumisen yksikön asukkaita koskien heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan itsemääräämisoikeudesta.

Tutkimuksen tavoitteena on, että yksikkö voi hyödyntää saatuja vastauksia kehittämistoiminnassaan.

Palvelupäällikkö Maarit Sulavuori puoltaa tutkimusluvan myöntämistä.

Päätös:

Myönnän luvan Saara Pynnöselle ja Iina Tuukkaselle tutkimuksen suorittamiseen liitteenä olevan lomakkeen mukaisin tiedoin.

Täytäntöönpano:

- sosiaali- ja terveyslautakunta
- Saara Pynnönen ja Iina Tuukkanen
- Maarit Sulavuori/aikuissosiaalityö
- Tuula Koskinen/ Viidakkokujan tuetun asumisen yksikkö

Päiväys Vantaa 26.10.2010

Allekirjoitus

Nimen selvennys

Virka-asema

Maritta Pesonen

Perhepalvelujen johtaja

Oikaisuvaatimusosoitus

Tähän päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen.

Oikaisuvaatimuksen saa tehdä se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (asianosainen) sekä kunnan jäsen.

Oikaisuvaatimus tehdään sosiaali- ja terveyslautakunnalle ja toimitetaan sosiaali- ja terveyslautakunnan kirjaamoon osoitteeseen Peltolantie 2 D, 01300 Vantaa tai sähköpostitse osoitteella: kirjaamo.sosiaali-terveystoimi@vantaa.fi.

Oikaisuvaatimus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Kunnan jäsenen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, kun pöytäkirja on asetettu julkisesti nähtäväksi. Asianosaisen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, jollei muuta näytetä, 7 päivän kuluttua kirjeen lähettämisestä, saantitodistuksen osoittamana aikana tai erilliseen tiedoksiantotodistukseen merkittynä aikana.

VANTAAN KAUPUNKI
VANDA STAD

VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS 90 /2010 2 (3)

Dno SOSTER 4416/2010/092

26.10.2010

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

Oikaisuvaatimukseen on liitettävä päätös. Oikaisuvaatimuksesta on käytävä ilmi vaatimus perusteineen ja se on oikaisuvaatimuksentekijän allekirjoitettava. Oikaisuvaatimuksessa on ilmoitettava osoite, minne oikaisuvaatimuksen johdosta annettava päätös lähetetään. Oikaisuvaatimukseen on liitettävä muutoksenhakijan tarpeelliseksi katsomat asiakirjat.

Sähköistä asiakirjaa ei tarvitse täydentää allekirjoituksella, jos asiakirjassa on tiedot lähettäjältä eikä asiakirjan alkuperäisyyttä tai eheyttä ole syytä epäillä.

Sähköinen viesti katsotaan saapuneeksi viranomaiselle silloin, kun se on viranomaisen käytettävissä vastaanottolaitteessa tai tietojärjestelmässä siten, että viestiä voidaan käsitellä.

Oikaisuvaatimus on toimitettava oikaisuvaatimusviranomaiselle ennen oikaisuvaatimusajan päättymistä viraston aukioloaikana. Oikaisuvaatimus toimitetaan aina omalla vastuulla.

Asianosainen saa esittää päätöksen tehneelle/esitellelle viranhaltijalle päätöksen muuttamista, jos hän katsoo, että päätöksessä on asia- tai kirjoitusvirhe - hallintolaki, 50 § ja 51 § (434/2003). Vain valmistelua, täytäntöönpanoa, virkaehtosopimuslain tai virkaehtosopimuksen soveltamista tai muuta erikseen laissa määriteltävä vastaavaa asiaa koskevin osin päätökseen ei saa tehdä oikaisuvaatimusta tai valitusta - kuntalaki 91 § (365/1995), kunnallinen virkaehtosopimuslaki, 26 § (691/1970). Päätöksen tehnyt/esitellyt viranhaltija antaa lisätietoja asiasta - hallintolaki, 44 § (434/2003).

Tämä päätöspöytäkirja on yleisesti nähtävänä

Aika: 2.11.2010, klo 12-14

Paikka: Sosiaali- ja terveystoimisto, Peltolantie 2 D, 01300 Vantaa

Tiedoksianto asianosaiselle:

1. Lähetetty tiedoksi kirjella (kuntalaki 95 §)

Asianosainen:

Annettu postin kuljetettavaksi . . . 2010

Tiedoksiantaja:

2. Luovutettu asianosaiselle

Paikka:

Aika:

Asianosainen:

Vastaanottajan allekirjoitus _____

Tiedoksiantajan allekirjoitus _____

VANTAAN KAUPUNKI
VANDA STAD

VIRANHALTIJAN PÄÄTÖS 90 /2010 3 (3)

Dno SOSTER 4416/2010/092

26.10.2010

Sosiaali- ja terveystoimi/Perhepalvelut
Perhepalvelujen johtaja Maritta Pesonen

Päätöspöytäkirjan oikeaksi todistaminen

Allekirjoitetun ja edeltäkin ilmoitettuna aikana nähtävänä olleen päätöspöytäkirjan oikeaksi todistaa:

Päiväys . . 2010, Vantaa

Allekirjoitus

Nimen selvennys

Virka-asema